

ΓΙΑΝΝΗ ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Β΄

Κ Ο Ν Ι Τ Σ Α
ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Χρέος στον τόπο μου

«*Tout y était meilleur
et plus beau qu'ailleurs*»

Ναπολέον για τον τόπο που γεννήθηκε

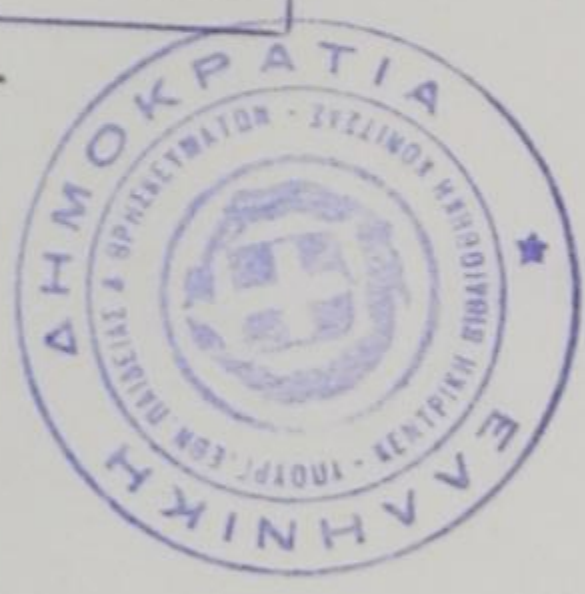
ΚΟΝΙΤΣΑ

2001

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 49309A
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 21-07-2003
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ. 949.53 ΛΥΛ

κωδ. εγ: 1962

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΓΙΑΝΝΗ ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Β΄

Κ Ο Ν Ι Τ Σ Α
ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Χρέος στον τόπο μου

*«Tout y était meilleur
et plus beau qu'ailleurs»*

Ναπολέον για τον τόπο που γεννήθηκε

ΚΟΝΙΤΣΑ

2001

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Γιάννης Λυμπερόπουλος
Αγίου Δημητρίου 44
154 52 - Π. Ψυχικό

Βιβλιοπωλείο διάθεσης:
«Ελεγείο», τηλ. 0655/22698
441 00 Κόνιτσα

ΜΕΡΟΣ 3^ο

Λιμιτάνεοι Μολοσσοί

1. Μαστοροχώρια και Βλαχοχώρια

Οί πρόγονοι τῶν πιὸ πολλῶν ὄρεινῶν χωριῶν καὶ εἰδικὰ τῶν μαστοροχωριῶν τῆς Κόνιτσας (ἐπαρχίας κατ' ἐξοχὴν «μαστόρων»), ἦταν ἀναμφισβήτητα κάποιες στρουγγες ποιμένων.

Καὶ αὐτὸ εἶναι προφανές, ὅταν σκεφτεῖ κανένας ὅτι σ' αὐτὰ τὰ κακοτράχαλα βουνά, πού οἱ συνθῆκες ἐπιβίωσης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι «κάθετα» σκληρές καὶ ἀνυπέρβλητες γιὰ τὸν ἄνθρωπο πού δὲν διέθετε κανένα μέσο μηχανικὸ καὶ καμιὰ τεχνολογία νὰ τὶς ἀντιμετωπίσει, ἂν οἱ ἐπιταχτικὲς ἀνάγκες τῆς δουλειᾶς του δὲν τοῦ ἐπέβαλαν νὰ βρισκεται ἐκεῖ, ἂν ὁ χώρος καὶ γενικὰ τὸ περιβάλλον αὐτὸ δὲν εἶχε ἀμεση σχέση μὲ τὴν ἐπιβίωσή του. Σχεδὸν κατ' ἀποκλειστικότητα, αὐτοὶ οἱ ὄροι ζωῆς μᾶλλον ἦταν σύμφυτοι μὲ τὶς κοινωνίες πού ζοῦσαν ἀπὸ τὴ νομαδικὴ κτηνοτροφία καὶ μάλιστα τῆς «κάθετης μετακίνησης» (ἀνεβοκατέβασμα στὰ βουνά) χειμῶνα καλοκαίρι –γιατι ὑπάρχει καὶ ἡ ἄλλη τῆς ὀριζόντιας μετακίνησης τῶν μεγάλων νομάδων πού ἰσοδυναμεῖ μὲ μετανάστευση. Οἱ λειμῶνες τῆς ἀλπικῆς ζώνης εἶναι βασικὴ ἀνάγκη καὶ χρόνια ἐπιδίωξη τῆς πρώτης κατηγορίας.

Μὲ δεδομένα ὅλα τὰ παραπάνω δὲν θά 'ταν ἀντιεπισημονικὸ νὰ συμπεράνουμε ὅτι: Οἱ πολυάριθμοι ἑλληνόφωνοι λαοὶ πού κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πρώτης καὶ δεύτερης χιλιετηρίδας π.Χ. μετακινήθηκαν ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Μακεδονία πρὸς τὴ Νότια Ἑλλάδα χρησιμοποίησαν κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τους τὰ περάσματα τῆς Κόνιτσας καὶ τοῦ Ζαγοριοῦ γιὰ νὰ φτάσουν στὴν Ἥπειρο. Καὶ ὅπως ἦταν φυσικὸ, ἄλλοι ἀπὸ αὐτοὺς προχώρησαν στὸ Νότο, κι ἄλλοι ξέμειναν μὲ τὰ ποιμνιά τους ἐκεῖ, βρίσκοντας ὅτι τὰ βουνά καὶ οἱ κάμποι τῆς περιοχῆς εἶχαν ὅλες τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐπιβίωσή τους.

Κατὰ τὸν Hammond:¹ «Οἱ πιὸ καλὲς θερινὲς βοσκὲς στὴν Βόρειο Ἑλλάδα βρίσκονται στὴ Δυτικὴ Πίνδο, ἔχουν πλούσια νερά, τὰ ὑψηλότερα τμήματα τῆς ὄροσειρᾶς μοιάζουν μὲ κυλιόμενο κῆπο, πλατιά λιβάδια πού εἶναι διάσπαρτα μὲ δάση ἀπὸ δρύς, καστανιές, βελανιδιές καὶ λεπτοκαρυές. Οἱ περιφέρειες εἶναι ὁμαλὲς καὶ τὸ βάδισμα εὐκόλο...».

Καί σέ κάποια ἄλλη μεριά τοῦ βιβλίου του ὁ ἴδιος τονίζει πῶς κατά μῆκος τῶν περασμάτων τοῦ Σαρανταπόρου καί τοῦ Ἄωου (πού εἶναι ἐξάλλου καί ὁ συντομότερος δρόμος γιά νά περάσει κανεῖς ἀπό τή Μακεδονία στήν Ἥπειρο τίς περισσότερες φορές μάλιστα χρησιμοποιούμενος ὅλες τίς ἐποχές τοῦ χρόνου), ἂν γίνουν ἀνασκαφές θά βρεθοῦν πάρα πολλά κατάλοιπα ποιμενικῶν οἰκισμῶν, αὐτῶν τῶν μετακινηθέντων φύλων ἀπό βορρᾶ πρὸς νότο, (ὅπως εἶναι οἱ Μολοσσικοὶ οἰκισμοὶ-ἐγκαταστάσεις ἔξω ἀπὸ τή Βίτσα Ζαγορίου (ὑψ. 1030 μ.), Λιατοβουνίου-Κόνιτσας κλπ).

Τὸ τελευταῖο καί πιὸ πολυάριθμο φύλο, πού κατέβηκε ἀπὸ τή Μακεδονία καί ἐγκαταστάθηκε σ' αὐτὲς τίς περιοχές διώχνοντας ἢ ἀφομοιώνοντας τοὺς μέχρις ἐκείνης τῆς στιγμῆς ντόπιους κατοίκους τῆς περιοχῆς, ἦταν ὡς γνωστὸ οἱ Μολοσσοί (μὲ ὅλα τὰ παρακλάδια τους-φύλα μὲ διάφορα ὀνόματα Ὀρεστοί, Παρωραῖοι, Γενοαῖοι, Ἀρκτάνες, Κέλαιθοι, Πειάλες κλπ.). Καί κατὰ συνέπεια ὁ γνωστὸς ἱστορικὰ λαὸς πού «πρωτοεγκαταστάθηκε» στήν περιοχή τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας, ἀνήκε στοῦ Ἑλληνόβλωσσο Μολοσσικὸ φύλο. Ἴσως ὁ ὅρος «πρωτοεγκαταστάθηκε» στήν περιοχή νά μὴν εἶναι ἀκριβής γιὰτὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ ποιμενικοὶ αὐτοὶ λαοὶ δὲν ἀποκτοῦσαν τὴν ιδιότητα τοῦ ἐδραίου λαοῦ, λόγω τοῦ ὅτι ὡς ἡμινομαδικὸς μετακινούνταν χειμῶνα - καλοκαίρι ἀπὸ τὰ χειμαδιά στίς θερινὲς βοσκές, ἀφ' ἑτέρου, ἂν θεωρήσουμε σίγουρο ὅτι στήν περιοχή τῆς Πουρνιαῆς (πρώην Σταρίτσιανης) ὑπῆρχε ὁ προελλαδικὸς οἰκισμὸς τῆς Τράμπυας,² τὸ πρῶτο συνθετικὸ τοῦ παραπάνω ὅρου ἀναφεῖται. Παρ' ὅλ' αὐτὰ θεωρῶ ὅτι καί οἱ προέλληνες τῆς ἐπαρχίας ἀφομοιώθηκαν ἀπὸ τοὺς πολυάνθρωπους Μολοσσούς καί οἱ Μολοσσοί (ὡς ποιμενικὸς λαὸς) ὅσο κι ἂν μετακινούνταν χειμῶνα-καλοκαίρι στὰ χειμαδιά, σταθερὰ ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ μέχρι ἀκόμα καί τὰ χρόνια μας θεωροῦσαν πατρίδα τους τοὺς τόπους τῆς θερινῆς διαμονῆς τους³.

Στὸ ἀρχαιότερο ἐπὶ λίθου ἑλληνικὸ κείμενο ἐξ Ἠλείου (πιθανὸ ἔτος 370 π.Χ.) πού δημοσίευσε ὁ Δ. Εὐαγγελίδης (Ψήφισμα τοῦ Βασιλέως Νεοπτολέμου ἐκ Δωδώνης, Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, 1956 σ. 1-13) «δίδεται πολιτεία στήν Φιλίστα τοῦ Ἀντιμάχου ἐξ Ἀρρωνίου καί τοὺς ἐγγόνους της», ἐπὶ ἐποχῆς τοῦ βασιλέως Νεοπτολέμου τοῦ Ἀλκέτα, ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες τοῦ Κοινοῦ τῶν Μολοσσῶν, μὲ συμμετοχὴ μεταξὺ ἄλλων καί τῶν δαμιουργῶν (ἀντιπροσώπων)... Ἀμυνάνδρου Πειάλων, Σάβωνος Γενοιαίων, Δένων Ἐθνεστῶν, Ἀγελάου Τριφυλῶν, Θεΐνου Ὀμφαλῶν, Κάρτομος Ὀνοπέρων κλπ.»⁴.

Κατὰ τὸν ἀρχαιολόγο Σ. Δάκαρη ἡ ἀναφερόμενη σειρὰ τῶν περιοχῶν πού ἀντιπροσωπεύουν οἱ δαμιουργοί, μᾶλλον ἀκολουθεῖ τὴ γεωγραφικὴ

τους θέσει. Έτσι, γνωρίζοντας από άλλες πηγές ότι τὸ Ὀμφάλειο εἶναι πόλη τῆς Χαονίας, βορειοδυτικὰ τῆς Κόνιτσας⁵, καὶ ἡ Τριφυλία εἶναι περιοχή γύρω ἀπὸ τὸν κάμπο τῆς Κόνιτσας⁶, μποροῦμε νὰ συνεχίσουμε τοποθετώντας πρὸς Ἀνατολὴ καὶ Μεσημβρία τῆς Κόνιτσας τοὺς ἀναφερόμενους στὸ ψήφισμα ἄλλους Μολοσσικοὺς λαοὺς Ἐθνεστοὺς, Γενοαίους καὶ Πειάλους... λαοὺς δηλαδή πού βρισκόνταν ἢ ἀνατολικότερα στὴν ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας ἢ κάπου ἐκεῖ κοντά, σὰν γείτονες τῶν Τριφύλων κλπ.

Πολὺ ἀργότερα, στὰ βυζαντινὰ χρόνια, ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος (538-573 μ.Χ.) στὰ «Ἐθνικά» του, ἀναφέρει τοὺς μὲν Πείαλες ὡς κατοίκους τῆς Θεσσαλίας «ὑπὸ τὸ Κερκέτιον ὄρος» (Κόζιακα) καὶ ὁ Δ. Εὐαγγελίδης προσθέτει⁷ «ὅτι οἱ Πείαλες ἦσαν τὸ βασιλικὸ γένος τῶν Μολοσσῶν», τοὺς δὲ Γενοαίους «ὡς ἔθνος Μολοσσῶν ἀπὸ Γεννόου ἄρχοντος αὐτῶν» ἀναφερόμενο στὸ Ριανὸ ὡς Θεσσαλικό. Γιὰ τὸ φύλο τῶν Ἐθνεστῶν δὲν ὑπάρχουν πληροφορίες κλπ.

Σὲ ἓνα ἄλλο ψήφισμα, τοῦ Κοινοῦ τῶν Μολοσσῶν (330 π.Χ. περίπου), πού δημοσίευσε ἐπίσης ὁ Δ. Εὐαγγελίδης⁸, μεταξὺ τῶν συναρχόντων (ἀντίστοιχοι τῶν δημιουργῶν) ἀναφέρονται καὶ ἐκπρόσωποι τῶν Ὀρεστῶν, πού θεωρεῖται ὅτι εἶναι λαὸς ἠπειρωτικὸς ἐπεκτεινόμενος καὶ στὴ Δυτικὴ Μακεδονία⁹ τὰ ἴδια μὲ τοὺς Τυμφαίους, Εὐρυμένεις, Ὀμφαλες κλπ. πού ἀναφέρονται ὡς νὰ εἶναι κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας ἢ Μακεδονίας. Αὐτὴ ἡ παρουσία σὲ διαφορετικοὺς γεωγραφικοὺς τόπους πολλῶν Μολοσσικῶν φύλων, κατὰ διάφορες χρονικὲς περιόδους, ὑποκρύπτει ἀναμφισβήτητα μετακινήσεις τῶν φύλων αὐτῶν, οἱ ὁποῖες εἶναι ἀποτέλεσμα μόνιμης ἢ ἡμιμόνιμης ἐγκατάστασης. Καί μοῦ φέρνει στὸ νοῦ τὶς μέχρι τὸν τελευταῖο πόλεμο τακτικὲς καὶ ἄθετο χρόνο μετακινήσεις, ἀνοιξη καὶ φθινόπωρο, τῶν πολυάριθμων τελεγκάτων (φαλκαρίων), μὲ τὶς χιλιάδες πρόβατα ἀπὸ τὴν ὄρεινὴ Κόνιτσα, Ἀρμάτοβο, Μπριάζα (ἢ Μπράζια)¹⁰, Φούρκα, Σαμαρίνα, Κάνταϊκο, Πλικάτι, Ντέντσικο κλπ.) στὸν κάμπο τῆς Θεσσαλίας ἢ Δυτικῆς Μακεδονίας. Κι ἀκόμα τὶς πρὶν ἀπὸ χρόνια πού ἔγινε κράτος ἡ Ἀλβανία, μετακινήσεις κοπαδιῶν, κυρίως ἀπὸ τὰ βοσκοτόπια τοῦ Γράμμου, πρὸς τοὺς κάμπους πού εἶναι κοντὰ στὰ παράλια τῆς Ἀδριατικῆς καὶ τοῦ Ἰονίου (ἀπ' αὐτὲς ἓνα μέρος ἔμεινε μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ πολέμου 1940, περιορισθὲν στοὺς κάμπους ἀνάμεσα Πρέβεζα-Σαγιάδα).

Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ μετακίνηση αὐτὴ ὡς φαινόμενο κοινωνικὸ κράτησε ἀναλλοίωτο χρόνια καὶ διακόπτονταν, προσωρινὰ ἢ μόνιμα, ὅταν μεσολαβοῦσαν γεγονότα πού ἢ ἐμπόδιζαν τὴν κατασκήνωση τῶν ποιμνίων σὲ συγκεκριμένο τόπο, ἢ διάλυαν τὸ ποιμνιο καὶ ἐπομένως καὶ τὸν ἴστό τῆς κοινωνικῆς ὁμάδας πού ἀπασχολοῦνταν μὲ αὐτό. Φαινόμενο προσωρινῆς ἀλλαγῆς τόπου χειμερινῆς κατασκήνωσης ἐμφανίστηκε τὴν ἐποχὴ τῆς ἀπε-

λευθέρωσης από τους Τούρκους τῆς Θεσσαλίας (1881), ὅπου τὰ κοπάδια ἀναγκάστηκαν γιά πενήντα περίπου χρόνια νά ἀλλάξουν κατασκηνώσεις ξεχειμωνιάσματος, κι ἀπό τή Θεσσαλία νά μεταφερθοῦν στή Δυτική Μακεδονία ἢ Παράλια Ἰονίου.

Φαινόμενο μόνιμης διακοπῆς (πού βαστάει ἀκόμα) εἶναι αὐτό πού ἔγινε ἀπό τὰ τελευταῖα πολεμικά γεγονότα (1940) σέ συνδυασμό μέ τήν τέλεια ἀνατροπή τῶν παλιῶν οικονομικῶν καί κοινωνικῶν συνθηκῶν τῆς ποιμενικῆς ζωῆς, πού εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τή συρρίκνωση στήν περιοχή τῆς Κόνιτσας καί ἄλλοῦ, αὐτοῦ τοῦ κλάδου τῆς οἰκονομίας.

Κατά συνέπεια ἡ μόνιμη ἐγκατάσταση στή Θεσσαλία τοῦ λαοῦ τῶν Πειάλων, Γενοαίων, κλπ. εἶναι ἀναμφισβήτητα ἀποτέλεσμα μεσολαβησάντων σοβαρῶν ἱστορικῶν γεγονότων, πού ἀνάγκασαν τοὺς Μολοσσούς αὐτοὺς νά ἐγκαταλείψουν τὰ βουνά τῆς Κόνιτσας καί τὸ ἐπάγγελμά τους καί νά μείνουν ἐκεῖ πού βρέθηκαν τὰ χρόνια τῆς καταστροφῆς (δηλαδή στή Θεσσαλία).

Ἐδῶ πρέπει γιά τήν πληρότητα τοῦ θέματος νά προσθέσουμε ὅτι ἓνα μεγάλο μέρος τῶν ποιμένων πού ξεκαλοκαίριαζαν στό Γράμμο καί στὰ βουνά τῆς Κολώνιας πρὶν ἀπό τὸ 1913--1914 καί κατὰ κύριο λόγο, ξεχειμώνιαζαν κοντὰ στήν Ἀδριατική καί στό Ἰόνιο, ἦταν ἀλβανόγλωσσοι, ἢ δίγλωσσοι (ἀλβανόφωνοι καί βλαχόφωνοι) ἢ τρίγλωσσοι (τρίτη γλώσσα ἢ ἑλληνική) καί ἀνήκαν στίς ὁμάδες πού ἀποκαλοῦνταν Φαρσαριώτες ἢ Φρασαργιώτες ποιμένες, ἀκόμα καί Γραμμοστιάνοι καί Καραγκούνηδες. Τέτοιους ἀλβανόγλωσσους Φαρσαριώτες ποιμένες μέ τὰ κοπάδια τους, ἀπό τὸν περασμένο κιόλας αἰῶνα τοὺς συναντᾶμε, καί μάλιστα σέ πολλές περιπτώσεις σέ μόνιμες ἐγκαταστάσεις κοντὰ στήν Ἄρτα, στήν Ἀκαρνανία, στή Θεσσαλία κλπ. Πολλοὶ ἀπ'αὐτοὺς μιλοῦσαν ὡς τρίτη γλώσσα καί τὰ ἑλληνικά¹¹.

Ἡ παρουσία αὐτῶν τῶν Ἀρβανιτόβλαχων, κυρίως στίς βοσκές τοῦ Γράμμου τὸν περασμένο αἰῶνα μαζί μέ ἄλλους παράγοντες (ἀναπτυχθέντες ἐκ τῆς ἐπαφῆς τῶν δύο ὁμορων περιοχῶν, Κολώνιας καί Μεγάλου τμήματος τῶν Μαστοροχωριῶν, μαζί μέ τὸν ὑποπτο, αἰφνίδια ἐμφανισθέντα τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα, ἀρβανίτικο ἐπεχτατικὸ ἐθνικισμό), δημιούργησε θέμα διοικητικῆς προσκόλλησης τμημάτων τῆς γεωγραφικῶς, γλωσσικῶς καί ἐκκλησιαστικῶς ἐνιαίας ἐπαρχίας Κόνιτσας στὸν Καζὰ τῆς Κολώνιας (Ντέντσικο, Χιονιάδες, Λεσκάτσι, Πλικάτι, Τούρνοβο) ἢ τὸν Καζὰ τοῦ Λεσκοβικίου (Πυρσόγιαννη, Βούρμπιανη, Στράτσιανη, Πλάβαλη, Ἰσβορος, Μπελθούκι κλπ). Ὑπῆρξαν βέβαια μεταξὺ τῶν ντόπιων παραγόντων τῶν χωριῶν αὐτῶν καί ὠρισμένοι θερμοὶ ὑποστηρικτῆς τῆς διοικητικῆς αὐτῆς μετακίνησης, πού τελικὰ ἀνατράπηκε τὸ 1903 (βλ. Β. Νιτσιάκου: «Οἱ ὄρεινές κοινότητες τῆς Βόρειας Πίνδου», σελ. 89).

Μὲ τὸ κατέβασμά τους οἱ Μολοσσοὶ στὴν ἐπαρχία Κόνιτσας καὶ σὲ πολ-
λὲς ἄλλες περιοχὲς τῆς Ἠπείρου, ἀναγκάστηκαν νὰ προσαρμόσουν τὸν
τρόπο ἐπιβίωσής τους ἀνάλογα πρὸς τὸ περιβάλλον ἐγκατάστασής τους.

Ἄλλοι ἀπὸ καθαροὶ ποιμένες, ὅταν ἔμειναν γιὰ καιρὸ στοὺς κάμπους,
μετατράπηκαν σὲ ἀγροτοποιμένες ἀρχικά, κι ἔπειτα σὲ καθαρὸς ἀγρότες.

Κι ἄλλοι παρέμεναν ποιμένες πού γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν ποιμνίων τους
ἀνεβοκατέβαιναν στὰ βουνὰ ὡς ἡμινομαδικὸς λαός.

Οἱ πρῶτοι μὲ τὸν καιρὸ ἄρχισαν νὰ «οἰκοῦσι κατὰ κώμας» πού ἀναφέ-
ρει ὁ λεγόμενος Ψευδοσκύλακος στὸν Περίπλου. Οἱ δεῦτεροι ἐξακολουθή-
σανε νὰ μένουνε σὲ κατασκηνώσεις, πού ἦταν ἄλλες γιὰ τὸ καλοκαίρι καὶ
ἄλλες γιὰ τὸ χειμῶνα. Καὶ ὅπως εἶπαμε παραπάνω, ἀνάλογα πρὸς τὶς πε-
ριστάσεις ἄλλαζαν τόπους κατασκηνώσεων, ἢ ἄλλαζαν ἀπασχόληση καὶ
ἐγκαθίσταντο ἐκεῖ πού τοὺς βρῆκε ἡ καταστροφή τοῦ ποιμνίου τους, δημι-
ουργώντας μόνιμους οἰκισμοὺς. Ὅλες αὐτὲς οἱ ἀλλαγὲς καὶ προπαντὸς ἡ
ἐγκατάλειψη τῆς ποιμενικῆς ζωῆς καὶ ἡ ἀνάληψη ἄλλων βιοποριστικῶν μέ-
σων καὶ τρόπων γίνονταν μὲ μεγάλες θυσίες μέσα ἀπὸ ταλαιπωρίες καὶ
ὑπεράνθρωπες προσπάθειες.

Τὰ περισσότερα Μαστοροχώρια τῆς Κόνιτσας, πού βρίσκονται σκαρ-
φαλωμένα πάνω σὲ ἄγονα βουνὰ καὶ σὲ ὑψόμετρα πάνω ἀπὸ 700 μέτρα,
ὀφείλουν τὴν ὑπαρξή τους σὲ ὁμάδες ποιμένων πού ἀναγκάστηκαν γιὰ
διάφορους λόγους νὰ μὴν κατέβουν στὸν κάμπο (πόλεμοι, ἀρρώστιες, διω-
γμοὶ κλπ.) καὶ κοίταξαν νὰ βολεντοῦν σὲ μιὰ ἐνδιάμεση κατάσταση, ἀλλὰ
τελικά ἔχασαν τὸν ἀγῶνα με ὀλική ἢ μερικὴ καταστροφή τοῦ ποιμνίου, πού
εἶχε σὰν συνέπεια τὴν καταστροφή καὶ τοῦ ποιμενικοῦ ἴστου καὶ τοῦ τρό-
που ζωῆς των.

Οἱ ποιμένες αὐτοὶ ἦταν ἀπόγονοι τοῦ ἑλληνόγλωσσου Μολοσσικοῦ φύ-
λου, πού ἐγκαταστάθηκε στὴν περιοχὴ, μὲ ὅλα τὰ παρακλάδια του ἀπὸ τὸν
δέκατο τρίτο πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα.

Σημειῶνω ἐπὶ πλέον ἐδῶ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ζώων σὲ κάθε φαλκάρη-ποι-
μνιο ἦταν ἐξάρτημα, ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια, τοῦ μεγέθους τῶν πόλεων
στοὺς κάμπους. Κι αὐτὸ γιὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν προϊόντων τῶν
ποιμνίων (τυριά, βούτυρα, κλπ.) εἶναι προϊόντα εὐαίσθητα, πού σημαίνει
ὅτι ὅταν οἱ ἀρχαῖες κοινωνίες ξεπέρασαν τὸ στάδιο τῆς κλειστῆς οἰκονο-
μίας καὶ πέρασαν στὸ στάδιο τῶν συναλλαγῶν καὶ τῆς ἐμπορευματοποίη-
σης, οἱ δημιουργηθέντες μεγαλύτεροι οἰκισμοί, ζήτησαν περισσότερα προϊ-
όντα ποιμενικά, πού ἀπαιτοῦσαν μεγαλύτερα κοπάδια. Συνεπῶς ὅταν
μιλάμε γιὰ τὴν πολὺ παλιὰ ἐποχὴ, (ἀρχαιότητα), πρέπει νὰ βλέπουμε ποι-
μένες μὲ ὀλιγάριθμα ποίμνια, πού ἱκανοποιοῦσαν ἀνάγκες ἐνὸς περιορι-
σμένου κύκλου ἀνθρώπων. Οἱ μεγάλες πολιτεῖες στὴν περιοχὴ τῶν Μο-

λοσσῶν, πού κινουῦνταν οἱ ποιμένες, ἄρρησαν πολὺ νὰ γίνουν κι ὅταν ἔγι-
ναν (καὶ μεγάλωσαν καὶ τὰ ποίμνια) πολὺ γρήγορα καταστράφηκαν του-
λάχιστον στὰ μέρη τὰ δικά μας (Ρωμαϊκὴ ἰσοπέδωση τοῦ 168-167 π.Χ. ἀπὸ
τὸν Παῦλο-Αἰμίλιο). Καὶ ἡ περιοχὴ ἀπὸ ὅ,τι μᾶς εἶναι γνωστὸ ἐπὶ πολλὰ
χρόνια-αἰῶνες μένει χωρὶς μικρὲς ἢ μεγάλες πόλεις.

Μὲ τὸ κυριολεκτικὸ «ξύρισμα» τῶν Μολοσσικῶν πόλεων τοῦ κάμπου
ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους τοῦ Παύλου Αἰμιλίου καὶ τὴν ἀπαγωγὴ στὴ Ρώμη ὡς
αἰχμαλώτων καὶ δούλων τὸ 167 π.Χ. 150.000 ἀνθρώπων ἀπ' τὴ Μολοσσία
ὁ τόπος νέκρωσε τελείως. Ἡ καταστροφὴ ἦταν βιβλική. Καὶ ἡ ἐρήμωση τοῦ
τόπου κράτησε αἰῶνες. Ὁ Στράβων πού ἔζησε 150 χρόνια ἀργότερα (65
π.Χ. – 23 μ.Χ.) περιγράφει τὴν κατάσταση μὲ τὰ πιὸ μελανὰ χρώματα. «Ἰνῶν
δὲ τὰ πολλὰ μὲν ἐρημία κατέχει... καὶ ἐν ἐρειπίοις...».

Οἱ ἄμεσες καὶ ἔμεσες ἐπιπτώσεις αὐτῆς τῆς καταστροφῆς τῶν πόλεων,
ἐπηρέασαν καὶ τοὺς ὄρεινους πληθυσμοὺς τοὺς μετακινούμενους ποιμένες
πού ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἀνεβοκατεβαίνουν στὰ βουνὰ τῆς ἐπαρχίας (ἡ κα-
ταστροφὴ ἔλαβε χώρα καλοκαίρι τοῦ 167 π.Χ. πού οἱ ποιμένες βρισκόνταν
στὶς θερινὲς βοσκές τους, μακριὰ ἀπὸ τοὺς τοποὺς τῆς καταστροφῆς).

Οἱ μετακινήσεις τῶν στρατευμάτων, οἱ τοπικὲς ἐξεγέρσεις, ἡ γενικότε-
ρη ἀναστάτωση πού ἐπακολούθησε τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση τοῦ ἑλλαδικοῦ
χώρου, οἱ τρεῖς μακεδονικοὶ πόλεμοι (197-148 π.Χ.) ἢ ἐπανάσταση τοῦ Ἄν-
δρίσκου κλπ. δὲν ἄφησε ἄθικτο τὸ σὲ ποίμνια κεφάλαιο πού εἶχαν δημι-
ουργήσει οἱ ὄρεινοὶ κάτοικοι τῆς Πίνδου («οἱ ὑπερκείμενοι καὶ συνάπτο-
ντες τοῖς Ἰλλυρικοῖς ὄρεσι τραχείαν οἰκοῦντες χώραν Μολοττοί τε καὶ
Ἄθαιμᾶνες καὶ Αἰθικες καὶ Τυμφαῖοι καὶ Ὀρέσται... Παρωραῖοι τε καὶ
Ἀτίντᾶνες...» πού λέει ὁ Στράβων). Ἔτσι τὸ μεγάλο τμῆμα τῆς Μολοσσίας
δὲν μπόρεσε νὰ ξαναβρεῖ τὸ ρυθμὸ του κατὰ τὴ διάρκεια τῶν πρώτων
αἰώνων τῆς ρωμαϊκῆς κατάκτησης.

Ἀπὸ τὸν πρώτο Μακεδονικὸ Πόλεμο (197 π.Χ.) πού ὁ Φλαμίνιος συ-
νέτριψε στὶς Κυνὸς Κεφαλές τὸ βασιλιά τῆς Μακεδονίας Φίλιππο Ε' καὶ
μετά, ἡ ἱστορία καταγράφει μιὰ ἰδιαίτερα εὐνοϊκὴ μεταχείριση ἀπὸ μέρους
τῶν Ρωμαίων τῶν ὄρεινῶν πληθυσμῶν τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, πληθυ-
σμῶν πού τουλάχιστον γιὰ τὰ καλοκαίρια ζοῦν στὶς περιοχὲς τῆς Ἡπεί-
ρου, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες καὶ στὴν ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας (στὰ Ἡπειρο-
μακεδονικὰ σύνορα) καὶ ἀποκαλοῦνταν Μολοσσικὰ φύλα.

Οἱ ἱστορικοὶ Jean-Michel Carrie, Jan-Louis Ferraro καὶ John Scheid γρά-

φουν τὰ παρακάτω¹²: «μετὰ τὴ μάχη τῆς Πύδνας (168 π.Χ.), ἀνανεώθηκε τὸ προνομιακὸ καθεστῶς τῶν Ὀρεστῶν καὶ μερικῶν τουλάχιστον ἀπὸ τὰ Μακεδονικὰ φῦλα ποὺ εἶχαν ἀποτελέσει ἀπὸ τὸ 167 τὴν τέταρτη Μακεδονία, ἀλλὰ εἶχαν ἤδη προγουμένως μετὰ τὴν νίκη τῆς Ρώμης ἐπὶ τοῦ Φιλίππου Ε΄ ἀνακηρυχθεῖ ἐλεύθερα, ἀποτελώντας τὴ λεγόμενη **ἐλεύθερη Μακεδονία**, (διακρίνονταν ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους Μακεδόνες, οἱ ὁποῖοι χαρακτηρίζονταν στὴν ἐπιγραφή του 192 π.Χ. ὡς «ἐπαρχιακοί») καὶ μολονότι δὲν εἶχαν πραγματικὴ ἀνεξαρτησία **διατηροῦσαν ὡστόσο σχετικὴ αὐτονομία ἀπέναντι στὸ διοικητὴ...».**

Πραγματικὰ μετὰ τὸ δεῦτερο Μακεδονικὸ πόλεμο ποὺ ἄρχισε τὸ 170 π.Χ. καὶ τελείωσε μὲ τὴ συντριβὴ τῶν Μακεδόνων ὑπὸ τὸν Περσέα στὴν Πύδνα τὸ 168 π.Χ., ὁ ἐπικεφαλῆς τῶν Ρωμαίων ὑπάτος Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος γιὰ νὰ ἀποδυναμώσει τοὺς Μακεδόνες χῶρισε τὴ Μακεδονία σὲ τέσσερα τμήματα. Στὰ τρία ἀπὸ τὰ τέσσερα αὐτὰ τμήματα, στὴν οὐσία, ἀφαίρεσε τὰ κυριαρχικά τους δικαιώματα καὶ ἐπέβαλε οἰκονομικοὺς περιορισμοὺς, ἐπεκτείνοντας ἔτσι μέτρα ποὺ εἶχαν λάβει οἱ ἴδιοι μετὰ τὸ 197 π.Χ., παρὰ τὴν ἀντίθετη ἐντολὴ ποὺ εἶχε ἀπ' τὴ Σύγκλητο «*Omnium Primitium Liberos esse, ubere Macedonas habentes urbes*»¹³. Ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς αὐτοὺς καὶ τὰ ἄλλα μέτρα, οἱ Ρωμαῖοι ἐξαίρεσαν τὴν τέταρτη περιοχὴ δηλαδή τοὺς «Ὀρεστοὺς καὶ τοὺς ἄλλους γειτονικοὺς λαοὺς» ποὺ «*una parte confinis Illyrico, altera Epiro*»¹⁴. Ποιοὶ εἶναι οἱ ἄλλοι γειτονικοὶ λαοὶ-φῦλα; Ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχει μικροθολούρα, γιὰ τὸ ὅπως βεβαιοῦται ἀπὸ νεώτερες ἐρευνες τὸ σχετικὸ κείμενο τοῦ Τίτου Λίβιου ἔχει ἀλλοιωθεῖ. Ἐν πάσῃ ὁμως περιπτώσει, «Ἡ Ὀρεστὶς ὅπως καὶ ἡ Δασσαρήτις ἀνακηρύχθησαν ἀνεξάρτητες».

Ἀπὸ τὸ Στράβωνα ὁμως ποὺ περιγράφει τὴν περιοχὴ, τὴν ἴδια μὲ τὸν Τίτο Λίβιο ἐποχὴ, συμπεραίνουμε ὅτι οἱ γειτονικοὶ αὐτοὶ λαοὶ ἦταν οἱ «Ἀθαμῶνες, οἱ Αἰθίκες, οἱ Τυμφαῖοι καὶ Ὀρεστοί, Παρωραῖοι καὶ Ἀτιντῶνες» (Ἀκολουθεῖται σειρὰ ἀπὸ Ν πρὸς Β), φῦλα ποὺ ξεκαλοκαίριαζαν πάνω στὴν Πίνδο καὶ στὰ σύνορα Ἠπείρου-Μακεδονίας, Ἠπείρου-Θεσσαλίας (Βόιο, Κόνιτσα, Ζαγόρι, Μέτσοβο, περιοχὴ Μαλακασίου κλπ.).

Τὸ καθεστῶς αὐτὸ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ὀρεστῶν κλπ. φαίνεται ὅτι ἐξακολούθησε νὰ ἰσχύει καὶ μετὰ τὸν τρίτο Μακεδονικὸ πόλεμο (145 π.Χ.) ὅποτε ἡ Μακεδονία ἀνακηρύχθηκε ρωμαϊκὴ ἐπαρχία ποὺ ἐπεκτάθηκε στοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ τοὺς Ἠπειρώτες καὶ διορίστηκε Διοικητὴς ὁ Κόιντος Καϊκίλιος Μέταλλος¹⁶ «ὀρισμένους πόλεις καὶ κοινὰ παρέμειναν ἐλεύθερα... στὴ Μακεδονία, ἦταν ἐκεῖνες ποὺ ἀναφέρθηκαν ἤδη γιὰ τὸ 146 π.Χ. ὡς ἐλεύθερη Μακεδονία...».

Οἱ Ὀρέστες (Ὀρεστοί) ἦταν Μολοσσοί, ὅπως βεβαιώνει καὶ ὁ Ἐκα-

ταῖος¹⁷, «Ὁρέσται Μολοσσικὸ Ἔθνος». Εἶδαμε παραπάνω ὅτι οἱ Ὁρεστοὶ μετεῖχαν καὶ στὸ Κοινὸ τῶν Μολοσσῶν.

Ὁ Στράβων¹⁸ ποὺ εἶναι σύγχρονος τοῦ Τίτου Λίβιου λέγει γιὰ τὰ χρόνια ποὺ ζεῖ ὅτι, «Ἡπειρῶται δ' εἰσὶ καὶ Ἀμφίλοχοι καὶ οἱ ὑπερκείμενοι καὶ συνάπτοντες τοῖς Ἰλλυρικοῖς ὄρεσι, τραχείαν οἰκοῦντες χώραν Μολοττοὶ καὶ Ἀθαμάνες καὶ Αἴθικες καὶ Τυμφαῖοι καὶ Ὁρεστοί, Παρωραῖοι τε καὶ Ἀτιντᾶνες οἱ μὲν πλησιάζοντες τοῖς Μακεδόσι μᾶλλον, οἱ δὲ τῷ Ἰονίῳ κόλπῳ ἀναμέμικτα δὲ τούτοις τὰ ἰλλυρικὰ ἔθνη τὰ πρὸς τῷ νοτίῳ μέρει τῆς ὄρεινῆς καὶ τὰ ὑπὲρ τοῦ Ἰονίου κόλπου...» καὶ λίγο παρακάτω προσθέτει ὅτι «ἔνιοι δὲ καὶ δίγλωσσοι εἰσὶν», προφανῶς ἐννοώντας αὐτοὺς ποὺ «συνάπτονται τοῖς Ἰλλυρικοῖς ὄρεσι», χωρὶς νὰ ξεκαθαρίζει ποιοὶ ἀπὸ τοὺς παραπάνω ἔφτα (μολοσσικὰ φύλα ἑλληνόγλωσσα) εἶναι αὐτοὶ οἱ δίγλωσσοι.

Ἀναμφισβήτητα βρισκόμαστε ἐδῶ μπροστὰ στοὺς προγόνους τῶν ἀρβανιτογλώσσων ποιμένων (ποὺ μιλήσαμε παραπάνω) ποὺ ὡς δεύτερη γλώσσα μιλοῦσαν «ἰλλυρικά». Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ σημερινὴ ἀλβανικὴ γλώσσα εἶχε ὡς πρόγονο τὴν ἰλλυρικὴ γλώσσα.

Σὲ ὅτι ἀφορᾶ τοὺς Μολοσσοὺς αὐτοὺς (Ὁρεστοὺς, Ἀτιντᾶνες κλπ.) ἀπὸ τὰ κείμενα ἀρχαίων καὶ νεώτερων συγγραφέων βγαίνει ὅτι ὡς ἠπειρωτικὸς ἡμινομαδικὸς λαός, ξεκαλοκαίριαζε στὰ βοσκοτόπια ποὺ εἶναι στὶς πλαγιές τῶν βουνῶν ποὺ χωρίζουν τὴν Ἡπειρο ἀπὸ τὴν Μακεδονία (καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἠπείρου). Μὲ ἄλλα λόγια ξεκαλοκαίριαζαν στὰ βοσκοτόπια τοῦ Σμόλικα καὶ τῶν παραφυάδων του, πάνω ἀπὸ τὰ σημερινὰ βλαχοχώρια τοῦ Παλιοσελίου, Πάδων, Ἀρμάτων, Μπράζας (Δίστρατου), Φούρκας, Σαμαθίνας κλπ.

Ὁ Rouquerville, ποὺ στὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα πέρασε ἀπὸ τὴν Κόνιτσα, σημειώνει¹⁹: «Ἀπ' τὶς λεπτομέρειες αὐτὲς θὰ εἶναι εὐκόλο νὰ συμπεράνουμε ἀπὸ εἰκασίες ποὺ πλησιάζουν τὴν ἀλήθεια, πὼς ἡ ἐπαρχία Κόνιτσας περιλαμβάνονταν παλιὰ στὸ τέταρτο αὐτὸ τμῆμα τῆς Μακεδονίας, τὸ ὀνομαζόμενο Ἀτιντάνια, τὴν ὁποῖα ὁ Τίτος Λίβιος τοποθετεῖ ἀνάμεσα στὰ βουνὰ τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Πίνδου καὶ στὰ σύνορα τῆς Ἠπείρου...».

Εὐλόγο εἶναι τὸ ἐρώτημα: ποιὸς ὁ λόγος αὐτῆς τῆς εὐνοίας ποὺ ἔδειξαν οἱ Ρωμαῖοι στοὺς Ὁρεστοὺς καὶ τοὺς ἄλλους γειτονικοὺς λαούς, εὐνοίας ποὺ κράτησε μεγάλο διάστημα;

Εὐθεῖα ἀπάντηση ἀπὸ τὰ κείμενα δὲν ἔχουμε. Μποροῦμε ὅμως νὰ υποθέσουμε μὲ κάποια βεβαιότητα γιὰ τὴν εὐνοία ἀπὸ μιὰ φράση τοῦ Πλούταρχου²⁰ ποὺ μᾶς ἀποκαλύπτει ὅτι «... Αἰμίλιος Παῦλος ἀνέζευξεν ἐπὶ τὴν Ἡπειρον ἔχων δόγμα Συγκλήτου τοὺς **συμμεμαχημένους** αὐτῷ τὴν πρὸς τὸν Περσέα μάχην **στρατιώτας** ἀπὸ τῶν ἐκεῖ **πόλεων ὠφελήσαι**». (Νὰ ὠφελήσει - ἀνταμείψει τοὺς ντόπιους ποὺ θὰ πολεμήσουν μαζί του).

Υποθέτουμε με βεβαιότητα σχεδόν ότι οί ὄρεινοι αὐτοὶ πληθυσμοὶ στὰ ὄρια Ἡπειρομακεδονίας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Φλαμίνιου καὶ τῆς μάχης κατὰ τῶν Μακεδόνων τοῦ Φιλίπου Ε΄ εἶχαν συμπαρασταθεῖ στοὺς Ρωμαίους ἐναντίον τῶν Μακεδόνων. Πράγμα πὺ ἔκαναν ἴσως ἀργότερα, στὸ δεύτερο Μακεδονικὸ πόλεμο, τὸ 170 π.Χ. γιὰ τὸν ὁποῖο ξέρουμε ὅτι ὅταν ὁ Περσέας μὲ ταχύτατο ἐλιγμὸ πῆγαινε νὰ ἐνισχύσει τὸ κίνημα τῶν φιλομακεδόνων Ἡπειρωτῶν, ἀνακόπηκε στὰ στενά του Ἄωου ἀπὸ φιλορωμαίους Μολοσσούς, οἱ ὁποῖοι κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἦταν Ὀρεστοὶ ἢ κάποιο ἄλλο συγγενικὸ ἢ γειτονικὸ μὲ αὐτοὺς φύλο. Ὁ Hammond θεωρεῖ ὅτι τὸ σταμάτημα αὐτὸ ἔγινε στὰ Μεσογέφυρα, περιοχὴ τῆς Κονιτσας, στὴν ὁποία μποροῦσαν αὐτοὶ (οἱ Ὀρεστοὶ κλπ.) νὰ τρέξουν γιὰ νὰ προλάβουν τὸν Περσέα πὺ κατέβαινε στὴν Ἡπειρο, ἀπὸ τὸ δρόμο τοῦ Σαρανταπόρου, δρόμο τῆς Καστοριάς πὺ λέει ὁ Hammond.²¹

Ξέρουμε βέβαια ὅτι στὶς λεγεῶνες οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἐπέτρεπαν κατ' ἀρχὴν νὰ στρατολογοῦνται μὴ Ρωμαῖοι, καὶ μάλιστα στὰ χρόνια τῶν Μακεδονικῶν πολέμων. Ἐπομένως θὰ πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι, ὅταν τὸ κείμενο τοῦ Πλουτάρχου πὺ εἶδαμε παραπάνω κάνει λόγο γιὰ «στρατιῶτες συμμαχημένους», ἀναμφισβήτητα ἐννοεῖ κάποια σώματα συμμαχικά, πὺ συμπολεμοῦν.

Σημειώνουμε ὅτι ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἀφοῦ ἔκανε ὅλα ὅσα εἶπαμε παραπάνω γιὰ τὴ Μακεδονία, ἀντελήφθηκε ὅτι τὰ τρία ἀπὸ τὰ τέσσερα τμήματα τῆς Μακεδονίας (Ἀμφιπολεως, Θεσσαλονίκης καὶ Πελαγονίας ὅπου ἢ Ὀρεστὶς κλπ.) συνόρευαν μὲ βάρβαρους λαούς, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους κινδύνευαν ἂν δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ ἀντιτάξουν ἄμυνα στρατιωτικὴ, νὰ ὑποστοῦν καταστροφὴς πάσης φύσεως, γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἐπέτρεψε σὲ αὐτὰ νὰ διατηρήσουν ἔνοπλες φρουρές. Καθὼς λέει ὁ Τίτος Λίβιος²² «regionibus quae adfines barbaris essent (exsepta autem tertia omnes errant) permisit, ut praesidia armata haberent».

Γιὰ τὴν Ὀρεστίδα καὶ τὶς διπλανὲς μὲ αὐτὴ περιοχὲς πὺ ὑπήγοντο στὸ λεγόμενο τέταρτο τμήμα τῆς Μακεδονίας, τὴν Ἐλεύθερη Μακεδονία (Πελαγονία) ἦταν παραπάνω ἀπὸ ἀναγκαῖο νὰ ὑπάρχουν Praesidia armata (ἔνοπλη ὄροφυλακὴ) στὰ ὄρια τους μὲ τὴν Ἰλλυρία, στὰ γνωστὰ «περάσματα» διόδου τῶν λαῶν τῆς Δυτικῆς Βαλκανικῆς, πρὸς τὰ ἀνατολικά διαμερίσματα, ἀπὸ ὅπου ἐπὶ αἰῶνες οἱ ὄρεινοὶ κτηνοτρόφοι Ἰλλυριοί, πραγματοποιοῦσαν τὶς ἐτήσιες ληστρικές ἐπιθέσεις τους στοὺς κάμπους τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας²³.

Οἱ ληστρικές αὐτὲς συνήθειες τῶν Ἰλλυριῶν γιὰ «πλιάτσικο», πὺ τακτικὰ ἐπαναλαμβάνονταν (ὅταν τὰ γεννήματα τέλη καλοκαιριοῦ εἶχαν μαζευτεῖ στὴν Ἡπειρο, Μακεδονία καὶ Θεσσαλία), ἀνάγκασαν τὸ Φίλιππο Β΄

τῆς Μακεδονίας νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τοὺς συμμάχους τοῦ Μολοσσοῦ νὰ γίνῃ κύριος τῆς Παραναίας (σημερινῆς Κολώνιας) γιὰ νὰ τὴν ὀχυρώσῃ ἐναντίον τῶν ληστρικών ἐπιδρομῶν τοῦ Βάρδυλλη «Φασὶν τὸν Φίλιππον ἐν Ἰλλυρίοις πόλεις τειχίζειν»²⁴. Αὐτὸς ὁ κίνδυνος (ἐπιδρομῆς τῶν Ἰλλυρίων στὴ Δυτικὴ Μακεδονία κλπ.) δὲν σταμάτησε ποτέ. Τὸν συναντᾶμε μὲ τὴν ἀπόφαση τοῦ Αἰμιλίου Παύλου, ὅπως εἶπαμε παραπάνω. Τὸν διαβάζουμε ἀργότερα στὸν Προκόπιο²⁵... «περίφοβοι ὄντες τῆδε ὠκήμενοι διηνεκές καὶ καραδοκοῦντες αἰεὶ ἐγκείσασθαι τοὺς βαρβάρους σφισίν. Ἐπὶ οὐδὲ μὴ τῶν ταύτη χωρίων ὀχύρωμα, ἢ, ὅπη ἂν καταφύγοντες σωθήσονται... Βασιλεὺς δὲ Ἰουστινιανός, ἄμφω τεῖχη ἰσχυρότατα ποιησάμενος, γνήσιαν τῇ χώρᾳ εὐδαιμονίαν ξυνώκησεν...». Καὶ ἀναφέρει διάφορες πόλεις, γνωστὲς καὶ ἄγνωστες σήμερα, καταλήγοντας «...οὕτω μὲν σύμπασαν τὴν μεσόγειον Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς ἐν Ἰλλυρίοις ἐτειχίσασατο»²⁶. Τὸν συναντᾶμε στὶς ἀρχὲς τῆς τουρκικῆς κατάκτησης τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου (15ος αἰώνας) ὅταν οἱ Τούρκοι δημιούργησαν μιὰ ἰδιόμορφη στρατιωτικὴ διοικητικὴ μονάδα συνενώνοντας τὴν περιοχὴ τῆς Κόνιτσας καὶ τῶν Γρεβενῶν γιὰ τὴ φύλαξη τῶν διαβάσεων (τῶν δερβενίων) μέσα ἀπὸ τίς ὁποῖες περναγαν οἱ Ἰλλυριοὶ-Ἀρβανίτες μὲ τίς ἴδιες πάντοτε ληστρικές διαθέσεις²⁷. Τέλος, τὸν συναντᾶμε ὅλο τὸ διάστημα τῆς Τουρκοκρατίας στὴν Ἑλλάδα ὡς δικαιολογία γιὰ τὴν καθιέρωση τῶν ἀρματολικίων καὶ τῶν δερβεναγάδων. Ὡς καὶ ὅταν οἱ διάφοροι Κολωνιάτες καὶ ἄλλοι Τόσκηδες Ἀλβανοὶ δὲν ἔχαναν εὐκαιρία γιὰ νὰ σχηματίζουν κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα πολυάνθρωπες συμμορίες ληστῶν μὲ τίς ὁποῖες ἀπειπταν στὴν Ἡπειρο, τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θεσσαλία καὶ δὲν ἄφηναν τίποτα ὄρθιο.

Σχετικὸ μὲ τὰ παραπάνω εἶναι αὐτὸ που λέει α) ὁ Τραϊᾶν Στογιάννοβιτς²⁸: «...οἱ ἴδιοι οἱ Τούρκοι παραχώρησαν τοπικὴ αὐτονομία καὶ φορολογικὲς ἀπαλλαγὲς σὲ ὠρισμένους κοινότητες βοσκῶν ποὺ ἀνάλαβαν νὰ προστατεύσουν τὰ ὄρεινὰ περάσματα ἀπὸ τοὺς ληστὲς γιὰ νὰ μποροῦν νὰ περναθῶν οἱ ταξιδιωτὲς» καὶ β) Δ. Ζώτος Μολοσσός²⁹: «...Ὁ Ἀῶος ποταμὸς διατρέχει 60 περίπου ὥρων δρόμο, ἐν μέσῳ κρημνῶν, βράχων, πεδιάδων καὶ κοιλάδων... ἔχει μόνον 5 γέφυρας δι' ὧν περιορίζεται ἡ εἴσοδος Ἀλβανῶν Τόσκηδων καὶ Γέγηδων εἰς τὴν Ἡπειρον πρὸς λεηλασίαν, ὅπως ἐγένετο ἐσχάτως καὶ ἐσώθη ἡ Ἡπειρος ἀπὸ τὴν λεηλασίαν τῶν Γέγηδων ἢν ὑπέστη ἡ τάλαινα Θεσσαλία καὶ Μακεδονία ἐν μέρει καὶ τοῦτο διότι οἱ Ἡπειρῶται κατέλαβον τὰς γέφυρας καὶ ἐμπόδισαν τοὺς Γέγηδες νὰ περάσουν διὰ τῆς Ἡπείρου εἰς τὴν Θεσσαλίαν».

Στὰ χρόνια τοῦ Αἰμιλίου Παύλου, ἀπὸ ὅ,τι φαίνεται, τὰ Praesidia ἀποτελοῦσαν οἰκονομικὸ βᾶρος τῶν ντόπιων. Ἀργότερα ὅμως καὶ μάλιστα κατὰ τὸν πρῶτο αἰῶνα π.Χ. (ποὺ ὅπως ἀπὸ πρόσφατες μελέτες γίνεται φανερό)

για τις ρωμαϊκές λεγεῶνες στους χώρους αὐτοὺς γίνονται «...ἐκτεταμένες στρατολογήσεις στὴ Θράκη... στὴ Μακεδονία καὶ στὴν Ἡπειρο...»³⁰. Ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ πιὸ ἐκτεταμένη στρατολογία λεγεωνάριων θὰ γίνονταν στὴν περιοχή τῆς λεγόμενης Ἐλεύθερης Μακεδονίας (Ὁρεστοὺς κλπ.).

Αὐτὴ ὅμως ἡ στρατολογία στὶς ρωμαϊκές λεγεῶνες ἢ τὰ λεγόμενα *Auxilia* (συμμαχικά σώματα) σήμαινε, ἀνάλογα, 20 μὲ 25 χρόνια συνεχῆ ὑπηρεσία στὸ στρατό, μὲ ὅλα τὰ σχετικά ἐπακόλουθα.

Γιὰ τὶς φτωχὲς περιοχὲς ἡ στράτευση ἦταν λύση τοῦ βιοποριστικοῦ προβλήματος. Οἱ Ρωμαῖοι στρατιῶτες μισθοδοτοῦνταν ὅσο ὑπηρετοῦσαν στὸ στρατό καὶ ὅταν ἀποστρατεύονταν τὸ ρωμαϊκὸ κράτος φρόντιζε γιὰ τὴν ἀποκατάστασή τους. Τοὺς παραχωροῦσαν κτήματα. Τοὺς ἔδιναν χρήματα (*praemiam litae*). Ἡ τους ἐνέτασσαν σὲ ἡμιστρατιωτικὲς ὑπηρεσίες, στὸν τόπο τῆς καταγωγῆς τους ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἔπαιρναν κάποιες ἀποδοχές. Ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς ἡμιστρατιωτικὲς ὑπηρεσίες ἦταν καὶ οἱ ὑπηρεσίες στὴν ὄροφυλακὴ (*praesidia agrata*) ποὺ μισθοδοτοῦνταν ἐπίσης ὅπως φαίνεται ἀπὸ κείμενο τοῦ Προκοπίου³¹ στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς κατ' ἀρχὰς καθυστέρησε τὸν μισθὸ τῶν φρουρῶν ἐπὶ πέντε ἔτη, εἶτα τοὺς ἠνάγκασε νὰ παραιτηθῶσι αὐτοῦ ὀριστικῶς καὶ τέλος τοὺς ἀφήρησε τὴν ιδιότητα τοῦ στρατιώτη³². Φυσικὰ στὸν ὄροφύλακες ἐπιτρέπονταν νὰ ἀσκοῦνε καὶ ἄλλα ἐπαγγέλματα συμπληρωματικά.

Οἱ ἡμινομαδικοὶ ποιμένες τῆς Πίνδου εἶχαν, ἀπ' ὅ,τι φαίνεται, μόνιμα διαχρονικὸ δημογραφικὸ πρόβλημα (οἱ παραγωγικὲς δυνατότητές τους δὲν ἔφταναν γιὰ ὅλους). Κι ὅταν ὁ Ἰουστινιανὸς τοὺς ἔκοψε τὴ μισθοδοσίαν καὶ στὴν οὐσία σταμάτησε ἡ στρατολογία τους, ἀρχίζουν σιγὰ σιγὰ νὰ ἐμφανίζονται τὰ πρῶτα δείγματα τῆς ληστοκρατείας τῶν βουνῶν στὸ Βυζάντιο, σὲ ἐπαγγελματικὴ βάση, ἀνάμεσα στὸν ἡμινομαδικὸν ποιμένες τῆς Πίνδου. Ἀπὸ τὶς ἴδιες ὁμάδες (λαότητες) κατὰ τὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας –πάλι γιὰ τοὺς ἴδιους κοινωνικοοικονομικοὺς λόγους– τροφοδοτοῦνται (μὲ ἀνθρώπους - πολεμιστὲς) τὰ σώματα τῶν κλεφτῶν καὶ ἀρματωλῶν. Καὶ τέλος μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας (19ος, ἀρχὲς 20οῦ αἰῶνα) οἱ ἴδιες ἔθνοκοινωνικὲς ὁμάδες εἶναι ἡ βάση τῆς τρομερῆς ληστοκρατείας ποὺ ταλαιπώρησε ἐπὶ μακρὸν τὸν τόπο». «Ἡ ληστεία στὴν Ἑλλάδα ἔχει ἀγροτοποικιμενικὲς καταβολές, σαφεῖς δεσμοὺς μὲ τὶς ὀρεσίβειες ἡμινομαδικὲς κοινωνίες... ὥστε δικαιολογεῖται ὁ χαρακτηρισμὸς τους ἀπὸ τὸν Κολιόπουλο «ὡς συμπληρωματικῆς λειτουργίας (ληστείας) τῆς ποιμενικῆς δραστηριότητος (βλ. Κ. Πάνου, «πρόλογος στὸ βιβλίο: Γιαγκούλας, Γ. Χατζῆ καὶ Μ. Τερζοπούλου, ἐκδόσεις ΜΑΤΙ, Κατερίνη).

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ὑπηρεσίας στὸ στρατό δὲν ἐπιτρέπονταν οἱ στρατιῶτες νὰ παντρεύονται. Ὡστόσο εἶχε βρεθεῖ κάποιος τρόπος οἱ στρατευ-

μένοι ανεπισήμως νά δημιουργοῦν στους τόπους πού ὑπηρετοῦσαν οἰκογένειες μέ concubines ἢ focarias, τὶς ὁποῖες νομιμοποιοῦσαν κατὰ τὴν ἀποστράτευσή τους καὶ τὶς ἔπαιρναν μαζί τους, ὅπου τελικὰ ἐγκαθίσταντο.

Τὸ κυριότερον ὅμως πού ἡ μακροχρόνια παραμονὴ τῶν ἐπιστρατευμένων στὸ ρωμαϊκὸ στρατὸ ἔκανε, ἦταν ὅτι τοὺς ἔκανε λατινόγλωσσους. Νά τί γράφει ὁ Werner Eck σὲ σχετικὴ μελέτη του³³: «...Νέοι ἄνθρωποι ἀπὸ διαφορετικὰ ἔθνη καὶ πολιτισμοὺς ὑποβάλλονταν ἐπὶ τουλάχιστον 25 χρόνια σὲ μιὰ ἐκπαίδευση ὑπὸ τὴν ἐπιρροή ρωμαϊκῶν τρόπων ζωῆς καὶ πειθαρχίας. Ἦταν ἀναγκασμένοι νά μάθουν τὴ λατινικὴ γλῶσσα, ἂν τοὺς ἦταν ἄγνωστη, ἀφοῦ μόνο ἔτσι ἦταν δυνατὴ ἡ συνεννόηση».

Καὶ ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα δὲν ἐξαντλοῦνταν σὲ μιὰ μόνο γενιά, ἀφοῦ ξέρουμε ὅτι τὰ παιδιά τῶν λεγεωνάριων καὶ τὴν «ρωμαϊκὴ πολιτεία» ἔπαιρναν αὐτόματα καὶ τὸ δικαίωμα νά γίνουν καὶ αὐτοὶ λεγεωνάριοι (milites ex castris, ad crescentes), ἡ λατινογλωσσία ἐδραιώνονταν μέ τὴν ἐπιπολλὰ χρόνια ἐπαφὴ τῶν περιοχῶν ἀπὸ ὅπου προέρχονταν οἱ στρατολογούμενοι στρατιῶτες (λεγεωνάριοι ἢ συμμαχικοί) μέ τὸ ρωμαϊκὸ στρατὸ καὶ τοὺς λατινόγλωσσους βετεράνους τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ.

Μέχρι τὰ χρόνια τοῦ αὐτοκράτορα Μαυρκίου (582-602), στὸ ρωμαϊκοβυζαντινὸ στρατὸ ἡ ἐπίσημη γλῶσσα ἦταν ἡ λατινικὴ.

Καὶ ἔτσι χάρη στὴν ὀροφυλακὴ τὰ praesidia armata τῶν Ρωμαίων πού ἔμεινε σὰν κατάλοιπο στὸ σημερινὸ χωριὸ «Ἄρματα» –παλιὰ Ἄρμάτοβο καὶ ἴσως τὸ «Πρασίδια» στὸ παλιὸ ὄνομα τοῦ Δίστρατου Μπράζα³⁴, οἱ παλιοὶ Ὀρεστοὶ καὶ οἱ ἄλλοι γειτονεῖς τους «περὶ τὸν Λύγκον, τὴν Πελαγονίαν καὶ Ἐλίμειαν» (καθὼς ἀναφέρει ὁ Στράβων), ἐπανερχόμενοι ἀπὸ τὸ στρατὸ ὡς βετεράνοι καὶ κατατασσόμενοι στὰ ἡμιστρατιωτικὰ αὐτὰ τμήματα ὀροφυλακῆς ὑποχρεώνονταν νά ἐγκατασταθοῦν μόνιμα στὰ ψηλῶματα, μετατρέποντας τὶς παλιὰς θερινὰς κατασκηνώσεις τους σὲ μόνιμους «οἰκισμοὺς ὀροφυλακῆς», στὸ Παλιοσέλι, τὶς Πάδες, τὰ Ἄρματα, τὸ Δίστρατο, τὴ Φούσια, τὴ Σαμαρίνα, τὸ Ντέντσικο καὶ σὲ ὅλα τὰ χωριά τῆς Δυτικῆς Πίνδου μέχρι τὰ Τζουμέρκα. Νά σημειωθεῖ δὲ ὅτι στὰ μέλη τοῦ παραστρατιωτικοῦ αὐτοῦ σώματος τῆς ὀροφυλακῆς ἐπιτρέπονταν νά ἀσκοῦν ταυτόχρονα καὶ ἄλλα ἐπαγγέλματα, ὅπως στὴ συγκεκριμένη περίπτωση τῶν δικῶν μας, τὴν ὑλοτομία, τὸ ἔργο τοῦ ἀγωγιάτη, τὸ ἔργο τοῦ μυλωνᾶ, τοῦ ρητινοσυλλέκτη, τοῦ παραγωγοῦ κατραμιοῦ, κάρβουνων κλπ.

Στὴν ἀπομόνωσή τους αὐτὴ οἱ ὀρεινοὶ αὐτοὶ ἀπόγονοι τῶν Μολοσσῶν διατήρησαν τὴ λατινογενὴ γλῶσσα τους, πού τὴ λένε καὶ ἀρμάνικη.

Μιὰ γλῶσσα φτωχὴ στὸ λεξιλόγιό της (ὅπως θὰ ἦταν καὶ ἡ προηγούμενη ἑλληνικὴ γλῶσσα τους καὶ εἶναι ὅλες οἱ γλῶσσες τῶν ὀρεινῶν ποιμένων). Ἡ γλῶσσα αὐτὴ καθὼς οἱ Ἄρμάνοι συναλλάσσονταν μέ τὶς παρακείμενες περιοχὲς καὶ κυκλοφοροῦσαν σὲ περιοχὲς ἑλληνόφωνες, συμπλη-

ρώνονταν από ελληνικές λέξεις, ὥσπου τελικὰ τὰ ἄρμανικὰ χρησιμοποιούνταν παράλληλα μὲ τὰ ἑλληνικά, τὰ ὁποῖα στὰ τελευταῖα χρόνια ἐπικράτησαν μὲ τὴν ἐπίδραση βέβαια τῶν σχολείων καὶ τῶν ἀναγκῶν τῶν ἰδίων) σχεδὸν καθ' ὅλοκληρίαν³⁵.

***

Μὲ ὅσα εἶπαμε παραπάνω ξεκαθαρίσαμε τὴν πορεία τους μέσα στὴν ἱστορία τῶν 2 μεγάλων τμημάτων τοῦ ἑλληνόφωνου Μολοσσικοῦ φύλου ποὺ ἔφτασε μετὰ τὸν 13ο αἰῶνα στὸ χῶρο τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας. Τὸ πρῶτο τμήμα κατέβηκε στοὺς κάμπους καὶ στὰ χαμηλώματα τῆς περιοχῆς ὅπου, ὅ,τι κι ἂν δημιούργησε τὸ κατέστρεψαν οἱ Ρωμαῖοι τὸ 167 π.Χ., μὲ μιὰ πρωτοφανῆ ἀγριότητα.

Ἐκτὸς τὸ 2ο τμήμα, αὐτὸ ποὺ ξεκαλοκαίριαζε στὰ βουνὰ τῆς Κόνιτσας, εἶδαμε ὅτι μιὰ μερίδα ἀπὸ ἀντιξοότητες ἀντικειμενικές, φόβους καὶ ιστορικές περιστάσεις ἀνεξέλεγκτες, ἀναγκάστηκε χάνοντας τὸ κομμάτι τῆς νὰ ἐγκατασταθεῖ μόνιμα στοὺς τόπους ποὺ βρέθηκε κατὰ τὸ χρόνο τῆς καταστροφῆς, στοὺς κάμπους τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας ἢ τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἰονίου κλπ. ἂν ὁ κρίσιμος χρόνος ἦταν χειμῶνας ἢ στὶς ἡμιορεινές πλαγιές τῶν βουνῶν τῆς Κόνιτσας, ἂν ὁ κρίσιμος χρόνος ἦταν καλοκαίρι.

Μιὰ δεύτερη μερίδα ἀπὸ τὸ 2ο τμήμα τῶν Μολοσσικῶν αὐτῶν φύλων ποὺ ξεκαλοκαίριαζε στὰ βουνὰ ποὺ βρίσκονται στὰ ὄρια τῆς Ἠπείρου-Μακεδονίας, Ἠπείρου-Θεσσαλίας, ἀφοῦ κατὰ τὰ γιομάτα ταλαιπωρίες καὶ κινδύνους χρόνια τῶν Μακεδονικῶν Πολέμων (197-145 π.Χ.) βρέθηκε στὸ φιλορωμαϊκὸ στρατόπεδο, ἀμείφθηκε γι' αὐτὸ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους μὲ τὸ νὰ καταστεῖ Ἐλεύθερη Μακεδονία. Σὲ συνέχεια ἔγινε πηγὴ ἐκτεταμένης στρατολόγησης ρωμαίων στρατιωτῶν οἱ ὁποῖοι ἀποστρατευμένοι καὶ λατινόφωνοι πλέον ἐγκαθίσταντο στὶς περιοχὲς ἀπὸ ὅπου κατάγονταν (ὡς τόπος καταγωγῆς θεωροῦνται γιὰ τοὺς ἡμινομαδικούς ποιμένες πάντοτε οἱ θερινές βοσκές) ὡς ἐνοπλοὶ ὄροφύλακες (praesidia armata).

Ἐπάρχει καὶ μιὰ τρίτη μερίδα ἀπὸ τοὺς παλιούς ἑλληνόγλωσσους Μολοσσούς, ποὺ ζοῦσαν ἡμινομαδικὴ ζωὴ καὶ ἀνεβοκατέβαιναν στὰ βουνὰ μας καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα βουνὰ τῆς Βαλκανικῆς ἢ ὁποῖα πέρασε ὄλους τοὺς κινδύνους καὶ τὶς περιπέτειες καὶ ἐπέζησε συνεχίζοντας τὸν ἡμινομαδικὸ τῆς βίῃς μέχρι τὰ τελευταῖα χρόνια. Δὲν ἄλλαξε γλῶσσα καὶ συνήθειες, δὲν ἔκαμε συμπεθέρια μὲ τοὺς Ἀρμάνους, κι ἐκεῖνοι μᾶλλον περιφρονώντας τους, τοὺς ἀποκάλεσαν Σαρακατσάνους (ξεκινώντας ἀπὸ τὴν λέξη, καθὼς λέει ὁ Alex Hoeg «σαράκ» που σημαίνει φτωχός)³⁶. Ἀρμάνοι καὶ Σαρακατσάνοι βρίσκονταν σὲ μόνιμη διαμάχη καὶ ἀνταγωνισμὸ μεταξύ τους γιὰ τὰ βοσκολιβάδια. Καὶ οἱ δύο ἀποκαλοῦνταν ἀπὸ τὸ λαό (γιατὶ ἀνεβοκατέβαιναν στὰ βουνὰ ὡς κτηνοτρόφοι) ΒΛΑΧΟΙ.

Με τὸ πέρασμα τῶν χρόνων οἱ Σαρακατσάνοι σκόρπισαν σὲ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας. (Σήμερα ἀκόμα ὑπάρχουν ἀπ' αὐτοὺς πολλοὶ ποὺ ἰσχυρίζονται ὅτι κατάγονται ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Κόνιτσας). Βέβαια τὸ ὄνομα Σαρακατσάνος ἀποδόθηκε ἀπὸ τὸν περασμένο αἰῶνα σχεδὸν σὲ ὅλους τοὺς ἡμινομαδικοὺς κτηνοτρόφους ποὺ μιλοῦσαν μόνον ἑλληνικά. Καὶ ὑπάρχουν Σαρακατσάνοι ποὺ κατάγονται ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας, ἐνῶ οἱ Ἀρμάνοι δὲν ἔχουν ἄλλο τόπο καταγωγῆς (ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις) παρὰ μόνον τὶς δυτικὲς πλαγιὲς τῆς Πίνδου, μὲ κοινὸ πρόγονο τοὺς Μολοσσούς.

Γι' αὐτὸ νομίζω οἱ ἀνθρωπομετρικὲς ἔρευνες ποὺ ἔγιναν στὶς Σέρρες ἀπὸ Μ. Παναγιωτακοπούλου, Μαργ. Παλούμπη³⁷ σὲ διάφορες ὁμάδες Σαρακατσάνων ἔδειξαν σοβαρὲς ἀνθρωπολογικὲς διαφορὲς, ὥστε νὰ συμπεράνει κανένας ὅτι δὲν ἔχουν κοινὴ καταγωγὴ, ἐνῶ οἱ ἀντίστοιχες ἐρευνες τοῦ Ἀ. Πουλιανού³⁸ ἔδειξαν ὅτι οἱ Ἀρμάνοι στὴν πλειονότητά τους εἶναι ἀπόγονοι αὐτόχθονος πληθυσμοῦ κοινῆς καταγωγῆς μὲ τοὺς Ἕλληνες τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας.

Σημειῶνω ἐδῶ, γιὰ νὰ μὴν ὑπάρξει παρεξήγηση, ὅτι γιὰ τὴν προέλευση τῆς λέξης «Σαρακατσάνος» ὑπάρχουν πάρα πολλές ἐκδοχὲς³⁹. Ὅτι ἡ ὀνομασία τῶν Ἀρμάνων σὲ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος εἶναι καὶ διαφορετικὴ⁴⁰, καθὼς ἐπίσης καὶ ὅτι ὑπάρχουν πάρα πολλές ἀντικρουόμενες θεωρίες περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς γλώσσας τῶν Ἀρμάνων, ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ περισσότερες ποτισμένες ἀπὸ πνεῦμα ποὺ δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὴν ἐπιστήμη ὄχι μόνον δὲν εἶναι ἀντικειμενικὲς ἀλλὰ εἶναι καὶ ἀνερμάτιστες. Ἐγὼ προτίμησα νὰ χρησιμοποιήσω ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὴν πιο πειστικὴ.

***

Ἀπὸ πάρα πολλές ἐνδείξεις (τοπωνύμια, λαϊκὲς στολές, ὀνοματολογία ἀντικειμένων ποιμενικῆς χρήσης κλπ.) δείχνεται ὅτι ἀπὸ τὴν ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας πέρασαν εἰρηνικὰ κάποια σλαβικὰ ποιμενικὰ φύλα.

Μὲ τὰ δεδομένα τῆς ἱστορίας τὸ πέρασμα αὐτὸ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ χρονικὰ τὴν περίοδο τῶν σκοτεινῶν χρόνων τοῦ Βυζαντίου (6ος-10ος αἰῶνας μ.Χ.). Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι στὶς περιοχὲς ποὺ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν ἀρμάνικων (βλάχικων) χωριῶν παράμεινε ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα τῶν Μολοσσῶν ὡς μόνη ὁμιλούμενη γλώσσα, σημαίνει ὅτι οἱ Σλάβοι αὐτοὶ ἀπορροφήθηκαν καὶ δὲν ἄφησαν στὸν τόπο ἄλλα ἴχνη ἔξω ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἀναφέρουμε στὴν ἀρχὴ τῆς παραγράφου, καὶ ἀκολούθησαν τὴ μοίρα τῶν ντόπιων, ἀφομοιωθέντες μ' αὐτοὺς ἢ ἀπορροφηθέντες ἐντελῶς.

Οἱ μόνιμες ὀρεινὲς καὶ ἡμιορεινὲς ἐγκαταστάσεις σὰν συνέπεια τῶν ρωμαϊκῶν praesidia armata στὴν περιοχὴ ποὺ σήμερα ἀποκαλοῦμε βλαχοχώ-

ρια αναμφισβήτητα έγιναν κάτω από ευνοϊκές προϋποθέσεις στα ρωμαϊκά και πρωτοβυζαντινά χρόνια, έτσι που δόθηκε ευκαιρία στους πληθυσμούς αυτούς, όταν επί Ίουστινιανού έχασαν τους μισθούς που έπαιρναν «τάς ἐκ τῶν βασιλικῶν ταμείων ἀποστελλομένας φιλοτιμίας», να προσαρμόσουν με άνεση τὸν βιοπορισμὸ τους, τὸν ὁποῖο ἔκτοτε βάσισαν σχεδὸν 100% στὶς δυνατότητες που τοὺς ἔδινε τὸ περιβάλλον (θερινές βοσκές, αἰωνόβια δάση κλπ.).

Μεταγενέστερα, κατὰ τὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, κι ἀπὸ τὰ ὄρεινά βλάχικα χωριά οἱ μαζικὲς μετακινήσεις (μεταναστεύσεις) πληθυσμῶν σὲ περιοχές ἐκτὸς Ἡπείρου –ἀστικές, ἀγροτοποιμενικές, ἢ αὐστηρὰ ποιμενικές- καὶ ἡ δημιουργία ὁλόκληρων συνοικισμῶν, νέων οἰκισμῶν, κλπ. δὲν ἦταν ἄγνωστο φαινόμενο⁴¹.

Οἱ ὅπωςδήποτε ευνοϊκὲς αὐτὲς συνθῆκες ἐπιβίωσης τῶν βλάχικων ὄρεινῶν χωριῶν ἔλλειψαν παντελῶς ἀπὸ τοὺς πληθυσμοὺς τοῦ ἄλλου τμήματος τῆς ἐπαρχίας (στὰ σημερινὰ Μαστοροχώρια) που κάτω ἀπὸ τρομερὲς καὶ ἐντελῶς ἀναπάντεχες καταστάσεις ἀναγκάστηκαν νὰ βολευτοῦν (στὴν ἀρχὴ ἴσως μὲ τὴν πρόθεση τοῦ προσωρινοῦ που με τὸν καιρὸ ἔγινε μόνιμη καὶ μοναδικὴ προοπτικὴ), σὲ ἀφιλόξενους παντελῶς χώρους.

Σημειώνουμε ἐδῶ σε παρένθεση ὅτι δὲν ἀποβλέπεται πέραν τῶν παραπάνω κάποιοι ἀπὸ τοὺς οἰκισμοὺς αὐτοὺς (σὲ μικρὸ ἀριθμὸ) νὰ ἀποτελοῦν τὴν ἐξέλιξη τῶν πρώτων κατασκηνώσεων τῶν κτηνοτρόφων Μολοσσῶν γιὰ τοὺς ὁποίους κάνει λόγο ὁ Χαήμπονδ ὅτι εἶναι «κατάσπαρτοι στὴν νότια πλευρὰ τῆς Πίνδου». Ὡς ἐπίσης καὶ κάποιων προελλαδικῶν οἰκισμῶν τοῦ τύπου τῆς Τράμπυα. Καὶ τέλος κάποιων κατασκηνώσεων (ζάνστρουγκες) τῶν σλαβικῶν ποιμενικῶν ὁμάδων που ἔφτασαν στὴν ἐπαρχία, ὅπως εἶδαμε παραπάνω καὶ ἀπορροφήθηκαν ἀπὸ τοὺς ντόπιους πιά ἑλληνόφωνους Μολοσσούς. (Νομίζω πὼς στὴν τελευταία περίπτωση, μπορεῖ νὰ ἀνήκει καὶ ἡ Πηρσόγιαννη, ἀφοῦ μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα (Πηρσόγιαν) ὑπάρχει κωμόπολη στὴν Βοσνία). Μιὰ τέτοια ὁμως διαπίστωση θὰ μπορούσε νὰ γίνει μόνο ὕστερα ἀπὸ ἀνασκαφὲς στὴν περιοχὴ, ἀλλὰ τέτοιες μέχρι σήμερα δὲν έγιναν στὴν ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας.

Γιὰ νὰ φτάσουν οἱ κάτοικοι αὐτῶν τῶν κατασκηνώσεων, τοῦ μέσου ὑψόμετρου, που ξεκινοῦν ἀπὸ κλαδόπλεχτες καλύβες, νὰ τὶς κάνουν φρεντζάτα κι ἔπειτα σπίτια καὶ γενικὰ νὰ δημιουργήσουν συνθῆκες, που θὰ τοὺς ἐπέτρεπαν νὰ ζήσουν μόνιμα σ' αὐτοὺς τοὺς χώρους, μὲ τὴν ὑποτυπώδη λειτουργικὴ ἐνότητα, θὰ πέρασαν πολλὰ χρόνια. Ὀλιγάριθμα ποιμνία. Χωρισμένοι σὲ πατριές. Φάρες καὶ σόγια⁴². Μικρὴς ἔκτασης ἀγροί, κηπάρια. Κυνήγι. Ἀνοίγματα μέσα στὰ λόγγα (... στὶς δασωμένες ἐκτάσεις). Ζωνάρια, ἀναβαθμίσεις καὶ πεζούλες. Ρύθμιση τῶν νερῶν, βρύσες

καὶ πότος. Κλαδί γιὰ τὸ χειμῶνα. Κι ἔπειτα ἄντρες καὶ γυναῖκες οἰκοτεχνία, ρουχισμὸς γιὰ ὄλους, λιόπες γιὰ τὰ πόδια. Μαλλί, σχίνοι, ρίκια, ἀργαλειοί, βαφές, πρινοκόκι. Βότανα γιὰ θεραπείες ἀνθρώπων καὶ ζώων. Κι ἔπειτα κάποιος ὄπλισμὸς γιὰ ἄμυνα. Μεγάλη καὶ ἀσίγαστη ἢ ἔγνοια γιὰ τοὺς ληστὲς ποὺ τριγύριζαν τὴν κατασκήνωση καὶ καραδοκοῦσαν νύχτες γιὰ πλιάτσικο. Οἱ συναλλαγές μὲ ἄλλους οἰκισμοὺς πολλὲς φορές ἀκατόρθωτες εἴτε γιὰτὶ δὲν ὑπῆρχαν περισσεύματα παραγωγῆς, εἴτε γιὰτὶ οἱ ἀντικειμενικὲς συνθήκες δὲν τὸ ἐπέτρεπαν.

Ὅλα ἔπρεπε νὰ λυθοῦν μὲ βάση τὶς δυνατότητες ποὺ τοὺς παρεῖχε ὁ τόπος. Ἄλλοῦ ὑπῆρχαν δάση, ἐκτεταμένα χωράφια γιὰ καλλιέργεια, μεταλλεύματα γιὰ ἐκμετάλλευση, θάλασσα κλπ. Ἐδῶ ὅμως μόνο πέτρες καὶ ξύλο.

Μ' αὐτὰ στεγάστηκαν γιὰτὶ οἱ χειμῶνες εἶναι τρομεροί. Μ' αὐτὰ ἀμπαρώθηκαν ἐνάντια στοὺς ληστὲς. Μ' αὐτὰ συγκρότησαν ἓνα συγκεντρωμένο οἰκισμὸ ποὺ στοιχειωδῶς ἔλυνε τὰ προβλήματα συνύπαρξης τῶν πατριῶν, ἀνθρώπινης ἐπαφῆς, κοινῆς ἄμυνας καὶ ἀλληλεγγύης.

Καὶ μὲ αὐτὰ δουλεύοντας νυχτοήμερα οἱ ἄντρες ἀποχτήσαν τὴν εἰδικότητα τοῦ μάστορα πετρά καὶ τοῦ ξυλουργοῦ. Καὶ μὲ αὐτὲς τὶς εἰδικότητες ποὺ συμπληρώθηκαν καὶ ἐξειδικεύτηκαν περισσότερο (πελεκάνοι, λαγουμιτζήδες, ξυλογλύπτες, νταβαντζήδες, ζωγράφοι, διακοσμητές κλπ.) βγῆκαν στὸ κουρμπέτι (ταξίδι) ὅταν διαπιστώθηκε ὅτι ἡ πρωτογενὴς παραγωγή δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ θρέψει τὸ χωριό. Καὶ περισσεύαν μεροκάματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶχαν ἀνάγκη ἄλλες περιοχές τῶν Βαλκανίων, ποὺ ἐντωμεταξὺ ἢ δευτερογενὴς καὶ τριτογενὴς παραγωγή ἀκόμα καὶ τὸ «ταξίδι», εἶχαν σημειώσει προκοπὴ καὶ ἀνάπτυξη καὶ ἔδιναν τὶς δυνατότητες στοὺς κατοίκους τους ἢ σὲ μιὰ σημαντικὴ μερίδα ἀπὸ αὐτοὺς, νὰ βελτιώσουν τὸν οἰκιστικὸ ἐξοπλισμὸ τους (σπίτια, γιοφύρια, ἐκκλησιές, δρόμους, μύλους κλπ.).

Πρέπει ἐδῶ νὰ σημειώσω ὅτι ὁ «Κονιτσιώτης» μάστορας (πετράς, ξυλουργός, ταλιαδόρος, ζωγράφος κλπ) δὲν διακρίνονταν μόνο γιὰ τὴν καλὴ τεχνικὴ του στὸ χτίσιμο, στὶς μαραγκοῦδικες δουλειές κλπ., ἐκεῖνο ποὺ τὸν ξεχώριζε ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες ὁμάδες τῶν μαστόρων τῆς ἄλλης Ἑλλάδας ἦταν ἡ ἀνεπτυγμένη καλαισθησία του, ποὺ ἔδωσε σημαντικὰ δείγματα τελειότητας στὰ γιοφύρια, στὶς ἐκκλησιές, στὰ ἀρχοντόσπιτα, στὴν εἰκονογράφηση καὶ στὴ διακόσμηση.

Αὐτὸ βέβαια ἦταν προϊόν μιᾶς ἄλλης τοπικῆς παράδοσης καὶ πολιτισμοῦ ποὺ προῦπῆρχε στὸν τόπο καὶ δὲν παρήχτηκε μόνο ἀπὸ τὴν ἀπλὴ ἐνασχόληση τῶν βασανισμένων κατοίκων τῆς περιοχῆς ποὺ ἀναγκάστηκαν νὰ δουλέψουν σὰν μάστοροι τὴν τελευταία ὥρα στὴν ξενιτιά. Ὁ Hammond λέει γιὰ τοὺς Ἠπειρώτες τῶν κλασσικῶν χρόνων⁴³: «... Ἡ ἐπιδεξιότητά τους

ήταν ύψηλου βαθμού. Το μεγαλοπρεπές θέατρο στη Δωδώνη με τα ογκώδη διατηρούμενα τείχη του είναι ένα ωραίο κατόρθωμα της αρχιτεκτονικής και υπάρχουν διάφορα άλλα έντυπια θέατρα στην Ήπειρο... που δείχνουν επιδέξια αρχιτεκτονική».

Ο Αντών. Κεραμόπουλος⁴⁴ αναφέρει ότι το επάγγελμα του χτίστη στη δυτική Μακεδονία (που οι όμοιότητες με τα Μαστοροχώρια της Κόνιτσας και οι προαιώνιες επαφές και σχέσεις είναι γνωστές) «επιχωριάζει από δύο τουλάχιστον χιλιετηρίδες ως απέδειξαν ανασκαφαι αυτόθι τάφων αρχαίων περιεχόντων, μεταξύ των κτερισμάτων και τα εργαλεία της τέχνης των ταφέντων ανδρών». Τέλος ο John Wilkes⁴⁵ αναφέρει πως στη νότια Ίλλυρία, που φυσικά γειτνιάζει με την περιοχή των δικών μας Μαστοροχωριών, έχουμε την ανάπτυξη της τοιχοποιίας, της πλινθοποιίας, της κεραμοποιίας και της αγγειοπλαστικής, όταν άρχισαν να αναπτύσσονται πόλεις, στο έσοτε-ρικό της Νότιας Ίλλυρίας κατά τους μεσαιωνικούς και νεώτερους χρόνους⁴⁶.

Από όλα τα παραπάνω βγαίνει ότι το επάγγελμα του οικοδόμου για τον μάστορα που προέρχεται από τα Μαστοροχώρια της Κόνιτσας, είναι ένα επάγγελμα με πολύ μακριές ρίζες, παράδοση και έγκλη, σε όλη την περιοχή γύρω, πράγμα που όπωςδήποτε τον επηρέαζε και τον «δρομολογούσε» αισθητικά.

Εδώ πρέπει να επαναλάβουμε αυτό που και άλλες φορές είπαμε, ότι η έξαγωγή των μαστόρων εκτός επαρχίας ως περίσσευμα εργαζομένων, λόγω ανεπάρκειας της πρωτογενούς παραγωγής να διαθρέψει τους κατοίκους της, και σε συνέχεια ή κατά εκατοντάδες ή χιλιάδες έξαγωγή από τις ίδιες βασικά αιτίες των μεταναστών στο έξωτερικό και το έσωτερικό, δείχνει ότι αν μη τι άλλο, ο πρωτογενής παράγοντας που προσπαθούν πάρα πολλοί σήμερα να αναβιώσουν για τον επανεποικισμό του χώρου, είναι πέρα για πέρα «φρούτα» (κατά την μεταχρηματιστριακή όρολογία).

Οι κάπως περισσότερο από έμένα ειδικευμένοι επιστήμονες στα θέματα Εθνολογίας και Ανθρωπογεωγραφίας θεωρούν ότι «ήδη από τον 16ο αιώνα οι διάσπαρτες οικήσεις του ήπειρωτικού χώρου έχουν συγκροτηθεί σε ολοκληρωμένους οικισμούς, των οποίων η χωροταξική διάταξη είναι περίπου ή σημερινή. Την εποχή αυτή στην ουσία οι οικήσεις του χώρου αποκτούν τη στοιχειώδη υποδομή, δηλαδή κοινοτικά και κοινόχρηστα και εκκλησιαστικά κτίρια, καθώς και ανοιχτούς ελεύθερους κοινοτικούς και κοινόχρηστους χώρους»⁴⁷.

Εξάλλου η παρουσία των Κονιτσιωτών μαστόρων έξω από την περιοχή της Κόνιτσας φαίνεται ότι είναι πάρα πολύ παλιά, και ίσως να ανάγεται στα ύστερα χρόνια του Βυζαντίου. Ωστόσο στοιχεία ιστορικά δεν έχουμε

νά τὸ ὑποστηρίξουμε. Ὁ αἰώνας ἀπὸ τὸν ὁποῖο φαίνεται ὅτι ἡ παρουσία αὐτὴ γίνεται πιὸ αἰσθητὴ, ἀδιαμφισβήτητη καὶ βεβαιωμένη, εἶναι ὁ δέκατος ὄγδος⁴⁸. Ἐπίσης ἐκεῖνο πού ξέρουμε εἶναι ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ ἀπὸ τὰ χρόνια ἤδη τῆς κατάκτησης δὲν φάνηκαν νὰ ἔχουν φορολογικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ χωριὰ τῆς Κόνιτσας. Τὸ μόνο πράγμα πού κοίταξαν ἐκεῖνα τὰ χρόνια ἦταν νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ περάσματα, πρὸς Μακεδονία καὶ Ἀλβανία, νὰ εἶναι λείψανα, χωρὶς κινδύνους.

Προσωπικὰ πιστεύω πὼς τὰ δύο τζαμιά τῆς Κόνιτσας (ἀριστουργήματα στὸ εἶδος τους) τὸ Τζαμί τοῦ Χουσεῖν Σιάχ μαζί μὲ τὸ Ἰμαρὲτ τῆς Κόνιτσας πού χτίστηκε περὶ τὸ 1500 μ.Χ. (πού ὅσο ἀποκαλύπτεται τόσο δείχνει καὶ τὴν ὑψηλὴ τεχνικὴ του) καθὼς καὶ τὸ Τζαμί τοῦ Σουλτάν Σουλταϊμάν πού χτίστηκε γύρω τὸ 1536 πρέπει νὰ εἶναι ἔργα ντόπιων τεχνικῶν, μὲ τὴν ἐπίβλεψη κάποιων πού ἦρθαν ἀπὸ τὴν Ἀνατολή. Τὸ ἴδιο καὶ τὰ ἀρχοντόσπιτα τῶν Κονιτσιωτῶν, μουσουλμάνων μπέηδων μὲ τις καταπληκτικὲς καμάρες, τὰ ὠραῖα λεπτεπίλεπτα γεφυρώματα καὶ τόξα, καὶ τὰ καταπληκτικὰ ἀρμολογήματα.

Ὁ πόλεμος τοῦ 1940, ἡ Ἀντίσταση, ὁ ἐμφύλιος πού βάσταξε μέχρι τὸ 1949 στὴν περιοχὴ τῶν μαστοροχωριῶν, ἡ κατάργηση τῆς πέτρας ὡς βασικῆς πρώτης ὕλης στὴν οἰκοδομὴ, οἱ νέες τεχνολογίες, ἡ τακτικὴ τῶν πολιτικῶν διώξεων πού ἐπακολούθησε τὸν ἐμφύλιο, μὲ ἰδιαίτερη ἔνταση στὰ μαστοροχώρια γιατί γειτνίαζαν μὲ τὴν κομμουνιστικὴ Ἀλβανία, τὸ ἀδυσώπητο κίνημα ἀστυφιλίας διέλυσε κυριολεκτικὰ τὴν κοινωνία τῶν μαστοροχωριῶν. Μιὰ ὁλόκληρη γεννιά πῆγε αὐτὰ τὰ χρόνια χαμένη. Ἐχασε τὸν προσανατολισμὸ της. Ἡ ἔννοια τῶν ἰσναφιῶν-μαστόρων ἔγινε ἔννοια ἱστορικὴ καὶ ὑπάρχει στὶς παραδόσεις καὶ τις ἀφηγήσεις αὐτῶν πού κατάγονται ἀπὸ τὴν περιοχὴ. Στὰ χωριὰ ἔκλεισαν τὰ σχολεῖα γιατί δὲν ὑπάρχουν παιδιά. Ἐναπέμειναν πλέον ἐκεῖ κάποιοι συνταξιούχοι πού ἡ μέση ηλικία τους ξεπερνάει τὰ ἐξήντα πέντε ἔτη. Δὲν μπορούμε νὰ μιλάμε τώρα γιὰ «ἐνεργοὺς πολίτες», πού νὰ δίνουν κάποια προοπτικὴ ξαναζωντανέματος καὶ ἐκσυγχρονισμοῦ.

Καὶ στοὺς στοχαζόμενους ἀνθρώπους τίθεται τὸ ἀπλὸ ἐρώτημα: Τί θὰ γίνει αὐτὸς ὁ τόπος; Ὑπάρχει ἐλπίδα ἀναβίωσης τῆς μαστορικῆς τέχνης; Καὶ μάλιστα στὴν ἴδια περιοχὴ. Θὰ ξεκόψει τελείως ὁ ἄνθρωπος ἀπ' αὐτὴ τὴν πανέμορφη φύση, μὲ τὴν ὁποῖα (ὅπως καὶ νὰ τὸ κάνουμε) ἡ σχέση του (φύση-ἄνθρωπος) ἦταν καὶ θὰ εἶναι ὑπαρξιακὴ.

Ἐχουν ἀλλάξει ἄρδην οἱ συνθῆκες, πού ἱστορικὰ ὑπῆρξαν οἱ παράγοντες διαμόρφωσης καὶ ἀνάπτυξης αὐτῶν τῶν ειδικοτήτων. Αὐτὰ δὲν ξαναγυρνᾶνε. Ἀναμφισβήτητα ὑπάρχουν σήμερα οἱ προϋποθέσεις ξαναζω-

ντανέματος τῆς περιοχῆς πού καθὼς διαθέτει μιὰ θαυμάσια φύση θὰ ξανάδινε στὸν ἄνθρωπο ἐλπίδα μακροεπιβίωσής του.

Ἡ γεωγραφικὴ θέση τῆς περιοχῆς ἀνάμεσα Ἡπειρο καὶ Μακεδονία, ἀνάμεσα Ἑλλάδα καὶ Ἀλβανία, ὀδηγεῖ στὴ σκέψη πὼς ὁ δευτερογενῆς καὶ τριτογενῆς τομέας τῆς παραγωγῆς ἔχει ἐλπίδες προκοπῆς σ' αὐτὸ τὸν τόπο. Ἀντίθετα ὁ πρωτογενῆς τομέας καθὼς ἔδειξαν τὰ πράγματα, δὲν ἔχει ἐλπίδες νὰ ξαναφέρει κόσμο καὶ μάλιστα ν' ἀποτελέσει μοχλὸ ἐποικισμού τοῦ χώρου. Θὰ μπορούσε βέβαια νὰ γίνει ὁ πρωτογενῆς τομέας ἀπασχόληση βοηθητικῆ, συμπληρωματικῆ καὶ δευτερεύουσα σὲ οἰκογενειακὴ βάση, ὅπωςδῆποτε ὅμως ἀποκλείεται νὰ γίνει ἡ κύρια ἀπασχόληση.

Ἡ μόνη διέξοδος σ' αὐτὸ τὸ ἀδιέξοδο εἶναι ἓνα βιοτεχνικὸ ἢ καὶ βιομηχανικὸ πάρκο στὴν κοιλάδα τοῦ Σαραντάπορου, μὲ πολλὰ κίνητρα καὶ μὲ δύο τομεῖς. Ὁ ἓνας γιὰ ἐγκατάσταση βιοτεχνιῶν, βιομηχανιῶν κλπ. σὺν ὅλα τὰ βιομηχανικὰ πάρκα τῆς ἐπικράτειας καὶ ὁ ἄλλος γιὰ τὴν ἐγκατάσταση διασυνοριακοῦ χώρου ἐμπορίου καὶ βιομηχανικῶν δραστηριοτήτων, ὅπως αὐτὸ πού κάνουν οἱ Ἕλληνες ἐπενδυτὲς μέσα στὴν Ἀλβανία, καὶ διατρέχουν οἱ ἐπενδύσεις τους χιλιάδες κινδύνους, θὰ τόκαναν ἐδῶ, μὲ Ἀλβανούς ἐργαζόμενους κατὰ πλειοψηφία, πού θὰ πηγαινοέρχονται (μικρὲς οἱ ἀποστάσεις) καὶ μὲ μεροκάματα πού θὰ σπριζονται στὸ ἐπίπεδο ζωῆς μέσα στὴν Ἀλβανία.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κονίτσας

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Erius, σελ. 264.
2. Βλ. Τὸ βιβλίο μου ΚΟΝΙΤΣΑ, σελ. 32 ἐπ. καὶ Δημ. Εὐαγγελίδη, «Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἠπείρου», σελ. 12.
3. Βλ. W. Thomson, «Νομάδες Βαλκανίων», Ἐλ. Μετάφρ. 1989 σελ. 2).
4. Βλ. Δ. Εὐαγγελίδη «Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἠπείρου», ΕΗΜ 1962, σελ. 52).
5. Πτολεμαῖος III, 14, 17
6. Δ. Εὐαγγελίδη, ὁ.π.
7. ὁ.π. σελ. 64
8. ὁ.π. σελ. 70
9. Κεραμόπουλος, «ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΚΟΥΤΣΟΒΛΑΧΟΙ» 1939, σελ. 41, 120 κλπ.
10. Βλ. Π. Ἀραβαντινός: Χρονογραφία, τ. Β', σελ. 339.
11. Ἀκόμα καὶ σήμερα συναντᾶς ἀνάμεσα στοὺς μετανάστες ποὺ ἦρθαν στὴν Ελλάδα τελευταῖα ἀπὸ τὴν Ἀλβανία καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν περιοχή τῆς Κολώνιας, ἐπιμένει μὲ ἀνεση ἑλληνικά καὶ μάλιστα νὰ λένε ὅτι εἶναι «βλάχοι».
12. Βλ. «ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ», Ἐκδοτ. Ἀθηνῶν, τ. ΣΤ', σελ. 139.
13. Τίτος Λίβιος XLV/XXIX.
14. Τίτος Λίβιος XLV/XXIX.
15. Βλ. Α. Λαζάρου, «ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ», Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, τομ. Ε' σελ. 196.
16. Βλ. ὁ.π. Jean-Michelle Carrie κλπ. σελ. 140.
17. Βλ. Ἑκαταίου Fragmenta ἔκδοση Jakoby 107.
18. Βλ. 323.
19. Voyage en Grèce, βιβλίο II, σελ. V.
20. Βλ. Αἰμίλιος Παῦλος, σελ. 13.
21. Σελ. 280.
22. ὁ.π. XLV/XXIX.
23. Βλ. σελ. 280 καὶ Κώστα Κρυστάλλη: «Οἱ βλάχοι τῆς Πίνδου», σελ. 48: «ἡ Σαμαρίνα εἶναι ἡ μόνη ἐκεῖ δίοδος ἐκ τῆς Ἀλβανίας πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν».
24. Αἰμ. Κοσθένης Φιλιππικό I, 48.
25. Κτίσματα.
26. Βλ. Ἀντωνίου Κεραμόπουλου, «Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι», 1939, σελ. 76.
27. Βλ. Γ. Λυμπερόπουλου, ΚΟΝΙΤΣΑ, 2000, σελ. 42.
28. «Ἡ Οἶκον. Δομὴ τῶν Βαλκανίων», Ἱστορ. Βιβλ. Ραγιά σελ. 310.
29. «ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΟΝ» 1878, Ἀθήναι σελ. 99.
30. Βλ. Jean-Michelle Carrie κλπ. σελ. 146.
31. ΑΝΕΚΔΟΤΑ 12-14.
32. Βλ. Κεραμόπουλος ὁ.π. σελ. 100.
33. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ἙΛΛΗΝΙΚΟΥ ἘΘΝΟΥΣ, ὁ.π. τ. ΣΤ', σελ. 67.
34. Τὸ Πρασιδία (Praesidia) ἔδωσε στὸν κάτοικο τοῦ χωριοῦ τὸ ὄνομα Πρασιδιώτης, ποὺ ἔγινε Πρασιδιώτης καὶ σὲ συνέχεια Πραζιιώτης, ἡ Μπραζιιώτης ὅπως ἀκόμα καὶ σήμερα ὀνομάζεται ὁ κάτοικος τοῦ χωριοῦ (παρὰ τὴν μετονομασία σὲ Δίστρατο). Ἔτσι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ ἀπὸ Πρασιδία ἔγινε Πράσδια, Πράζα, Μπράζα. Παρεμφερές ὄνομα Μπρέζα.

έχουμε σέ συνοριακό βουνό στο Βόϊο. Και ακόμα στη Ρουμανία ένα μεγάλο συνοριακό όχυρό, πάνω απ' τὸ Δούναβη, μεγάλου μήκους ὀνομάζεται (ἴσως ἀπὸ τὴν ἴδια ρίζα) Μπράζδα Λούϊ Νόβακ.

35. Σημειώνω ἐδῶ ὅτι ἡ παραπάνω διατυπωμένη ἄποψη, περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Ἀρμάνων καὶ τῆς γλώσσας τους, βασίζεται κυρίως στὸ βιβλίο: «Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι», Ἄντων. Κεραμόπουλου-Ἀθήνα 1939.

36. Βλ. Γ. Ἐξαρχος, «Αὐτοὶ εἶναι οἱ βλάχοι», σελ. 145.

37. Βλ. «Σαρακατσάνοι, ἕνας κλειστός πληθυσμὸς πού στὸ μέλλον δὲν θὰ ὑπάρξει πιά», 1985 σελ. 77-100.

38. Βλ. «Καταγωγή τῶν Ἑλλήνων», Ἀθήνα 1968, 154-181. Γιά τὴ διάκριση βόρειων καὶ νότιων Ἀρμάνων, βλ. καὶ Α. Πουλιανού: «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν βλάχων», σελ. 288.

39. Ἐξαρχος, «Αὐτοὶ εἶναι οἱ Βλάχοι», Ἀθήνα, 1994, σελ. 145.

40. Ἐπίσης Ἐξαρχος ὁ.π. Ἀξιοπρόσεχτη καὶ ἡ ἄποψη Θ. Σαράντη: «Οἱ Βλαχόφωνοι τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου», Η.Ε., 1975 σελ. 585, γιά τὸν ὄρο «βλάχος», «κουτσόβλαχος» κλπ.

41. Βλ. Κ. Βακαλόπουλος, ὁ.π. σ. 133 καὶ ἔξ.

42. Βλ. «Γράβος στὴν Πυρσόγιαννη», Π. Φρόντζου «Παιδεία στὴν Πυρσόγιαννη ἐπὶ Τουρκοκρατίας» 1980. Λειβάδι στὸ Γονιδιό, Χαρ. Γκούτου, Μολιστινά, 1963 κλπ.

43. Ἑλλ. μετάφρ. Ζάγκα σελ. 50.

44. ὁ.π. σελ. 56

45. Βλ. «Οἱ ΙΛΛΥΡΙΟΙ» ἑλλ. μετάφρ. 1999, σελ. 175.

46. Γιά τὴν ἀκμὴ τῆς μαστορικῆς στὴν περιοχή Κολώνιας-Ἐσέκας-Μοσχόπολης κλπ. βλ. Β. Παπαγεωργίου - Ἀ. Πετρονάτη: Ζιώγας Φρόντζος (Ἡ Ἐπαρχία Κόνιτσας στὸ χῶρο καὶ στὸ χρόνο, Κόνιτσα 1996) σελ. 225 (σημειώσεις) καὶ β) Β. Δ. Ζώτου Μολοσσού, Ἡπειρ. Μελέται, σελ. 253.

47. Βλ. Σύγχρονη Πολιτισμικὴ Γεωγραφία, ἐκδ. Νομαρχίας Ἰωαννίνων 1998, σελ. 52.

48. Βλ. Β. Παπαγεωργίου - Ἀ. Πετρονάτης: «Ζιώγας Φρόντζος», Ἡ Ἐπαρχία Κόνιτσας στὸ χῶρο καὶ στὸ χρόνο, Κόνιτσα 1996, σελ. 219 καὶ ἑπ.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΗΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

Γεωγραφικά ἡ Ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας τὰ παλιὰ χρόνια, ἔδινε τὴν ἐντύπωση μιᾶς σφηνωμένης ἀνάμεσα σὲ βουνὰ καὶ ποτάμια περιοχῆς, μὲ τρομερές, σχεδὸν ἀνυπέρβλητες, δυσκολίες ἐπικοινωνίας.

Ὁ Γράμμος, ὁ Σμόλικας καὶ ὁ Λάζαρος (Πάπιγκο) θηρία βουνὰ ἀνυπέρβλητα ἀπὸ τὶς τρεῖς μεριές καὶ ὁ Ἄωος ποταμὸς μαζί μὲ τοὺς παραποτάμους τοῦ Βοΐδομάτη καὶ Σαραντάπορο, ἀπὸ τὴν ἄλλη, (χωρὶς γιοφύρια καὶ μὲ τρομερὰ κατεβάσματα, ὅλες τὶς ἐποχές τοῦ χρόνου, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Βοΐδομάτι) ἄφηναν ὀλόκληρη τὴν περιοχή κυριολεκτικὰ ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμο.

Οἱ ἀρχαῖοι Μολοσσοὶ ποιμένες μὲ τὰ ποιμνιά τους ἔρχονταν τὰ καλοκαίρια πάνω στὰ βουνὰ καὶ ξαναγύριζαν ἀπ' τὰ ἴδια μονοπάτια μὲ πολυήμερες πορεῖες στὴ Μακεδονία καὶ τὴν Θεσσαλία. Παρότι ὅλοι τους ἦταν Ἡπειρώτες, ἀπὸ τὰ ἴδια φύλα πού εἶχαν κατακλύσει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Ἡπείρου¹, ἐν τούτοις τὸ κομμάτι αὐτὸ τῶν Μολοσσῶν μὲ τὸν καιρὸ, ἄρχισε νὰ θεωρεῖται Μακεδονικὸ φύλο καὶ ἡ χώρα πού ζοῦσε χώρα Μακεδονική. Αὐτὸ τὸ θόλωμα, πού ἐνισχύονταν ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι στὸ κομμάτι τῆς Κόνιτσας ὁ Ἄωος δὲν εἶχε γεφύρια πού νὰ διευκολύνουν τὴν ἐπικοινωνία τῶν χωριῶν τῆς μετὴν ἄλλη Ἡπείρου, κατάληξε νὰ θεωρεῖται, ἀπὸ πολλοὺς, ὅτι ἡ Κόνιτσα εἶναι μέρος Μακεδονικό. Ὁ Ἀθανάσιος ὁ Σταγειρίτης πού πέρασε ἀπὸ τὴν Ἡπείρου πρὶν ἀπὸ τὸ 1819, στὸ βιβλίο του «**ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ**» ἀναφέρει: «... ὥστε ὁ Κελυδνὸς ποταμὸς διαχωρίζει τοὺς Ζαγορίτας ἀπὸ τῶν ἀνωτέρω τόπων, ὅπου εἶναι τινὲς κῶμαι τῆς ἐπαρχίας τοῦ Βελᾶ, καὶ ἀνωτέρω τούτων εἶναι ἡ Κόνιτσα, ὅπου κατοικεῖ καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Βελᾶς καὶ Κόνιτσας, ὅμως εἶναι εἰς τόπον τῆς Μακεδονίας, ἐπειδὴ τὴν κυρίως Ἡπειρον διεχώριζεν ἐκεῖθεν ὁ ρηθεὶς ποταμὸς». Σημειῶνω ἐδῶ ὅτι ὁ Σταγειρίτης θεωρεῖ ὅτι τὸ κομμάτι τοῦ Ἄωου πού εἶναι πρὸς τὶς πηγές του ἀπεκαλεῖτο στὴν ἀρχαιότητα Κελυδνός, μπερδεύοντας ἔτσι τὸν Βοΐδομάτι, τὸν Ἄωο ἴσως δὲ καὶ τὸ Σαραντάπορο³.

Ὁ Β. Δ. Ζῶτος Μολοσσὸς στὶς «**ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ**» του⁴ ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἄωος ποταμὸς «διατρέχει 60 περίπου ὥρῶν δρόμον, ἐν μέσῳ κρημνῶν, βράχων, πεδιάδων καὶ κοιλάδων ποτίζων αὐτάς, εὐεργετῶν τοὺς κατοίκους τῆς παραποταμίας γῆς, ἔχει μόνον 5 γέφυρας, δι' ὧν περιορίζεται ἡ εἴσοδος Ἀλβανῶν Τόσκιδων καὶ Γέγιδων εἰς τὴν Ἡπειρον πρὸς λεηλασίαν...».

Νομίζω ὅτι στὰ πέντε αὐτὰ γιοφύρια τοῦ Ἄωου ὁ Ζῶτος Μολοσσὸς θὰ

περιλαμβάνει μὲν τὸ γιοφύρι τῆς Βωβούσας (λιθόχτιστο ἀπὸ τὸ 1748) δὲν θὰ περιλαμβάνει ὅμως τὸ γιοφύρι τοῦ Ἰώου δίπλα στὴν Κόνιτσα ποὺ χτίστηκε στὸ 1870 μία καὶ ἡ βιβλιογραφία ποὺ χρησιμοποίησε ὁ παραπάνω συγγραφέας εἶναι παλιότερη ἀπὸ τὸ 1870⁵ ἀναφέρεται καὶ στὰ Μεσογέφυρα, ποῦναι γέφυρα γνωστὴ ἀπὸ τὰ Ρωμαϊκὰ χρόνια, ἀλλὰ καταστράφηκε τὸ 1940.

Ἀναμφισβήτητα δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψη του τὴ γέφυρα τοῦ Βοῖδομάτι στὴν Κλειδονιάβιστα, ποὺ δὲν εἶναι γιοφύρι τοῦ Ἰώου (χτίστηκε, μᾶλλον ἐπιδιορθώθηκε,⁶ στὰ 1853 μὲ δαπάνες τῆς Μπαλκίς Χανούμ τοῦ Μαλήκ Πασᾶ, ἐνῶ ἡ ἴδια γέφυρα ὑπάρχει ἤδη στὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα)⁷, ὅπως καὶ τὴ γέφυρα Μέρτζανης ποὺ εἶναι γέφυρα τοῦ Σαραντάπορου... Θὰ περιλαμβάνει ἀσφαλῶς τὴν παλιὰ γέφυρα τῆς Πέτρας ποῦναι κοντὰ στὴν Πρεμετὴ κτλ.

Εἶναι φανερὸ πῶς μὲ ὅσα λέει ὁ συγγραφέας «5 γέφυρες» ἐννοεῖ πέντε πέτρινες γέφυρες ποῦναι μόνιμα περάσματα τοῦ ποταμοῦ καὶ οὐχὶ πρόχειρες ξύλινες ποὺ τὴν τελευταία στιγμή μὲ μιὰ φωτιά ἐξαφανίζονται ἢ τίς παίρνουν τὰ ρεύματα τοῦ ποταμοῦ.

Εἶδαμε σὲ ἄλλη μελέτη μας ὅτι ὅταν ἦρθαν οἱ Τούρκοι στὴν περιοχὴ, τὸ 1417, ἡ μόνη σίγουρη γέφυρα γιὰ τὴν περιοχὴ τῆς Κόνιτσας, ἦταν ἡ γέφυρα στὰ Μεσογέφυρα. Μ' αὐτὴν ἐξασφαλίζονταν ἡ ἐπικοινωνία τῆς Ἡπείρου μὲ τὴν Κόνιτσα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ Μακεδονία (ὅταν τὰ χιόνια ἐκλείναν τὴ διάβαση τοῦ Μετσόβου, Τσιάν Κουρταράν κλπ). Ἐπίσης μ' αὐτὴν ἐξασφαλίζονταν καὶ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν Ἡπειρο στὸ χῶρο τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἰώου. Μ' ἄλλα λόγια τὰ Μεσογέφυρα ἦταν κόμπος συγκοινωνιακὸς καὶ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὅποιο ἀπὸ τὸ δωδέκατο αἰῶνα ἔχουμε τὴν ἀνάπτυξη τῆς περιοχῆς Ὀστανίτσας - Δεπαλίτσας κλπ. Πράγμα ποὺ ἔλαβαν ὑπ' ὄψη τους οἱ πρῶτοι Τούρκοι τῆς Κατάκτησης καὶ ὑπολόγισαν ὅτι ἡ Κόνιτσα στὸ σημεῖο ποὺ βρίσκεται θὰ μποροῦσε νὰ παίξει σοβαρότατο ρόλο στὰ σχέδιά τους, ἰδιαίτερα στὴν ἐπικοινωνία Μακεδονίας καὶ Ἀλβανίας μὲ τὴν Ἡπειρο. Ὑπολόγιζαν βέβαια στὸ στήσιμο μιᾶς ἄλλης γέφυρας πέτρινης στὸ σημεῖο ποῦναι σήμερα τὸ γιοφύρι στὴν εἴσοδο τῆς χαράδρας τοῦ Στομίου⁸.

Τὸ χτίσιμο ἐξ ἄλλου ἐνὸς ΙΜΑΡΕΤ στὴν Κόνιτσα, ἀμέσως μετὰ τὴν κατάκτησή της (1500 μ.Χ.), δείχνει τίς γενικώτερες προοπτικὲς τῶν Τούρκων γιὰ τὴν Κόνιτσα κατὰ τὰ χρόνια τῆς μεγάλης ἀκμῆς τους καὶ τῶν μεγάλων ἔργων.⁹ Μὲ τὸν καιρὸ ὅμως διαπιστώνεται ὅτι ὁ δρόμος γιὰ τὴ Μακεδονία (μέσω Φούρκας ἢ Βουρβουτσικοῦ, Ζουπάνι κλπ.) στὰ χρόνια τῆς παρακμῆς τῆς Ὄθωμ. Αὐτοκρατορίας (17ος αἰώνας) ἦταν ἀδύνατο νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴ ἐνδημοῦσα ἐκεῖ σχεδὸν ἐπαγγελματικὴ, ληστοκρατία, ταυτόχρονα δὲ ἡ ἔγνοια τῆς Κεντρικῆς Διοίκησης τῆς Ὄθωμ. Αὐτοκρατο-

ρίας για την κατασκευή μεγάλων έργων, δρόμων κλπ. άτόνισε τελείως¹⁰... Έτσι εγκαταλείφθηκε τελικά και η Κόνιτσα και πέρασε στην κατάσταση «μικρής κώμης» που λέει κι ο Μελέτιος ο Γεωγράφος τον 17ο αιώνα.

Θά μπορούσε βέβαια να υποθέσει κανένας ότι η μη κατασκευή γεφυρών πάνω στον Άωο αποτελούσε προγραμματισμένη στρατηγική της εκάστοτε διοίκησης Ήπειρου και Θεσσαλίας, για περιορισμό της ληστοκρατίας και της τάσης προς λεηλασία που από τα πανάρχαια χρόνια είχε ο λαός της περιοχής της Κολώνιας (όπως σαφώς υπαινίσσεται κατά τα παραπάνω ο Β. Δ. Ζώτος ο Μολοσσός). Και κάτω απ' αυτήν τη σκέψη, ουσιαστικά η περιοχή της Κόνιτσας έμεινε σε πλήρη απομόνωση. Καταδικασμένη.

Μόνο στα χρόνια του Άλη Πασά, που χτύπησε κατά τρόπο αλύπητο τους ψευτομπέηδες της Κολώνιας και της Καραμουρατιάς -πραγματικούς δημιουργούς, τροφοδότες και συντηρητές της ληστοκρατίας αυτής- και σε συνέχεια επί Μεχμέτ Ρεσήτ Πασά στα τέλη της δεκαετίας του 1820, που πραγματοποιήθηκε στα Μπιτώλια (Μοναστήρι), ο έξολοθξήμος χίλιων περίπου μπέηδων απ' τις ίδιες περιοχές, (είχαν ξαναρχίσει τα παλιά άμέσως μετά την εξαφάνιση του Άλη Πασά) μπορούμε να πούμε ότι η περιοχή άναπνευσε. Και τότε ήταν, επί Άλη Πασά, που άρχισε να γίνεται άμαξιτός ο δρόμος από Γιάννινα - Καλπάκι μέχρι τα Μεσογέφυρα, κι από εκεί μέχρι την Κόνιτσα¹¹ που ποτέ όμως δέν ολοκληρώθηκε και έμεινε ήμιτελής «ή όδός είναι εύθεια και όμαλή επί των όχθών της Βοϊούσης, ...όλόκληρος δέ ο δρόμος από Αύλωνος, δια Γελελένης, Κλεισούρας, Πρεμετής, Κονίτσης και Ίωαννίνων» χαρακτηρίζεται «ώς όδός άμαξιτή με τινας έπισκευάς».¹²

Περί τό 1869, με την αναδιοργάνωση της τούρκικης διοίκησης (ύστερα από τό χάττι σουλταγιούμ), κατασκευάζεται στο Μπουραζάνι γέφυρα που ένωσε τό μεγάλο δρόμο (Καλπάκι - Μεσογέφυρα) με τό δρόμο Μεσογέφυρα - Κόνιτσα. Είναι τά χρόνια που Βαλής στα Γιάννινα είναι ένας πάρα πολύ προοδευτικός Πασάς, ο Άχμέτ Ρεσήμ Πασάς, που κατασκευάζει πληθώρα όδοποιητικών και άλλων έργων στα Γιάννινα και σ' όλόκληρη την Ήπειρο.¹³

Τον άμαξιτό δρόμο Κόνιτσας - Ίωαννίνων μέσω Μπουραζανίου, έπισκεύασαν τό 1917, οί Ίταλοί, κάνοντας κάποιες μικρές άλλαγές στη διαδρομή του. Ο δρόμος μέσω Βίγλας έγινε στις άρχές της δεκαετίας 1950.

Ο δρόμος για την Μακεδονία, χαραχτηκε προπολεμικά ως όδός Κονίτσης - Άνασελίτσης και αποπερατώθηκε τό τέλος της δεκαετίας 1960, άρχές της δεκαετίας 1970.

Η έπικοινωνία με την έπαρχία της Κόνιτσας αλλά και άνάμεσα στα χωριά της (πρίν από την ύπαρξη των παραπάνω άμαξιτών δρόμων) γίνονταν μόνο με τους λεγόμενους ήμιονικούς δρόμους.

Ἄς δοῦμε τώρα πῶς ἔφτανε κανένας στήν Κόνιτσα, ὅλα κείνα τὰ χρόνια ἀπό τὸ Βυζάντιο, τὴν Τουρκοκρατία καὶ δῶθε. Διότι, παρὰ τὴν ἀπομόνωσή της ἡ Κόνιτσα καὶ ἡ ἐπαρχία της, καὶ ταξίδευε καὶ δέχονταν κάποιους ξένους, πολὺ πιὸ λίγους βέβαια ἀπὸ κείνες τὶς περιοχὲς ποὺ βρίσκονταν πάνω σὲ δρόμους πυκνῆς ἐπικοινωνίας κλπ.

Καταρχὴν τὰ μέσα ποὺ χρησιμοποιοῦνταν ἦταν τὰ ὑποζύγια. Μουλάρια, ἄλογα, γαϊδούρια καὶ πολὺ σπάνια βόδια. Ὅχηματα, καρότσια καὶ νταλίκες ἢ ἀραμπάδες, γενικώτερα εἶναι σπάνια κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς τούρκικης κατάκτησης¹⁴. Ἐν πάσῃ ὁμως περιπτώσει αὐτὰ μόνο σὲ καμπίσσιους δρόμους ἢ δρόμους καλοφτιαγμένους θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ χρησιμοποιηθοῦν.

Μεγάλη πέραση εἶχαν τὰ ἄλογα ποὺ χρησιμοποιοῦνταν καὶ ἐν καιρῷ πολέμου. Κι ἄς μὴ ξεχνᾶμε πῶς ἡ ἴδια ἡ Κόνιτσα χρωστάει τὸ ὄνομά της (Κόνιτσα) στὸ γεγονὸς ὅτι ἦταν τὸ κέντρο ἀγοραπωλησίας ἀλόγων.

Ὁ Ἄλῆ Πασάς διέθετε τρία μὲ τέσσερα ἱππῆλατα ἀμάξια, ποὺ τὰ εἶχε ἀγοράσει πανάκριβα στήν Εὐρώπη. Γιὰ τὸ ἓνα μάλιστα τοῦ λέγανε ψέματα ὅτι ἀνῆκε προηγουμένα στὸν πρίγκηπα Μυρά.

Ἀστικά ἀμάξια στὰ Γιάννινα ἔφερε γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Μουσταφά Πασάς (1869)¹⁶. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἐμφανίζεται καὶ στὰ Γιάννινα καὶ Συντεχνία Καροτσέρηδων, μὲ μεγάλο ἀριθμὸ μελῶν¹⁷.

Ὁ Ἄλῆ Πασάς φημίζονταν γιὰ τὴν κατασκευαστικὴ του μανία. Στὶς περιοχὲς ποὺ διοικοῦσε ἔφτιαξε δρόμους ἀμαξιτούς, μὲ πανδοχεῖα, στρατιωτικούς σταθμούς, γιοφύρια κλπ. ὅλα γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση καὶ τὴν ἀσφάλεια τῶν μετακινουμένων¹⁸.

Ξέρουμε ἀπὸ τὴν Ἱστορία ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἔδιναν ιδιαίτερη σημασία στοὺς δημοτοίους δρόμους, ποὺ ὄχι μόνον κατασκεύαζαν ἀλλὰ καὶ συντηροῦσαν με ἐπιμέλεια.¹⁹

Ὁ Πουκεβίλ στὸ «Ταξίδι στήν Ἑλλάδα», ἀναφερόμενος στὴ Δυτικὴ Μακεδονία,²⁰ γράφει ὅτι οἱ Θεοδοσιανοὶ Πίνακες ἀναφέρουν ἓνα ρωμαϊκὸ δρόμο ποὺ ἀπὸ τὴν «Φούρκα, τὴν Κόνιτσα καὶ τὴν Ἀβδέλα περνοῦσε καὶ κατέβαινε μέσ' ἀπ' τὴν Στυμφαλιάδα (Τυμφαία) κατὰ τὰ Τρίκαλα μέσα στήν Ἰστιαιώτιδα». Αὐτὸ τὸν ἀρχαῖο δρόμο οἱ χωρικοὶ τὸν λένε «Βασιλικὴ Στράτα». Τὰ ἴχνη αὐτοῦ τοῦ δρόμου ἀπὸ πολὺ καιρὸ ἔχουν ἐξαφανιστεῖ στήν Ἐπαρχία. Πιθανὸν νὰ ἦταν αὐτὸς ποὺ οἱ Τοῦρκοι εἶχαν πρόθεση στὰ πρῶτα χρόνια τῆς κατάκτησης νὰ ἀνακατεσκευάσουν, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν ἀνετη ἐπικοινωνία Ἡπείρου μὲ Μακεδονία.

Στὸ ἔτος Ἐγείρας 1078 (δηλαδὴ τὸ 1700) σ' ἓνα κατάλογο μὲ τὶς διοικητικὲς ὑποδιαίρεσεις τῆς Ρούμελης (Ἑλλαδικοῦ χώρου) ποὺ δημοσιεύει ὁ

Ν. Σαρρής²¹ ἡ Κόνιτσα ἐμφανίζεται νὰ ἀπέχει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη 19 κονάκια (διανυκτερεύσεις).

Φυσικὰ ὁ ταξιδιώτης πὺ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη θᾶθελε νὰ πάει στὴν Κόνιτσα, θὰ περνοῦσε ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, σύμφωνα μὲ τοὺς Δρομοδεῖκτες πὺ κυκλοφοροῦσαν, τουλάχιστον ἀπὸ τὸν 19ο αἰῶνα, γιὰ νὰ δύνουν κάποια γραμμὴ πλεύσης στοὺς ταλαιπωρούμενους ταξιδιωτὲς (μέσα στὸ χάος καὶ τὴν ἀνυπαρξία δρόμων) μὲ ἐνδείξεις, χάνια, ἐπικινδυνότητες κλπ. πληροφορίες, στὰ ὕστερα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας.

Ὁ Φ. Πουκεβίλ πὺ ἔφτασε στὴν Κόνιτσα στὶς ἀρχές (πρῶτη δεκαετία τοῦ 19ου αἰῶνα) συνοδευόμενος ἀπὸ «εἰδικοὺς συνοδοὺς, ἔφιππους σωματοφύλακες» πὺ τοῦ εἶχε δώσει ὁ Ἄλῃ Πασᾶς²² μᾶς λέει ὅτι ἀκολούθησε τὸ παρακάτω δρομολόγιο (προφανῶς γιὰτὶ δὲν εἶχε γίνει ἀπὸ τὸν Ἄλῃ Πασᾶ ὁ ἀμαξιτὸς δρόμος Γιάννινα-Καλπάκι-Ὀστανίτσα) ξεκινώντας ἀπὸ τὰ Γιάννινα γιὰ νὰ φτάσει στὴν Κόνιτσα²³.

Ἀπὸ τὰ Πάνω Σουδενά, πῆγε στὰ Κάτω Σουδενά καὶ μετὰ στὸ Τσερβάρι, (Πάνω Πεδινά, Κάτω Πεδινά, Ἐλαφότοπος). Ἀπὸ κεῖ στὴν «ἄγωνα κορυφὴ τοῦ βουνοῦ Πανέστι» πὺ χωρίζει τὸ Ζαγόρι ἀπὸ τὴν Κόνιτσα. Μετὰ φτάνει στὴν Ἀρσιίτσα (Ἀρίστη), Ἄγιο Μηνᾶ, καὶ κατεβαίνει στὸ Βοῖδομάτι τὸν ὁποῖο περνάει ἀπὸ τὴ μονότοξη γέφυρα, πὺ ὁ ἴδιος θεωρεῖ σὰν κατασκευὴ τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν, καὶ σὲ συνέχεια στὰ Καλύβια τῆς Κλειδωνιάς, στὴ Γόριτσα (πὺ εἶναι τσιφλίκι τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ), στὸ Ἄλεποχώρι, Ἀμάρι (ὅπου ὑπῆρχε πηγὴ μὲ ἐξαιρετικῆς ποιότητος νερὸ πὺ παινεύουν οἱ ντόπιοι).

Μετὰ τὸ Ἀμάρι χρειάστηκε νὰ σκαρφαλώσει ἀμέσως στὴν κορυφὴ τῶν βουνῶν καὶ νὰ βαδίσει σχεδὸν κάθετα στὴ Βοῖούσα (Ἄωο) πὺ τὸ ρέμα τῆς κουβαλοῦσε τετραγωνισμένα ξύλα προοριζόμενα γιὰ τὸ χτίσιμο τῶν ἀνακτόρων τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ στὴν Πρεμετὴ καὶ τὸ Τεπελένι. Ὁ ἐπικίνδυνος αὐτὸς ὁδομὸς κρατοῦσε δυὸ μίλια ὡς τὴ γέφυρα τῆς Κόνιτσας...» Σὲ ὀκτῶ λεπτὰ ἀνέβηκε στὴν πόλη²⁴.

Λίγες μέρες ἀργότερα ὁ Πουκεβίλ ἐπιχειρεῖ, πάλι μὲ ἄλογα, μιὰ διαδρομὴ μέσα στὴν ἐπαρχία καὶ φτάνει στὶς Χιονιάδες. Περνάει, καθὼς ἀναφέρει, στὴν ἀρχή, μὲ κατεύθυνση πρὸς τὰ ἀνατολικά, στὴν πλαγιά τοῦ βουνοῦ Ἰμνάδι (Γυμνάδι) πὺ εἶναι ἡ σημερινὴ Τύμφη. (Ἡ ὁποία πολλὰ χρόνια γρηγορώτερα εἶχε καεῖ καὶ ὁ κόσμος τὴν ἔλεγε Γυμνάδι. Τὸ ὅτι εἶχε καεῖ καὶ ὅτι τὰ νερὰ τῆς βροχῆς ἀπειλοῦσαν τὴν Κόνιτσα ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπάρχει μέσα στὴν Τύμφη εἰδικὸ ἀνάχωμα ἐγκαρσίως πὺ ὁδηγεῖ τὰ κατερχόμενα νερὰ τῆς βροχῆς στὸ λάκκο πὺ ἔρχεται ἀπὸ τὴν Παναγία).

Συνεχίζοντας ὁ Πουκεβίλ συναντᾶ τὸ παρεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Νικολά-

ου (πιθανόν τῆς Παναγίας) καὶ γυρίζοντας ΒΑ, τριακόσιους πήχεις ψηλότερα, συναντᾷ τὸ παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Ἀναστασίου (ἀναμφισβήτητα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου). Κατεβαίνει στὸ Πεκλάρι, ἀνεβαίνει στὴ Ζέλιστα (Ἐξοχή), Βράνιστα (Τράπεζα), βλέπει ἀπὸ κεῖ τὸ Ζάρο καὶ τὸ Σμόλικα, ἀναφέρει τὴ Μόλιστα ποὺ κεῖται τέσσερις λεῦγες πρὸς ΒΑ τοῦ Πικλαριοῦ, τὴ Σταρίτσανη, μιὰ λεῦγα πρὸς ἀνατολὰς καὶ τὸ Κεράσοβο ἀπὸ ὅπου, καθὼς λέει, πηγάζει ὁ Σαραντάπορος καὶ ἀπέχει ἀπὸ τὴν Κόνιτσα πέντε λεῦγες. Σημειώνει ἐδῶ: «Οἱ χωρικοὶ ἔφευγαν μόλις πλησίαζε τὸ περιπλανώμενο καραβάνι μας καὶ οἱ Ἄλβανοί - μωαμεθανοὶ ποὺ κατορθώναμε νὰ πλησιάσουμε, δὲν ἦταν διατεθειμένοι νὰ μοῦ δώσουν τίς πληροφορίες ποὺ ἤθελα. Ἔτσι δὲν μπόρεσα νὰ ἀνακαλύψω κανένα ἐρείπιο σ' ἓνα τόπο ποὺ ἴσως νὰ μὴν εἶχε ποτὲ σημαντικὲς πόλεις, ἂν ἀληθεύει τὸ ὅτι ἡ χώρα αὐτὴ ἦταν ἡ γῆ τῶν Ἀτιντάνων...». Ἀπὸ τὸ Κεράσοβο, ποὺ ἀποτραβήχτηκε νὰ νὰ περάσει τίς ὥρες τῆς μεγάλης ζέστης, τράβηξε κατ' εὐθείαν πρὸς τοὺς Χιονιάδες, ὅπου ἔφτασε μὲ τὴ δύση τοῦ ἡλίου (ὀκτῶ λεῦγες μακριὰ ἀπὸ τὴν Κόνιτσα).

Τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ μὲ τὸν Πουκεβὶλ ἐπισκέπτεται τὴν Κόνιτσα ὁ Γουίλιαμ Λήκ,²⁵ ἄγγλος Συνταγματάρχης. Ἡ διαδρομὴ τοῦ Λήκ γιὰ νὰ πάει στὴν Κόνιτσα ἀπὸ τὰ Γιάννενα ἦταν τελείως διαφορετικὴ. Ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ Μπισδουνόπουλο καὶ συνεχίζει Ροδοτόπι, Καρίτσα, Ζίτσα, Καταρράχτες τοῦ Καλαμᾶ, Βελλά, Καλιπὸν καὶ Πηγὲς Καλαμᾶ. Περνάει κάτω ἀπὸ τὰ Δολιανά, ἔπειτα στὴ λίμνη τῆς Ζαραβίνας, Δελβινάκι, Βήσσιανη, Λαχανόκαστρο, Τσαραπλανά καὶ κατεβαίνει στὴ Συκιά, ἓνα χωριὸ μὲ δέκα ὡς δώδεκα σπιτία ἐπάνω ἀπὸ τὸ σημεῖο ποὺ ἀνταμώνουν οἱ δυὸ μεγάλοι βραχίονες τοῦ Ἄωου (Βιώσας, ποὺ ἀποκαλεῖται Κονιτσιώτικο) καὶ τοῦ Βοῖδομάτι, στὴν ἄκρη τοῦ Κάμπου τῆς Κόνιτσας.

Σημειώνει ὅτι τὸ Δελβινάκι βρίσκεται ἐπάνω στὸ μεγάλο δρόμο ποὺ ξεκινᾷ ἀπὸ τὰ Γιάννενα καὶ πάει στὸ Ἀργυρόκαστρο - Τελελένι καὶ Αὐλώνο, καθὼς ἐπίσης καὶ στὴν Κέρκυρα μέσω Δέλβινου. Καὶ ἔχει κάμποσα κονάκια κατὰ μῆκος, προσθέτοντας παρακάτω ὅτι ὁ Ἀλήπασας μὲ κάποιες δαπάνες ἀλλὰ καὶ μὲ ἀρκετὴ ὑποχρεωτικὴ δουλειὰ (ἀγγαρεία) καὶ δωρεὰν ὕλικα, ἔχει κάνει δρόμους καὶ γέφυρες σ' ὅλη τὴν Ἠπειρο.

Ἀπὸ τὴ Συκιά καὶ σὲ ἀπόσταση ἑνὸς χιλιομέτρου ἀπὸ τὴ σμίξη τῶν ποταμῶν, περνᾷ τὸν Βοῖδομάτι καὶ σὲ μιὰ ὥρα καὶ τριάντα λεπτὰ περνᾷ τὴ γέφυρα τοῦ Ἄωου τῆς Κόνιτσας ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα ποὺ ὁ ποταμὸς Ἄωος ξεχύνεται στὸν κάμπο.

Στὴν Κόνιτσα μένει κάμποσες μέρες καὶ ἐπιστρέφει στὰ Γιάννενα ἀπὸ τὴ διαδρομὴ: Γιοφύρι τοῦ Ἄωου (κάτω ἀπ' τὴν Κόνιτσα), Γιοφύρι τοῦ

Βοΐδομάτι (τὸ ὁποῖο θεωρεῖ ὅτι εἶναι συνηθισμένη Ἀρβανίτικη κατασκευὴ στενὸ καὶ ψηλὸ) μετὰ ἀπὸ μία ὥρα καὶ μισή. Ἀκολουθεῖ Ἀρτσίστα. Ἀνεβαίνει στὸ μικρὸ λόφο πού χωρίζει τὴν Ἀρτσίστα ἀπὸ μιὰ πεδιάδα καὶ φτάνει σὲ μιὰ ὥρα καὶ εἴκοσι πέντε λεφτά, σὲ σημεῖο ἀνάμεσα Κάτω καὶ Πάνω Σουδενά. Ξεπερνάει ἓνα μικρὸ ἀνέχνα τοῦ Μιτσικελιού καὶ μπαίνει στὴ Δοβρά. Ἀπὸ τὴ Δοβρά κατεβαίνει κοντὰ στὴ Λίμνη Λαψίστα, ἀκολουθεῖ τὴν ἀκτὴ τῆς καὶ φτάνει σὲ ἓνα γεφύρι τὸ ὁποῖο εἶναι πάνω σὲ τόξα, στὸ σημεῖο πού ἐνώνονται οἱ δυὸ λίμνες (Λαψίστας - Ἰωαννίνων) πέρα ἀπ' τὸ ὁποῖο εἶναι τὸ Χάνι τοῦ Ἀλέξη Νούτσου (ἀπ' τὸ Ζαγόρι).

***

Εἶπαμε παραπάνω ὅτι ὁ Ἀθανάσιος Σταγειρίτης (καθηγητὴς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας Καισαροβασιλικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν) δημοσίευσε τὸ 1819 τὰ «**ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ**» του, μέσα στὰ ὁποῖα ἐκτὸς τῶν ἄλλων περιλαμβάνει καὶ **ΔΡΟΜΟΔΕΙΚΤΕΣ** πού τοὺς ἀποκαλεῖ «Πίνακες Ὀδοιοπορικούς»²⁶. Ἀπὸ τοὺς πίνακες αὐτοὺς ἀντιγράφουμε τοὺς Δρομοδεῖκτες πού ἀφοροῦν τὴν Κόνιτσα.

α) Ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Θεσσαλονίκη, ὥρες 108. Ἀπὸ Θεσσαλονίκη εἰς Ἰωάννινα, ὥρες 54. Γίνονται ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἰωάννινα ὥραι 162.

β) Ἀπὸ Ἰωαννίνων εἰς Θεσσαλονίκη (σελ. 419) 54 ὥραι. Ἀπὸ Ἰωαννίνων ἕως τὴν Ἰωαννίνην ἀκώμη πρὸς Ἀνατολὰς τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων «τὴν ὁποίαν δὲν ἔχει ἡ χάρτα τοῦ Πουκεβίλ». Ἄλλοι δὲ γράφουσι αὐτὴν Ἰανίτζα εἶναι ὥραι 3. Ἐκεῖθεν δὲ ἕως εἰς τὸ Βαλδόνα χάνι 2. Καὶ οὕτω καθεξῆς. Πουρνάρι 3, Κρανίαν 9, Γέφυρα Βενέτικη 7, Γρεβενά 2, Σαριγγιόλι 4, Κοζάνι 3, Σεῖλγί 4, Βέροια 5, Καρασμακ 6, Βαρδάρ κιουπρέ 2, Γονδάρηρον 1, Λεπλι 1, Θεσσαλονίκη 2.

γ) Ἀπὸ Ἰωαννίνων εἰς Σκούταριν ὥρ. 79 (σελ. 438). Ἀπὸ Ἰωαννίνων εἰς χάνι Λουτζῶ 3, Χάνι Σάλβαρι 4, Γρεβενίαν 233, Ὀστάνιτζα 3, Γέφυρα Βοϊούσας ἢ τοῦ Κελυδνοῦ ὅπου εἶναι εἰς τὸ Δερβένι 1, Χάνι Τερρι 1/2. Δευτέρα γέφυρα τοῦ ποταμοῦ τούτου 4, Πρεμετὴ 2, Κλεισούρα 5, Χάνι τοῦ Γεπέβου 2, Χάνι τῆς Βινόκας 2, Χάνι τοῦ Ἀλῆ 4, Χάνι Ἰμπραήμ 1, Διάβασις τοῦ ποταμοῦ Ἀώου ἔπειτα εἰς Βεράτι 5...

καὶ δ) Ἀπὸ Ἰωαννίνων εἰς Ἐλμπαζάν ὥραι 20 1/2 (σελ. 440). Ἀπὸ Ἰωαννίνων εἰς Βεράτι 38 1/2 (μέσω Ὀστάνιτζας), ἀπὸ Βεράτι εἰς Ἐλμπαζάν 12, «κατ' εὐθείαν πρὸς βορρᾶν».

Λίγα χρόνια μετά την έκδοση του βιβλίου Ἀθανασίου τοῦ Σταγειρίτου βλέπει τὸ φῶς τῆς ἡμέρας στὴν Πέστη (1824) τὸ βιβλίο τοῦ Γεωργίου Ρουσιάδη «ΔΡΟΜΟΔΕΙΚΤΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ», στὸ ὁποῖο (σελ. 24) διαγράφεται τὸ δρομολόγιο «Ἀπὸ Θεσσαλονίκην εἰς Βέρροϊαν, Κοζάνην, Γρεβενά καὶ Ἰωάννινα». Τὸ δρομολόγιο αὐτὸ ἀκολουθεῖ τὸ γνωστὸ δρόμο μέσω Γρεβενῶν-Κηπουργιό-Κρασιά-Μηλιά-Τζανκουρτά-Μέτσοβον-Τρία Χάνια-Πουρνά-Παλτούμα-Ἀρδομίστα-Ἰωάννινα.

Στὴ σελίδα 45, διαγράφει τὸ δρομολόγιο «Ἀπὸ Ἰωάννινα εἰς Πρεμέτι, Κλεισούραν, Μπεράτι καὶ Σκόδραν ἢ Σκούταρι». Τὸ δρομολόγιο αὐτὸ ἀκολουθεῖ τὴν πορεία τοῦ Σταγειρίτη, Ἀπὸ Ἰωαννίνων εἰς τοῦ Λουτσῶ τὸ Χάνι-Σαλβάρι Χάνι-Γρεβενίαν-Οστρανίτσαν-Γεφύρι Βοϊούσης-Χάνι Τερί-Δεύτερο Γεφύρι-Πρεμέτι-Κλεισούρα-Γεπέβου Χάνι-Χάνι Βενάκισ-Ἀλῆ τὸ χάνι-Χάνι Ἰμπραήμ-Χάνι Μπεράτι-... καὶ συνεχίζει μέχρι Σκόδρα, συνολικὸς ὥρες 77.

Στὴ σελίδα 48, διαγράφεται ἡ διαδρομὴ «Ἀπὸ Νεγράδες, τοῦ Ζαγορίου εἰς Μπιτώλια» καὶ καταγράφει: Ἀπὸ Νεγράδες εἰς Σουδενά ὥρες 4, ἀπὸ Σουδενά εἰς Ἀρτζίστα ὥρες 2, ἀπὸ Ἀρτζίστα εἰς Κόνιτζαν ὥρες 3, ἀπὸ Κόνιτζαν εἰς Τζεράσοβον ὥρες 7, ἀπὸ Τζεράσοβον εἰς Φούρκαν ὥρες 4, ἀπὸ Φούρκαν εἰς Τζέρον ὥρες 4, ἀπὸ Τζέρον εἰς Μέγιερον ὥρες 4, ἀπὸ Μέγιερον εἰς Πλάζον ὥρες 6, ἀπὸ Πλάζον εἰς Χρούπισταν ὥρες 4, ἀπὸ Χρούπισταν εἰς Καστοριάν ὥρες 4, ἀπὸ Καστοριάν εἰς Πισοδέρι ὥρες 5 1/2, ἀπὸ Πισοδέρι εἰς Μπιτώλια ὥρες 7, συνολικὸν ὥρῶν 52 καὶ 1/2.

Τὸ 1829 ἐμφανίζεται ἄλλο βιβλίο «ΔΡΟΜΟΔΕΙΚΤΗΣ, Πελοποννήσου, Βοιωτίας, Ἀττικῆς, Θεσσαλίας, Ἠπείρου, Μπόσνας, Μακεδονίας καὶ Θράκης. Ἐκδοσθὲν ἐν Βενετία, παρὰ Μιχαήλῳ Γλυκεῖ, τῷ ἐξ Ἰωαννίνων», πού μᾶλλον ἀντιγράφει σὲ πολλὰ σημεῖα τὸν προηγούμενον, προσθέτει μόνο (στὴ σελ. 29) «Δρομολόγιον ἀπὸ Νεγράδες εἰς Μπιτώλια»: «Ἔως Σουδενά 4, Ἀρτζίστα 2, Κόνιτζαν 3, Τζεράσοβον 7, Φούρκαν 4, Τζέρον 2, Μέγιερον 4, Πλάζον 6, Χρούπιστα 4, Καστοριάν 4, Πισοδέρι 5 1/2, Μπιτώλια 7.

Στὴν «ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑ» τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ (1856) σελ. 411, ὑπάρχει ἐπίσης ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ, στὸν ὁποῖο ἡ διαδρομὴ ἀπὸ «Ἰωαννίνων εἰς Ὀστανίτζαν εἶναι 13 ὥρες». «Εἰς Χάνι Λυκόστομον 8, Νεγράδες 2, Ρεβένια 3, Ὀστανίτζα 3». Καὶ ἡ ΔΙΑΔΡΟΜΗ ἀπὸ Ἰωαννίνων εἰς Κόνιτζαν 14 «Εἰς Βελλᾶ 7, εἰς Βοῖδομάτι 4, εἰς Κόνιτζαν 3».

Τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19ου αἰῶνα τὸ Ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους χρηματοδοτεῖ κάποιους Ἑλληνας νὰ κάνουν περιηγήσεις μέσα στὰ ἐδάφη τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων πληροφοριῶν πού ὀφείλουν νὰ συγκεντρώσουν νὰ συγκροτήσουν καὶ δρο-

μοδεϊκτες για τις περιοχές που ζούνε Έλληνες μέσα στην Οθωμανική τότε αυτοκρατορία.

Αυτή ή «έκστρατεία» είχε σαν αποτέλεσμα να δημοσιευτούν τότε (μετά το 1870) διάφοροι δρομοδεϊκτες. Από αυτά τα βιβλία ένδεικτικά παίρνουμε κάποιους δρομοδεϊκτες που αφορούν την Κόνιτσα και τα χωριά της.

Ι. «ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΟΝ τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ὑπὸ Β. Δ. Ζώτου Μολοσσοῦ, Ἰπλότου, Περιηγητοῦ κλπ. ἐκ Δρόβιανης τῆς ἐν Ἠπείρῳ Μολοσσίδος, ΕΓΚΡΙΣΕΙ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ, 1878»

α) Στὸ τμήμα «Ἠπειρος» (σελ.24) ἀναφέρει ὁ Β. Δ. Ζῶτος: «Ὀδοὶ ἀμαξिताὶ μέ τινες ἐπίσκευάς» 1)... 2)... 3)... 4) Ἀπὸ Ἁγίους Σαράντα, διὰ Δελβίνου, Ἀργυροκάστρου, Δελβινακίου καὶ Βοστίνης ὥρ. 34. 5) Ἀπὸ Αὐλῶνος, διὰ Τεπελένης, Κλεισούρας, Πρεμετῆς, Κονίτσης καὶ Ἰωαννίνων ὥρ. 43». (Ὁ ἡμιτελής δρόμος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ).

β) Ἀπὸ Ἄρτης μέχρι Κονίτσης διὰ τῶν Ἰωαννίνων ὥραι 28, (σελ.45): Ἰωάννινα 16 ὥραι ἀπὸ Ἄρτα (ἡ ὁδὸς ἀμαξιτῆ) Λυκόστομο 2 ὥρ. ἀπὸ Ἰωάννινα, Γέφυρα, Χάνιον καὶ χωρίον μαζὶ καλούμενον Πιτσάλη. Σουδενὰ 2 ὥρας ἀπὸ Λυκόστομον (κώμη 300 οἰκῶν λιθίνων καὶ πατρὶς τοῦ Δούκα, τοῦ Λαζαρά καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπισήμων Ἑλλήνων. ἔχει δυὸ μοναστήρια). Σερβάρη 2 ὥρ, ἀπὸ Σουδενὰ (κώμη 1000 ψ. ἐπὶ ξηροῦ βράχου μὲ ψυχρότατα ὕδατα. Ἡ ὁδὸς ἐπὶ τῆς ὑψοῦς ἀμαξιτῆ. ἔχει καὶ μονὴν). Ἀρτσίστα 2 ὥρας ἀπὸ Σερβάρι (κώμη 1200 ψ. Εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Πανεστίου, τερπνὴ καὶ ὑγιεινὴ). Βοῖδομάτι 1 1/2 ὥρα ἀπὸ Ἀρτσίσταν (κώμη 250 οἰκῶν λιθίνων καὶ 4 μονῶν καὶ πολλοὺς ὑδρομύλους παρὰ τὴν πηγὴν τοῦ Ἀῶου, ὅστις ἔλαβεν τὸ ὄνομα ποτάμι Βοῖδομάτι...).²⁷ Γορίτσα 1 ὥρα ἀπὸ Βοῖδομάτι (μὲ 70 οἰκίας). Ἀλεποχώρι 1/2 ὥρα, ἀπὸ Γορίτσα (μὲ 30 οἰκίας). Ἡ ὁδὸς διέρχεται πρὸ τοῦ χωρίου μικρὰν γέφυραν τοῦ Ἀῶου. Λιατοβούνη 1/2 ὥραν ἀπὸ γέφυραν τοῦ Ἀῶου, (ἔχει 15 οἰκίας ἑλληνοτουρκῶν γεωργῶν, ἡ ὁδὸς ὁμαλή). Κόνιτσα 1/2 ὥραν ἀπὸ Λιατοβούνη». Σημειῶνω ἐδῶ ὅτι ὁ συγγραφέας πρέπει νὰ πέρασε σὲ περίοδο πού εἶχε παρασυρθεῖ ἀπὸ τὸ ποτάμι ἢ γέφυρα τῆς Κόνιτσας (ἡ ξύλινη), δὲν εἶχε φτιαχτεῖ ἢ νέα πέτρινη (1871) καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο πρόχειρη γέφυρα στὸν Ἀῶο κοντὰ στὸ Ἀλεποχώρι.

γ) «Ἰουλιανὴ ὁδὸς» ἀπὸ Ἀπολλωνίας μέχρι Ἀμβρακίας διὰ τῶν Ἰωαννίνων, ὥρας 63 (σελ. 50): Ἀπολλωνία μέχρις Ἰωαννίνων, διὰ τῆς Πρεμετῆς ὥρας 40, (ὄρα ἀνωτέρα ἀπὸ Αὐλῶνος δρομολόγιον μέχρις Ἰωαννίνων).

δ) Ἀπὸ ἐκβολὰς τοῦ Ἀῶου μέχρι τῶν πηγῶν αὐτοῦ, ἥτοι ἀπὸ παλαιᾶς Ἄρτης μέχρι τοῦ Χανίου Τσιάν-Κουρταρά, ἐπὶ τοῦ Μετσόβου, διὰ τῶν δύο ὄχθων τοῦ Ἀῶου καὶ τῶν Κάστρων τοῦ Πύρρου καὶ τῶν στενῶν τοῦ Ἀῶ-

ου ὥραι 60-62 (σελ. 86): Πόρος (ἐπὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἄωου), Σβερνέτσι, Παλαιὰ Ἄρτα, ...Αὐλώνα, ...Πένκοβα, ...Καρβουνάρα, ...Χάνι καὶ Φρούριον Κούδεσι, ... Χάνι καὶ Φρούριον τοῦ Λουνέτσι, ...Χάνι τοῦ Δούκαη, 11 ὥρες ἀπὸ Αὐλώνα, ...Μεμάλη χωρίον, ...Τεπελένι, 14 ὥρες ἀπὸ Αὐλώνα, ...Λιουζάτι, ...Δραγότη, ...Μεσγοράνη, ...Γέφυρα Ἄωου καὶ χάνι Κλεισούρα, ...Ἐυλογέφυρα τοῦ ποταμίου Κλεισούρας, ...Κρουνέρι, ...Λιόκνιτσα, ...Πατσιομύτη, ...Πρεμετή, 23 ὥρες ἀπὸ Αὐλώνα, ...Γέφυρα Ἄωου (μονότοξος λιθίνη) ...Γέφυρα Πέτρας, ...Τσιάτσοβα χείμαρος καὶ χωρίον ...Σμίξι τοῦ Σαραντάπορου καὶ Ἄωου, ...Γέφυρα Μέρσενας (Μέρτζανης, μονότοξος Γοτθική, Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς... ἡ ὁδὸς εὐκόλως γίνεται ἀμαξιτή), ...Μεσογέφυρα (ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν κτισθεῖσα ...Εἶναι τὸ ἡμισυ μέχρι τῶν πηγῶν τοῦ Ἄωου, διὰ τὸ μέσον κατέχουσα ἐκλήθη Μεσογέφυρα)... Ἐρείπια Πασσαρῶνος (Πωγωνιανή (Διπαλίτσα) ...σώζεται ἡ Μολυβδοσκεπαστος μονὴ τῆς Παναγίας) Ὁστανίτσα. (Σημειοῦται ὅτι ἡ «Κονίτσα» 2 ὥρες ἀπὸ Μεσογέφυρα, ἡ ὁδὸς εὐθεία καὶ ὁμαλὴ ἐπὶ τῶν ὄχθων τῆς Βασιούσης), Ἄληζὸτ τσιφλίκ, ἡ ὁδὸς ἀπὸ Ὁστανίτσα συναντᾷ τὴν ἀπὸ Κονίτσης,²⁸ Μαυροβούνιο Ἐρείπια Βελλᾶς... Καλιμπάκι... Χάνι Νεγάδες... Χάνι Ἀσφάκας... Λυκόστομον... Μύλοι Μπιστούνι... Νέον Χάνι... Ἰωάννινα (3 ὥρ.) ἀπὸ γέφυρα, 5 ἀπὸ Νεγάδες, 13 ἀπὸ Μεσογέφυρα, 21 ἀπὸ Πρεμετῆς.

ε) Ἀπὸ Κονίτσης μέχρι Πρεσδρένης (σελ. 118) διὰ τῆς μεθορίου γραμμῆς τῆς Μακεδονίας: Μπούζε (Μπούσι προφανῶς)... Κουτσούφλιανη 1 ὥρα, ἡ ὁδὸς διέρχεται Σαραντάπορον καὶ ἀφίνει δεξιόθεν τὸ χωριὸ Κούδεσι μὲ 25 οἴκους, ἀριστερόθεν τὸ χωριὸν Σαραντάπορον μὲ 40 οἴκους, ἑλληνικὴ Πέτρα Μελίσση μὲ 20 οἴκους ἀπέχει δὲ 1 ὥρα ἡ κώμη Στάρια μὲ 300 οἴκους Τουρκαλί, ἡ πρωτεύουσα τῶν ἀγρίων Κολονῶν, ἀπόκεντρος καὶ ἀπρόσιτος εἰς ξένους περιηγητάς. Ἀπὸ Πορόβα ὡς Κιάρη, ἐπληρώσαμε χαράτσι 300 γρόσια δύω Κολονιαρίδων καὶ μᾶς ἀπέρασαν ἀλήστευτους καὶ σῶσαν... Σελινίτσα... Ἐλμάς... Γέφυρα Δούκα... Λιθίνη μονότοξος... σίτηρος Κολόνιας-Κορυτσᾶς. Ἡ ὁδὸς ἐν τῇ Κολονία εἶναι ὁμαλὴ διέρχεται τὴν κοιλάδα κατὰ μῆκος εἰς 6 ὥρας (ἔχει γῆν εὐφορωτάτην ἀλλ' ἀκαλλιέργητον, διότι οἱ κάτοικοι ζῶσιν ἀπὸ τὸ ληστρικὸν ἐπάγγελμα) ...Κιάρη, ...Φιόκη, ...Χάνι Μπέλλα Βόδα, ...Ἐυλογέφυρο, ...Διβόρανη, ...Κορυτσᾶ» κλπ.

στ) Ἀπὸ Δυρράχιον ἕως Μέσσοβον (σελ. 132) διὰ Βερατίου, Κλεισούρας, Πρεμετῆς, Μεσογεφύρων, Βελλᾶς καὶ Ἰωαννίνων» ὥρ. 67:

«Δυρράχιον-Καβάγια-Βρύσις τοῦ Νταρσίου... Βεράτιον ...πόλις μὲ 4000 κτίρια λίθινα καὶ τὸ ὄν τὸ ἡμισυ χριστ. ὀρθόδοξοι. Τόσκιδες εὐγενεῖς καὶ σπουδαῖοι, ἀγροῖκοι μὲν τὰ ἦθη καὶ τοὺς τρόπους τοῦ νέου πολιτισμοῦ, ἀγέρωχοι ὁμῶς καὶ ὑπερήφανοι, γελῶσι ὀλίγον καὶ ἐρευνῶσι πολὺ καὶ

πολλά ύποπτεύονται, κρύπτωσι τὰς γυναίκας των ὡς οἱ Τοῦρκοι... Γορίτσα, προάστιο τοῦ Βερατίου... Κλεισούρα... Πρεμετὴ 5 ὥρες ἀπὸ Κλεισούρα, Μεσογέφυρα... Ἰωάννινα».

ζ) «Ἀπὸ Βιτωλίων μέχρι Στάριας ἔδρας τῆς Κολονίας» (σελ. 305):

«Βιτώλια Ἄνω Σελίτσα (Ἀνασελίτσα) 19 ὥρες. Ἡ ὁδὸς ἐξέρχεται εἰς Βαϊπέζι ἔνθα μία χωρίζεται διὰ Χρούπιστα, ἡ δ' ἄλλη ἀκολουθεῖ τὴν πηγὴν τοῦ ρύακος Καραμούζη καὶ φθάνει εἰς τὸν λαμὸ τοῦ Βοῖου μεταξὺ Βουσόταρη καὶ Σμόλκας καὶ ἀνέρχεται εἰς Σαμαρίνα, (4 ὥρες ἀπὸ Ἄνω Σελίτσα). Ἀπὸ κεῖ εἰς Βούρμπιανη 1 ὥρα, ἀπὸ Σαμαρίνα - Πυρσόγενη ἢ Χρυσόγενη 1 ὥρα ἀπὸ Βούρμπιανη - Σαουνάδες³⁰ 1 ὥρα ἀπὸ Πυρσόγενη - Τούρναβο, 1 ὥρα ἀπὸ Σουνάδες - Πόροβα, 1 ὥρα ἀπὸ Τούρνοβο καὶ Στάρια καὶ 2 ὥρες ἀπὸ Πορόβα.

στ) Ἀπὸ Βιτωλίων μέχρι Πρεβέζης καὶ Ἄρτης», (σελ. 306):

«Ἀπὸ Βιτώλια πᾶμε στὴ Σαμαρίνα μέσω Ἄνω Σελίτσας (οὗ ἐῖναι κώμη ὀρεινὴ μὲ 500 οἰκίας φρουρίων, εἶδος, κτίρια τῶν καλῶν κτιστῶν τῆς ἐπαρχίας Σελίτσης, εὐπόρων καὶ εὐγενῶν Ἑλλήνων, πατρίδος τοῦ Ὑπουργοῦ Δραγούμη, εἶναι κέντρον διαφόρων ὁδῶν Ἡπείρου καὶ Μακεδονίας».

Ἀκολουθεῖ ἡ Παλιὸ Σελίτσα, 2 ὥρες ἀπὸ Σαμαρίνα. Γρίβανη, 1 ὥρα ἀπὸ Παλιοσελίτσα. Κόνιτσα 3 ὥρες ἀπὸ Γρίβανη, 6 ἀπὸ Σαμαρίνα. Ἰωάννινα 12 ὥρες ἀπὸ Κόνιτσα, 18 ἀπὸ Σαμαρίνας. Πρέβεζα καὶ Ἄρτα, 12 ὥρες ἀπὸ Ἰωάννινα, 24 ἀπὸ Κονίτσης»...

Σύγχρονο μὲ τὸ βιβλίον τοῦ Β. Ζώτου Μολοσσοῦ (1878) εἶναι καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Ἀντωνίου Μηλαράκη: «ΟΔΟΠΟΡΙΚΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΘΗΣΣΑΛΙΑΣ, κατὰ τὸν EMILE ISAMBERT, Ἐν Ἀθήναις, Βιβλιοπωλεῖον Σ.Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ 1878».

Στὸ παραπάνω ΟΔΟΠΟΡΙΚΟ καὶ στὴ σελίδα 255, καταχωρεῖται διαδρομὴ «ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΙΣ ΒΕΡΑΤΙΟΝ. Διὰ Μίτζικελίου, Κονίτσης καὶ Πρεμετῆς. Ἀναγράφει τοὺς Σταθμοὺς ἀπὸ ὅπου περνάει χαρακτηρίζοντάς τοὺς ὡς «κατὰ βούλησιν εἰς Φραγκάδες, Ἄρτσίσταν, Καραμουράτ, Πρεμετι, Κλεισούραν.» Καὶ προσθέτει ὅτι «ἐν τῇ παρούσῃ ὁδῷ ἡ ἀρχαιολογία ἐλλεῖπει παντελῶς, αἱ πληροφορίαι τῶν περιηγητῶν εἶναι ἀτελεῖς ἢ πεπλανημέναι»...

Ἡ διαδρομὴ ξεκινάει ἐξ Ἰωαννίνων διὰ πλοίου, διαπερνᾷ τις τὴν λίμνην, πρὸς Β τῆς νησίδος, προσορμιζόμενος οὐ μακρὰν τῆς πηγῆς Μιλιόρας. Εἶτα ἀναβαίνων τὴν φάραγγαν τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου φθάνει ἐπὶ (2 ὥρ. καὶ 30) τῶν ἐπὶ τοῦ Μιτσικελίου ὄροπεδίων... Καταβαίνει εἶτα εἰς (1 ὥρ) τὴν κ. Λιγγιάδες... Ἐνταῦθα εἰσέρχεται εἰς μίαν τῶν πλουσιωτέρων ἐπαρχιῶν τῆς Ἡπείρου. Τὸ Ζαγόρι... Ἀπὸ Λιγ-

γιάδες αὐθημερόν διὰ τῶν κ. Δριανόβου καὶ Ἁγ. Ἡλιοῦ φθάνει τις εἰς 3 ὥρ. Λιασκοβέτσι καὶ ἐντεῦθεν εἰς (1 ὥρ) Φραγκάδες... Φθάνει εἰς (30 λ) τὴν κωμ. Νεγάδες. Μετὰ 1 ὥραν ἔρχεται εἰς Μπάγια καὶ φθάνει εἰς 3 (ὥρ) Δοβράν... Ἐκ Δοβράς εἰς Σουδενά, ἡ ὁδὸς διέρχεται ἐπὶ τινα χρόνον ὄροπέδιον ἐπίμηκες... μέχρις (2 ὥρ) Ἀπάνω Σουδενῶν, ἐκτισμένων ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς τοποθεσίας. Ἐκ Σουδενῶν ἔρχεται τις εἰς (3 ὥρ) τὴν κ. Ἀρτσίσταν... Μετὰ τὴν Ἀρτσίσταν ἡ ὁδὸς εἰσχωρεῖ ἀμεσῶς εἰς τὴν βαθεῖαν καὶ στενὴν κοιλάδα τοῦ Βοΐδομάτη... διερχόμεθα τὸν Βοΐδομάτη ἐπὶ γεφύρας ἐκεῖ ἔνθα εἰσέρχεται εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Κόνιτσας. Τέλος ἀφοῦ διέλθωμεν τὸν Ἀῶν μικρὸν ὑπὲρ τὴν συμβολὴν αὐτοῦ μετὰ τοῦ Βοΐδομάτι ἐπὶ ἱκανῶς ἐπικινδύνου γέφυρας φθάνομεν εἰς (3 ὥρ) κωμόπολιν Κόνιτσαν».

«Ἐκ Κονίτσης ὁδὸς ἄγουσα πρὸς βορρᾶν φέρει διὰ τοῦ Λιασκοβέτσι (Λεσκοβίκι) εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κολωνίαν χώρα ἀγρίαν παραπλησίον πρὸς τὸ ὄροπέδιον Κουρβελέσι, ἧς οἱ κάτοικοι πρὸ πολλοῦ χρόνου ἀσκοῦσι τὸ ληστρικὸν ἐπάγγελμα... Οἱ κάτοικοι εἶναι Τουρκαλβανοὶ ποιμένες ἢ μισθοφόροι στρατιῶται. Διὰ τῆς ἐπαρχίας ταύτης διέρχεται ἡ ἐμπορικὴ ὁδὸς μεταξὺ Ἰωαννίνων καὶ Ὀχρίδος. Διέρχονται ὡσαύτως οἱ πορευόμενοι εἰς Μακεδονίαν καὶ Κωνσταντινούπολιν ὅταν ἡ χιὼν κλείσει τὰς διόδους τοῦ Μετσόβου...». «... Ἡ ὁδὸς μετὰ τὴν Κόνιτσαν παρακολουθεῖ τῇ δεξιᾷ κοίτη τῆς Βιόσας, ἀφήνει δὲ μακρὰν ἐν ἀριστερᾷ τὴν Ὀστανίτσαν καὶ τὰ ἐρείπια τῆς Πωγωνιανῆς, ... διέρχεται ἔπειτα τὸν Σαραντάπορον παρὰ τὴν συμβολὴν αὐτοῦ μετὰ τῆς Βιόσης, ἔπειτα διαπερῶσα εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην φθάνει εἰς (4 ὥρ. 30') τὴν ἐπαρχίαν Καραμουράτ...».

Στὸ ἀμέσως ἐπόμενον βιβλίον «ΟΔΟΠΟΡΙΚΑ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ὑπὸ τοῦ παρὰ τῷ Ὑπουργεῖῳ Στρατιωτικῶν ΕΠΙΤΕΛΙΚΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ, Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου, 1880» ἔχουμε μιὰ πληρέστερη περιγραφὴ τῆς διαδρομῆς ἀπὸ Ἰωαννίνων εἰς Καλυβάκι (Γκαλπάκι, ὥρ. 6 3/4):

«Γέφυρα Λυκοστόμου, Χάνι Δοβράς, Χάνι Καλυβάκι. Ἡ μεταξὺ Ἰωαννίνων καὶ Κονίτσης ἄγουσα ὁδὸς μέχρι τοῦ χανίου Καλυβάκι εἶναι ἀμαξιτή». Μπεσδονόπουλο - Μεγάλο Μπεσδούνι - Λυκοστόμιον - Χάνι Λυκοστομίου - Βράγια - Χάνι Ἀσφάκας ἢ Καινούριον - Βρύσση τοῦ Πασσᾶ - Χάνι Καλυβάκι ἢ Γκαλπάκι - Διακλάδωσις ὁδοῦ μία πρὸς Δελβινάκι - Δέλβινο, ἀμαξιτή, ἡ ἄλλη πρὸς Β, «διερχόμενη μεταξὺ τῶν χωρίων Μαυροβούνι πρὸς Δυσμᾶς καὶ Μεσοβούνι πρὸς Ἀνατολάς, φθάνει εἰς τὸ χωρίον Ἀληζῶτ, Τσεφλίκι... καὶ ἐκεῖθεν διὰ τοῦ χωρίου Ὀστανίτσα, διέρχεται ἐπὶ κατωφεροῦς ἐδάφους τὴν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Βοϊούσης γέφυραν καὶ μετὰ μικρὸν τὴν ἐπὶ τοῦ Σαρανταπόρου γέφυραν... (Αἱ δύο αὗται γέφυραι κα-

λουῖνται Μεσογέφυρα)... Ἡ τρίτη κυρία ὁδός (ὀλίγον ταυτιζομένη κατ' ἀρχὰς μετὰ τῆς δευτέρας), ἀποσπᾶται μικρὸν τι ἀνωτέρω τοῦ χανίου Καλυβάκι, διευθυνομένη ΒΑ καὶ διερχομένη διὰ τοῦ χωρίου Μεσοβούνη, τῆς ἐπὶ τοῦ Βοῖδομάτη γέφυρας καὶ τῆς πρὸ τῆς Κονίτσης, γέφυρας τῆς Κονίτσης, λήγει εἰς Κόνιτσαν. Ἐπὶ Ἰωαννίνων 14 ὥραι» (ὁδὸς ἡμιονική)...

Τέλος, στὸ βιβλίο «ΟΔΟΠΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ - ΗΠΕΙΡΟΥ τοῦ Νικολάου Σχινᾶ, ἐν Ἀθήναις 1886 (τῇ ἐντολῇ τοῦ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ὑπουργοῦ)», σελ. 223, ἀναφέρεται μία ἄλλη διαδρομὴ γιὰ νὰ φτάσει κανένας στὴν Κόνιτσα: «Ἡμιονική ὁδὸς ἀπὸ Καστορίας πρὸς τὸ διαμέρισμα (Καζά) Κολώνιας καὶ πρὸς Κόνιτσαν, διὰ Γκορούσας καὶ Βουρβουσκού»...

«Καστοριά - Ζελιγκόστι (ὥρ.3) - Λούδοβο (ὥρ.3) - Ψώχαιοι (ὥρ. 1 1/2) - Μπρέστιανη - Ζαμπουρδένη (χάνι - ὄρος Γκορούσα ὅπου Πύργος πρὸς στάθμευσιν στρατιωτῶν - «Κατωφερῆς καὶ δύσβατος ὁδὸς φέρει εἰς κοιλάδα ἣτις σχηματίζεται ὑπὸ τοῦ δεξιόθεν ὑψύμενου συνηρηφοῦς ὄρους Ἄρινας καὶ τοῦ ἀριστερόθεν Μπρέζας³² καὶ δι' ἧς ῥέει τὸ ποτάμιον Βησάνσκον ἢ Μιροσλαβίτσα τὸ ὁποῖον τὰς πηγὰς του ἔχει ἐκ τοῦ ὄρους Ἄρινα παρὰ τὴν Νικολίτσαν, ἧς ὀπισθεν κείνται τὰ χριστιανικὰ χωρία Δένσκον καὶ Λούπουςκον - Σλάτινα Βουρβουσκό (1400 κάτοικοι Χριστιανοί), κρηναὶ καὶ χάνια - Ζιέρμα Κόνιτσκου - ὁμώνυμος γέφυρα (Εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἡ ὁδὸς διαχωρίζεται καὶ ἡ μὲν πρώτη πρὸς ἀριστ. διὰ στενῆς λίαν δυσβάτης κοιλάδος φέρει εἰς τὸ διαμέρισμα Κολώνιας (Ἡ ὁδὸς αὕτη τὸ θέρος μόνον, ἔνεκεν τῶν ἐν χειμῶνι χιόνων, διαβαίνεται) ἡ δὲ πρὸς δεξιὰ ἀκολουθοῦσα κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν ρευματίαν τοῦ ἀπὸ τῶν δυτικῶν κλιτύων τοῦ ὄρους Σμόλικα πηγάζοντος ποταμοῦ τῆς Κονίτσης καὶ μετὰ τρεῖς ὥρας διερχομένη διὰ τοῦ χωρίου Πυρσόγιαννη, μετὰ 2 δ' ἔτι ὥρας τοῦ χωρίου Μόλιστα, φέρει εἰς τρεῖς ἀπὸ τοῦ τελευταίου ὥρας εἰς Κόνιτσαν (σύνολον 18 ὥρας)».

Ἀπὸ ὅλα τὰ ἀνωτέρω γίνεται φανερὸ πόσο προβληματικὴ ἦταν, μὲ τοὺς ἡμιονικοὺς αὐτοὺς δρόμους, τὶς μεγάλες σχετικῶς ἀποστάσεις καὶ τοὺς μόνιμα ἐνεδρεύοντες κινδύνους, ἡ ἐπικοινωνία τῆς Κονίτσης καὶ τῶν χωριῶν μὲ τὸν ἄλλον κόσμον, καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὴν Ἡπειρο (κυρίως τὰ Γιάννινα), τὴ Μακεδονία καὶ τὴν πρὸς τὰ Βορειοδυτικὰ Ἀλβανία. Θὰ μπορούσε νὰ εἰπεῖ κανένας ὅτι ὁ μόνος δρόμος (σχεδὸν ἐπίπεδος) ποὺ περνοῦσε δίπλα στὸν ποταμὸ Ἄωο καὶ ὀδηγοῦσε πρὸς Πρεμέτη - Κλεισούρα - Ἐκβολὲς Ἄωου, ἦταν εὐκολοδιάβατος καὶ εἶχε προοπτικὴς ἀνάπτυξης. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς μετὰ τὴν ἀποκοπὴ τῆς περιοχῆς αὐτῆς κατὰ τὴ διαμόρφωση τοῦ Ἀλβανικοῦ κράτους, χάθηκε. Ἔτσι ἡ Κόνιτσα, ὅσο τὰ μεταφορικὰ μέσα πα-

ράμεναν στο επίπεδο τῶν ζώων -μουλάρια, ἄλογα κλπ.- παρέμεινε απομονωμένη ἢ δυσπρόσιτη. Μόνον τὰ πρῶτα χρόνια τῆς Ὀθωμανικῆς κατάκτησης φάνηκε πὼς ἡ Κόνιτσα θὰ μπορούσε νὰ γίνει ἕνας μεγάλος σταθμὸς διάβασης ἀπὸ Ἡπειρο στὴ Μακεδονία καὶ Κεντρικὴ ἢ Βόρεια Ἀλβανία, ἂν κατασκευάζονταν γέφυρα στὸν Ἀῶο (δίπλα στὴν Κόνιτσα) κι ἐξασφαλιζόνταν ἡ ἄνετη διάβαση πρὸς τὴ Μακεδονία, μὲ τὸ ξαναφτιάξιμο τῆς Ρωμαϊκῆς Βασιλικῆς Στράτας, μέσω Φούρκας - Σαμαρίνας ἢ τὴν ἐξασφάλιση τοῦ δρόμου μέσω Λεσκοβικίου - Κολώνιας - Κορυτσᾶς, μὲ τὸν ὁποῖο μάλιστα θὰ ἐξασφαλιζόνταν καὶ ἡ ἐπικοινωνία Ἡπείρου μὲ τὴν Κεντρικὴ καὶ Βόρειο Ἀλβανία.

Ὅπως ὁμως εἶδαμε, καὶ ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία ἔπεσε σὲ παρακμὴ τὸν 17ο αἰῶνα κατὰ τὴν ὁποία τὰ μεγάλα ἔργα σταμάτησαν, ἀλλὰ ἡ περιοχὴ τῆς Κολώνιας - Γκορούσα - Βόϊο μέχρι Σμόλικα σχεδὸν ποτὲ δὲν σταμάτησε νὰ κυριαρχεῖται ἀπὸ ληστὲς, πλιατσικολόγους, καὶ πάσης μορφῆς ἐπικίνδυνους ἐγκληματίες, οἱ ὁποῖοι προηγουμένως μπορεῖ νὰ εἶχαν ὀριστεῖ καὶ φύλακες τῆς περιοχῆς.

«Ὅταν κατάχτησαν τὴ Βαλκανικὴ χερσόνησο, οἱ Τούρκοι παραχώρησαν τοπικὴ αὐτονομία... σ' ὠρισμένες κοινότητες βεσκῶν ποὺ ἀνάλαβαν νὰ προστατεύσουν τὰ ὄρεινὰ περάσματα ἀπὸ τοὺς ληστὲς γιὰ νὰ μποροῦν νὰ περνοῦν οἱ ταξιδιωτὲς. Ὅμως οἱ φύλακες τῶν περασμάτων ἐκμεταλλεύονταν καμμιά φορὰ τὰ εἰδικά τους προνόμια καὶ ἔκαναν καὶ οἱ ἴδιοι ληστεῖες»³³.

Προτοῦ κλείσουμε τὴ μελέτη μας γιὰ τὸ Ἐπικοινωνιακὸ καθεστῶς Ἐπαρχίας Κόνιτσα, θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε ὅτι στὴν Ἡπειρο ἐμφανίστηκαν γιὰ τὴ δημόσια συγκοινωνία «καρότσες» ποὺ τὶς τραβοῦσαν ἄλογα στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα, ἀρχὲς τοῦ 20ου αἰῶνα. Ὁ Δ. Σαλαμάγκας³⁴ περιγράφει μὲ μεγάλη ζωντάνια αὐτὴ τὴν ἐποχὴ κι ἐπιμένει στὶς καρότσες αὐτὲς ποὺ τὰ ἄλογά τους ἦταν «μὲ τὶς τραχηλιὲς τους γιομάτες πολύχρωμες χάντρες καὶ ἄφθονα μικρὰ κουδούνια». Κάποιες ἀπ' αὐτὲς, τὴ δεύτερη δεκαετία τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἔφταναν καὶ στὴν Κόνιτσα μέσω Μπουραζανίου.³⁵

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. «Ἡπειρώτας δ' εἰσὶν καὶ Ἀμφίλοχοι καὶ οἱ ὑπερκείμενοι καὶ συνάπτοντες τοῖς Ἰλλυριοῖς ὄρεσιν τραχεῖαν οἰκοῦντες Μολοττοὶ τε καὶ Ἀθαμάνες καὶ Αἰθίκες καὶ Τυμφαῖοι καὶ Ὀρέσται, Παρωραῖοι τε καὶ Ἀτιντᾶνες...» λέει ὁ Στράβων.
2. Ἐν Βιέννῃ, ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ Ἰωάν. Βαρθ. Ταβεκίου, στή σελ. 383.
3. Περί Κελυδνοῦ βλ. Π. Ἀραβαντινός: Χρονογραφία τ. 2, σελ. 78, καθὼς καὶ Ἐγκυκλοπαίδεια Πυρσοῦ στή λέξη «Κελυδνός».
4. Τόμος Δ, τεῦχος Α. ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΟΝ, Ἐν Ἀθήναις 1878, σελ. 99.
5. Βλ. Πρόλογον τοῦ ἔργου.
6. Βλ. Σ. Μαντά, «Τὰ Ἡπειρωτικά Γεφύρια», σελ. 100.
7. Βλ. Πουκεβίλ κατωτέρω.
8. Γιὰ τὸ χτίσιμο τοῦ γεφυριοῦ αὐτοῦ καὶ τὶς προηγούμενες περιπέτειές του βλ. Β. Παπαγεωργίου καὶ Ἀ. Πετρονώτη «Ζιώγας Φρόντζος» στήν ἔκδοση Ἐπαρχία Κόνιτσας στὸ Χῶρο καὶ στὸ Χρόνο, Πνευμ. Κέντρο Δήμου Κόνιτσας, 1996 σελ. 258.
9. Βλ. καὶ Arno Mehian: Οἱ ΕΜΠΟΡΙΚΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ στήν ἔκδοση Οἰκ. Δομῆ Βαλκανίων, Μέλισσα, σελ. 334.
10. Βλ. J. Dinçioğlu, Οἶκον. Μοντέλο τῆς Ὄθωμ. κοινωνίας «Οἰκ. Δομῆ Βαλκανίων, ὁ.π. σελ. 115).
11. Κατὰ τὸν Β. Δ. Ζῶτο, ὁ.π. σ. 94.
12. Ὁ.π. σελ. 24.
13. Βλ. Κ. Βακαλόπουλος, «ἩΠΕΙΡΟΣ» σελ. 517.
14. Βλ. Arno Mehian, ὁ.π. σελ. 380.
15. Π. Ἀραβαντινός «Χρονογραφία» σελ. 389.
16. Βλ. Η.Ε. 1962, σελ. 922.
17. Βλ. Κ. Βακαλόπουλος, «Ἡπειρος», σελ. 500.
18. Βλ. Σ. Ἀραβαντινός, «Ὁ Ἰσθμὸς τῆς Ἰωνίου Πασάς», σελ. 345.
19. Βλ. Will Durant, Παγκόσμιος Ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ, τ. δ', σελ. 145.
20. Βλ. «Ταξίδι στὴ Δυτικὴ Μακεδονία», Ἄνοιξη τοῦ 1806, Ἐκδ. Οἶκος Ἀ/φῶν Κυριακίδη, σελ. 96.
21. βλ. «Ὁσμανικὴ Πραγματικότητα» τ. II, σελ. 275.
22. Ἐ. Σούφα, «Πλάναι τοῦ Πουκεβίλ», Η.Χ. 1929, σελ. 13.
23. Βλ. Φ. Πουκεβίλ, Ταξίδι στήν Ἑλλάδα «ΤΑ ἩΠΕΙΡΩΤΙΚΑ», Ἰωάννινα 1994 ΕΗΜ, σελ. 150.
24. Ἡ γέφυρα αὐτὴ μᾶλλον ἦταν μιὰ ξύλινη, ποὺ ἀργότερα τὴν παρέσυρε τὸ ποτάμι σὲ κάποια νεροπομπή.
25. Βλ. TRAVELS IN NORTHERN GREECE, VOL. IV, σελ. 87, ἔκ. 1835.
26. Σελ. 417 καὶ ἑπ.
27. Προφανῶς μιλάει γιὰ Λιτονιάβιστα.
28. Προφανῶς στὸ Μπουραζάνη.
29. Προφανῶς Μελλισόπετρα.
30. Χιονιάδες προφανῶς.
31. Προφανῶς ἡ ἀναφερομένη γέφυρα βρίσκεται κοντὰ στὸ Ἀλεποχώρι προχείρως κατασκευασθεῖσα.
32. Θυμίζει τὸ λατινικὸ praesidia armata.
33. Βλ. : Ὁ TRAIAN STOIANOVICH, Ὁ κατακτητὴς ὀρθόδοξος Βαλκάνιος Ἐμπορος (στὸ Οἶκον. Δομῆ τῶν Βαλκαν. χωρῶν), σελ. 310.
34. Βλ. Περίπατοι στὰ Γιάννινα, σελ. 26.
35. Α. Εὐθυμίου, ΚΟΝΙΤΣΙΩΤΙΚΑ, σελ. 160).

ΟΙ ΜΠΕΡΚΟΙ

- ΠΑΛΙΑ ΚΟΝΙΤΣΙΩΤΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΙΜΑΡΙΟΥΧΩΝ

Ζούσα στα Γιάννινα σὰ μαθητῆς τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο.

Μιὰ μέρα ὁ Γυμνασιάρχης μου –Διευθυντῆς τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς ποῦταν πρότυπο γυμνάσιο, μακαρίτης τώρα, Χρῆστος Σούλης– μούδωσε κάτι χαρτιά κι ἓνα βιβλίο νὰ τὰ πάω στὸ σπίτι τοῦ Δήμαρχου Ἰωαννίνων Βλαχλεΐδη, ποὺ κάθονταν σ' ἓνα ωραιότατο ἀρχοντικό δίπλα στὴν Καπλάνειο Σχολή.

Χτύπησα τὸ σήμαντρο –τὸ ρόπτρο θάλεγαν οἱ παλιοί– τῆς μεγάλης πορτας καὶ μοῦ ἀνοιξε ἡ μητέρα τοῦ Δήμαρχου, μιὰ σεβάσμια ἠλικιωμένη κυρία, μὲ χαρακτηριστικὰ παλιό, γιαννιώτικο, καλωσυνάτο, εὐγενικό καὶ γιομάτο ἀρχοντιά ὕφος, καλώντας με νὰ περάσω μέσα, γιὰ νὰ μοῦ προσφέρει γλυκό, συνήθεια, ποὺ τὴν εἶχαν τότε ὅλα τὰ σπίτια κι ἦταν ἓνα δεῖγμα μιᾶς αὐθόρμητης, παραδοσιακῆς ἀγάπης γιὰ τὸν ξένο.

Ἐντυπωσιασμένος ἀπὸ τὸ σπίτι, τὴν ἠλικιωμένη ἀρχόντισσα καὶ τὴν πρόσκλησή της, μὲ κάποια συστολή καὶ μιὰ ἐθιμοτυπικὴ πρώτη ἄρνηση, «μὴν τὴ βάλω σὲ κόπο – δὲν πειραῖζει», δέχτηκα καὶ τὴν ἀκολούθησα μέχρι τὸ μαντζάτο τοῦ σπιτιοῦ.

Μιλοῦσε ἡ μητέρα τοῦ Δήμαρχου, γιαννιώτικα, ἀλλὰ μὲ ρυθμὸ ἀργὸ καὶ θάλεγα ὑποβλητικό. Μὲ ρώτησε πῶς μὲ λένε κι ἀπὸ ποῦ εἶμαι... Τ' ὄνομά μου δὲν τῆς φάνηκε ἠπειρώτικο (ὅπως καὶ δὲν εἶναι). Ἀλλὰ τὸ Κόνιτσα, τὴν ἔκανε νὰ ἐπιμένει λίγο περισσότερο. Ἡ οἰκογένεια τῆς μάνας μου –Μπεκιάρη– ἦταν γνωστὴ Κονιτσιώτικη οἰκογένεια. Τὸ περίεργο ὅμως ἦταν, ὅτι συνέχισε τὶς ἐρωτήσεις της, μὲ ἀπόλυτη βέβαια διακριτικότητα δείχνοντας ἔτσι, ὅτι ἔκανε μιὰ βαθύτερη διερεύνηση ἐνὸς θέματος, ποὺ τὴν ἐνδιέφερε προσωπικά. Κάνοντας διάκριση ἀνάμεσα στὸν Τάκη Μπεκιάρη, ἄλλοτε Πρόεδρο τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἰωαννίνων, ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὸν ἓνα κλάδο τῆς οἰκογένειας καὶ τοῦ παποῦ μου Νικολάκη Μπεκιάρη, ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὸν ἄλλο κλάδο, εἶδα τὰ μάτια τῆς συνομιλήτριάς μου νὰ ζωντανεύουν δείχνοντας ἀκριβῶς, ὅτι πλησιάζαμε τὸ σημεῖο τῆς κουβέντας ποὺ τὴν ἀπασχολοῦσε.

Τελικά, χωρὶς περιστροφές, μὲ ρώτησε ἂν ὁ παπούς μου, ἦταν αὐτὸς ποὺ τὸν εἶχαν πάρει οἱ κλέφτες ἀπὸ τὸ Λεσκοβίκι, καὶ γιὰ τὴν περιπετεία του τραγουδοῦσαν οἱ ἀρβανίτες ἓνα τραγούδι, κι ἂν ἢ γιαγιά μου ἦταν κόρη Βέργου καὶ ζοῦσε ἀκόμα.

Ἡ καταφατική μου απάντηση σὲ ὅλα, τὴν ἐνθουσίασε, σὰ νάταν κάτι πού ἀπὸ καιρὸ τὴν ἀπασχολοῦσε, κι αὐτὸ ἐμένα μὲ συγκίνησε ἰδιαίτερα.

– Ἄ! παιδί μου, μοῦ λέει. Ἐσὺ παιδί μου δὲν ξέρεις, ὅτι ἡ γιαγιά σου εἶναι ἡ τελευταία Μπέρκοβα. Μεγάλη ἀρχοντοπούλα. Κι ἐδῶ στὰ Γιάννινα μὲ τοὺς Μπέρκους, ἐμεῖς εἶχαμε νὰ κάνουμε, τὸν παλιὸ καιρὸ. «Ὅταν πρωτόρθα στὰ Γιάννινα, γιατί ἐγὼ εἶμαι Ζαγορίσια, ἤμουν νέα καὶ θυμᾶμαι ὅτι με τὴν παρέα μου, πού ἦταν παλιές Γιαννιώτισσες λέγαμε: «...μὴ μᾶς κάνεις τὴ Μπέρκοβα...» γιατί αὐτό, ἦταν τὸ καλύτερο πού θὰ μπορούσαμε νὰ ἐπιδιώξουμε στὴ ζωὴ. Οἱ Μπέρκοι, ἦταν Κονιτσιῶτες. Εἶχαν ὅμως καὶ σπίτι ἐδῶ στὰ Γιάννινα, ἐκεῖ πούναι σήμερα ἡ Ζωσιμαία Σχολή, ἀπέναντι ἀκριβῶς ἀπὸ τὰ σπίτια τοῦ Λιάμπεη καὶ τοῦ Σκουμπουρδῆ, πούταν κι αὐτὰ ἀρχοντόσπιτα κι ἦταν κι αὐτοὶ Κονιτσιῶτες. Ἐφυγαν ἀπὸ δῶ οἱ Μπέρκοι πρὶν ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα χρόνια, κι ὅμως ἐγὼ ἀνατράφηκα, δὲν ξέρω γιὰ ποιὸ λόγο, θεωρῶντας ὅτι οἱ Μπέρκοι ἦταν τὸ πιὸ ἀρχοντικὸ σπίτι μέσα στὰ Γιάννινα. Ἴσως οἱ γνωστοὶ τους τοὺς εἶχαν σὲ πολὺ μεγάλη ὑπόληψη... Τώρα πού κι ἐγὼ μεγάλωσα, ὄλ' αὐτὰ μούρχονται στὸ μυαλὸ καὶ τὰ περιεργάζομαι. Βλέπεις οἱ περισσότεροι τᾶχουν ξεχάσει, μόνο σὰν ἐμένα κάτι γριές ἔρχονται καὶ τὰ λέμε καὶ τὰ θυμούμαστε...

Ἦξερα πὼς οἱ Βέργοι, ἡ οἰκογένεια τῆς γιαγιάς μου, ἦταν τσιφλικάδες, παλιότερα λέγονταν Μπέρκοι, καὶ πὼς ἐξελληνίζοντας τ' ὄνομά τους, ἔκαναν τὸ Μπ, βῆτα (β) καὶ τὸ γκ, (γιατὶ στὴν Κόνιτσα τοὺς λέγαν Μπέργκους) γάμα (γ), πράγμα πούταν τῆς μόδας ἐκείνη τὴν ἐποχὴ (οἱ Μποτσαρέοι ἔγιναν Βοτσαρέοι, οἱ Μπεκιάρηδες Βεκιάρηδες, κι ὁ Γκλίναβος Γλίναβος), ἀλλὰ δὲν εἶχα ἀκούσει ποτὲ ὅτι στὰ Γιάννινα τοὺς εἶχαν σὲ μεγάλη ὑπόληψη οἱ παλιοί, κι ὅτι ὑπῆρχε ἀκόμα ἡ παροιμία «Μὴ μᾶς κάνεις τὴ Μπέρκοβα», καὶ πρὸ παντός ἤξεραν τὴ γιαγιά μου, τὴν Ἄννα - Νικολάκαινα Μπεκιάρη, πού ἐμεῖς στὴν Κόνιτσα τὴ λέγαμε Κυρά, χωρὶς νὰ τοῦ δίνουμε καὶ μεγάλη σημασία.

Ἡ συγκίνησή τῆς γηραιᾶς κυρίας, μὲ τὴ συνομιλία μας, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρόσθετο γλυκὸ (ἓνα τεράστιο σαμσά) πού μοῦ προσπόρισε, κείνη τὴ στιγμή, μπορῶ νὰ πῶ, πὼς ἔγινε τὸ ἔναυσμα γιὰ νὰ ἐρευνήσω κάπως πιὸ βαθειὰ τὴν ἱστορία τῆς οἰκογένειας τῶν Μπέρκων, πού τύχαινε νάναι πρόγονοί μου, ἀποδίδοντας ἔτσι φόρο τιμῆς στὴν τελευταία Μπέρκοβα, τὴ γιαγιά μου, πούταν πραγματικὰ κι ἡ τελευταία ἀρχόντισσα μέσα στὸ σπίτι μας καὶ μ' ἀγαποῦσε τόσο πολὺ.

Κατ' ἀρχὴν φαίνεται πὼς τ' ὄνομα Μπέρκος ἔχει σλάβικη ρίζα, καὶ ση-

μαίνει διοικῶν, ὁ ἰθύνων, ὁ κατεπάνω τῶν βυζαντινῶν. Κατ' ἐπέκταση δὲ κι ὁ καβαλλάρης, ὁ ἰππέας.

Ἐκ τῆς ἴδιας ρίζας εἶναι καὶ τὸ ὄνομα Μπερκοβίτσα, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα Μπέρκοβιτς, κύριο ὄνομα στοὺς σλαβικοὺς λαοὺς. (Σήμερα μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ἢ μὲ παράγωγό του εἶναι πολλοὶ ξένοι γνωστοὶ καλλιτέχνες ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων, τοῦ κινηματογράφου κλπ. Πιστεύω δὲ ὅτι κι ὁ Βερχοβένσκι, τῶν Δαιμονισμένων τοῦ Ντοστογιέφσκι ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἴδια ρίζα).

Ἄλλα αὐτὰ δὲν μὲ ξενίζουν, γιατί ὁποῖος διάβασε ἡπειρώτικη ἱστορία, ξέρει πολὺ καλὰ ὅτι ἔξω ἀπὸ τὴν ἀγροτοποιομενικὴν ὁμάδα τῶν Σλάβων, ποὺ πέρασαν στὴν περιοχή τῆς Ἠπείρου, σχεδὸν ἀπαρατήρητα καὶ εἰρηνικὰ κατὰ τὰ σκοτεινὰ βυζαντινὰ χρόνια, ἀπὸ τὸν ἕκτο μέχρι τὸν δέκατο αἰῶνα, ἔχουμε καὶ τὴν ἐγκατάσταση στὴν Ἠπειρο τῆς εὐάριθμης συνοδείας –τοῦ Βυζαντινοσέρβου Δεσπότη τῆς Ἠπείρου Θωμᾶ Προλιούρητου⁴, ποὺ κατὰ τὴν ἱστορία, ἄλλοι ἀπ' αὐτοὺς καρπώθηκαν «τὰ ἀρχαῖα κτήματα καὶ χωρῖα τῆς ἰδιοκτησίας» τῶν Μητροπολιτῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀρχόντων τοὺς ὁποῖους ὁ Δεσπότης Θωμᾶς ἔξωσεν καὶ ἐξόρισε⁵ καὶ ἄλλοι τὰ χτήματα τῶν χηρευουσῶν γυναικῶν, τὶς ὁποῖες ὁ Δεσπότης βιαίως πάντρεψε «μετὰ τῶν παρ' αὐτῷ διαμεινάντων Σέρβων», ὕστερα ἀπὸ τὸ θανατηφόρο λοιμὸ ποὺ ἐνέσκηψε στὰ Γιάννινα τὸ 1368³.

Τὸ ὄνομα Μπέρκος, τὸ βρίσκουμε σὲ οἰκογένεια τῆς Ἀρίστης (παλιὰ Ἀρτσίστας) μὲ παραλλαγὴς Πέρος, Βέρκος κατὰ τὸν 18ο καὶ 19ο αἰῶνα⁴. Ἐνας μάλιστα ἀπ' αὐτοὺς ὁ Κωνσταντῖνος Βέρκος ποὺ πέθανε στὶς 29 Ἰουλίου 1879 στὶς Σέρρες, ἀλλὰ εἶχε γεννηθεῖ κι αὐτὸς στὴν Ἀρτσίστα, «ἐδημοσίευσεν ἐν Βουκουρέστι, συλλογὴ ποιημάτων, φλογερὰν φιλοπατρῖαν ἀποπνεύοντα ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ δεινοπαθοῦσα Ἑλλάς» καθὼς καὶ διάφορα κείμενα εἰς πλείονας ἡμερηΐδας»⁵.

Τὸ βρίσκουμε ἀκόμα καὶ σήμερα σὰν ἐπώνυμο πολλῶν οἰκογενειῶν στὴν περιοχή τῆς Τεγέας-Πελοποννήσου, ποὺ καθὼς μὲ διαβεβαίωσαν ντόπιοι Μπέρκοι, ὅλοι τους εἶναι ἀπόγονοι κάποιων Μπέρκων, ποὺ κατέβηκαν ἀπὸ τὴν Ἠπειρο, πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821 καὶ κατάγονταν ἀπὸ τὸ χωριὸ Μπέρκο τῆς Ἠπείρου, γι' αὐτὸ, ὅπως συνήθιζαν κείνη τὴν ἐποχὴ, τοὺς λέγανε ὅλους Ἀρβανίτες.

Θάταν μεγάλη παράλειψή μου νὰ μὴν ἀναφέρω τὸ Μπέρκο (Βέργο ἢ Βέργο) φημισμένο Ἑλληνα κλέφτη (δέκατος ἕκτος μὲ δέκατο ἕβδομο αἰῶνα) ποὺ ζῆσε 32 ὁλόκληρα χρόνια στὰ βουνά, καὶ μάλιστα στὸ Ἀρματολίκι τῶν Γρεβενῶν, στὸ ὁποῖο ὑπάγονταν καὶ ἡ περιοχή τῆς Κόνιτσας, κι ὁ ὁποῖος βοήθησε τὸν ἴσως ἑλληνικῆς καταγωγῆς τυχοδιώκτη Ζάχια (Jahja)

στον άγώνα του ένάντια στον σουλτάνο 'Αχμέτ τόν Α' (1603-1617), μέ τόν όποιο ό Ζάχια, ισχυρίζονταν ότι ήταν άδέρφια, και για τόν όποιο έγγραψε ό Κροάτης θεολόγος Ραφαήλ Λεβάκοβιτς, άρχιεπίσκοπος 'Αχρίδας (1646). Για τό Μπέρκο αυτόν ίσως ύπερβολικά αναφέρεται ότι έξόντωσε 2.000 Τούρκους σπαχῆδες, γιαννίτσαρους... ότι άρκετές φορές λήστεψε τούρκικα καραβάνια και άρπαξε μεγάλες ποσότητες ύφασμάτων και άλλων έμπορευμάτων. Τά λάφυρά του τά μοίραζε στους φτωχούς και τά μοναστήρια του 'Αγίου 'Ορους και βρίσκονταν σ' έπαφή μέ τους άλλους κλέφτες τών βορειότερων βαλκανικῶν χωρῶν, χρησιμοποιώντας συναισθηματικές φωτιές, τό πανάρχαιο αυτό μέσο έπικοινωνίας. Τά τελευταία χρόνια τῆς ζωῆς του, όταν ήταν 72 έτῶν, ό Βέργος συναντήθηκε μέ τόν Jahja, στον όποιο εμπιστεύθηκε πολλές σκέψεις και παρατηρήσεις του βγαλμένες από τήν πείρα τῆς πολυτάραχης ζωῆς του. Π.χ. πῶς νά πολεμᾶ έναντίον τών Τούρκων μέ έπιτυχία, σέ ποιές διόδους και στενά κλπ.»⁶.

Για τους δικούς μας Μπέρκους, ή μάλλον για τους Μπέρκους τών 'Ιωαννίνων, ό 'Αραβαντινός⁷, αναφέρει «... εικάζοντας περί αυτού και εκ παραδόσεως» ότι ήταν από τις οικογένειες τών τιμαριούχων οί όποιες έξώστηκαν από τό φρούριο τών 'Ιωαννίνων μετά τήν έπανάσταση του Διονυσίου Τρίκης του λεγόμενου Σκυλοσοφού (1613). Και ότι «...άπώκησαν εκ τῆς Πάργης κατά τό 1360», σημειώνει δέ ότι «...ή γενεά του Μπέρκου διήλθε μέχρι τῆς τελευταίας εκατονταετηρίδος άνθοῦσα επί προεχούση θέσει και άρρενογονία, άπορροβηθεῖσα ήδη έξ ολοκλήρου. Τό σωζόμενον χωρίον Μπέρκου, έλαβε τό τοιοῦτον όνομα εκ τῆς ιδιοκτήμονος ταύτης γενεᾶς και διαμέγει τό όνομα αὐτῆς εις τό οικόπεδον, όπου υπῆρχεν ή οικία της...».

Τό χωρίο Μπέρκο, πού αναφέρει ό 'Αραβαντινός, βρίσκονταν στα Κούρεντα και είχε τήν έποχή του 'Αραβαντινού (1856), δυό σπίτια και τρεις οικογένειες χριστιανικές⁸.

Τό οικόπεδο πού αναφέρει ό 'Αραβαντινός παραπάνω, βρίσκονταν στα Γιάννινα και αγοράστηκε από τους 'Επιτρόπους τών Ζωσιμάδων για νά χτιστεῖ επ' αυτού ή Ζωσιμαία Σχολή, στα μέσα του περασμένου αιώνα⁹. Στο σημείο πού είναι σήμερα ή Ζωσιμαία Σχολή, ήταν τό σπίτι του Μπέρκου, τό όποιο κάηκε μέ τήν πυρκαϊά του 1820. «Κάηκαν τά Γιάννινα... από τόν Πλάτανο και του Μπέρκου έως του Μάντη και του Πλινθοκοποιού, πλην του Λειβαδιώτου» λέει ό παλιός ένθυμιογράφος¹⁰.

Τό σπίτι του Μπέρκου ήταν δίπλα στο σπίτι του Δ. 'Αθανασίου, πού περιγράφει ό 'Αγγλος γιατρός Χόλλαντ (1813) «τό σπίτι του οικοδεσπότη μου 'Αθανασίου, μαζί μέ εκείνο του Λογοθέτη στη Λιβαδειά είναι τά κα-

λύτερα πού ἔχω δεῖ στήν Ἑλλάδα... οἱ διακοσμήσεις τους καλόγουστες»¹¹.

Συνοικισμός Μπέρκου, ὑπάρχει καί μέσα στήν Κόνιτσα, ἰδιοκτησία κι αὐτός παλιά, τῆς οἰκογένειας Μπέρκου. Στήν ἰδιοκτησία αὐτή περιλαμβάνονταν ὁλόκληρη ἡ γύρω περιοχή, πού ἔφτανε μέχρι τόν σημερινό Ἁγιάννη.

Ἀπό παράδοση εἶναι γνωστό, ὅτι στήν ἴδια οἰκογένεια ἀνήκαν διάφορα κτήματα μέσα στόν κάμπο τῆς Κόνιτσας (Βεργείκα), ὁλόκληρη ἡ περιοχή Ἁμάρι, στόν Ἅγιο Κωνσταντῖνο τῆς Γορίτσας, μιὰ μπάσινα στόν κάμπο τῆς Ἄρτας καί στίς Καμινάδες τῆς Καρδίτσας (Θεσσαλία).

Ἐμεῖς τήν οἰκογένεια Μπέρκου τή βρίσκουμε στήν Κόνιτσα λίγο μετά τό 1612, ἀκριβῶς μετά τήν ἐπανάσταση τοῦ Διονυσίου (1611) ν' ἀναφέρεται σέ ἐνθύμηση μεταξύ ἐκείνων πού συνέβαλαν στήν ἐπισκευή τοῦ ἱεροῦ ναοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Πάνω Κόνιτσας –Συνοικία Μπουράτζαλη– αὐτός δηλαδή πού σήμερα λέγεται Μητρόπολη τῆς Κόνιτσας.

Σ' αὐτή τήν ἐνθύμηση ἀναφέρεται: «...ἕστερα μέ χρόνους ἐχειροτονήθηκα ἐγὼ ὁ ταπεινός νικόλαος ἱερεὺς ἀπό χυ' ἄχιβ (σημ: 1612) καί ἔγινε πάλι συνδρομή καί τήν ἀποστόρισαν καθὼς εἶναι ἡ ἐκκλησία... καί ἱστορήθη καί τό κάτω μέρος τῆς ἐκκλησίας καί τόν τοῖχον τόν ἄλλον τόν ἱστόρησεν ὁ νι... μπέρκου καί ὁ μιχάλης καί ἔγραψαν ὀνόματα τέσσαρα δι' ἄσπρα ὀχτακόσια καί ἔγραψαν ὀνόματα...»¹²

Θά μπορούσε βέβαια νά ἰσχυρισθεῖ κανένας ὅτι ἀπό τό παραπάνω κείμενο δέ βγαίνει ὅτι ὁ Νι(κόλαος) Μπέρκος, τῆς παραπάνω ἐνθύμησης, ἦταν ὑποχρεωτικά καί Κονιτσιώτης. Καί ἐν πάση περιπτώσει, τίποτα δέν ἀποκλείει, νά συνταχθεῖ κανένας καί μέ τήν ἀποψη τοῦ Ἀραβαντινοῦ, ἀλλά νά συμπεράνει ὅτι μέ τήν ἐξουσί τῶν Μπέρκων ἀπό τό κάστρο τῶν Ἰωαννίνων πού ἔγινε γιά ἔτους τοὺς Καστρινούς τό 1635 αὐτοὶ ἦρθαν κι ἐγκαταστάθηκαν στήν Κόνιτσα, ὅπου εἶχαν τσιφλίκι, σπίτια καί χτήματα.

Ὅπως ἴσως ὁμως ἀπό τήν ἐποχή αὐτή κι ἀργότερα οἱ Μπέρκοι θεωροῦνται Κονιτσιῶτες, κι αὐτό βγαίνει ἀπό ἕνα ἄλλο κείμενο, πού εἶναι «Ὁ Ἐπαινος Ἰωαννίνων», στιχοῦργημα κακότεχνο τοῦ Παΐσιου τοῦ Μικροῦ, ἐκ τῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ πίκλην Βησσαρίωνος Ἱερᾶς Μονῆς», πού γράφτηκε τό 1698 καί δημοσιεύτηκε τό 1778 στή Βενετία ἀπό τό Γλυκύ, μαζί μέ ἄλλα ἑτερόκλητα κι ἄσχετα ἔργα τοῦ ἴδιου συγγραφέα κάτω ἀπό τόν γραφικό τίτλο: «Γνώμαι ἠθικαί καί πολιτικά, ἔτι δέ συμβουλαί καί προστάγματα θεῖα τε καί πνευματικά, αἰνίγματα τινά καί στίχοι καρκινικοί, καί ἕτεροι στίχοι περιέχοντες τὰ εἰκοσιτέσσερα γράμματα, τὰ Μηνολόγια, ἄλλοι στίχοι εἰς ἀρετᾶς καί κακίας, πρὸς δέ τοῖς δέ ὁ ἔπαινος Ἰωαννίνων καί ἡ τοῦ Πιλάτου κατά τοῦ Χριστοῦ θεοστεγῆς ἀπόφασις. Ἡ ὑψηλὴ ψυχρότης γενομένη ἐν τῇ τῶν Ἰωαννίνων λίμνη».

Ἀνάμεσα στ' ἄλλα πού ἔχουν σχέση μέ προτροπές πρὸς τοὺς Γιαν-

νιῶτες νὰ «μὴν τρώγουν ψάρι τὶς τετράδαις καὶ παρασκευαίς», καὶ νὰ μὴ βάζουν οἱ Χριστιανοὶ «τοῦ... διαβόλου τὴν ἀλειφή» εἰς τὸ πρόσωπον, περιγράφονται τὰ Γιάννινα, καὶ ἡ κοινωνία τους, κείνης τῆς ἐποχῆς. Τελικὰ μὲ τὴν εὐκαιρία ποὺ πάγωσε ἡ λίμνη τῶν Ἰωαννίνων στὶς 15 Ἰανουαρίου 1687 καὶ ξεχύθηκαν οἱ Γιαννιῶτες νὰ διασκεδάσουν πάνω στὸν πάγο, ὁ συγγραφέας ἀναφέρει διάφορα ὀνόματα Γιαννιωτῶν καὶ μὴ, ποὺ λαμβάνουν μέρος στὴν ψυχαγωγία αὐτή, ἡ ὁποία συνέπεσε καὶ μὲ ἀρραβῶνες παιδιῶν ἀρχοντικῶν οἰκογενειῶν τῶν Ἰωαννίνων, τοῦ Λεονάρδου Καραγιάννη καὶ τῆς Μπενέτας Ἱερομνήμονος, στοὺς ὁποίους εἶχαν προσκληθεῖ καὶ οἰκογένειες ἀρχοντικῆς ποὺ δὲν κάθονταν στὰ Γιάννινα... Ἔτσι, στὸν ΕΠΙΑΙΝΟ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ἀναφέρεται ὅτι:

... κι ἔτρεχαν ὡσὰν στὸν κάμπο
καὶ ὁ Παπαθοδωρῆς
καὶ τῶν ἄλλονῶν παιδιῶν,
μόνε νὰ ὁμολογεῖτε,
ἔρχονταν ἀπὸ τὸ Στροῦνι.
Ἦθελα νὰ ἀναφέρω
καὶ τὸν Μπέρκον τὸν κύρ Πᾶνον
τάχα ἦτον καλεσμένος (·)
ἂν ἦτον ὁ Κοντζῶτης (·)
τότε κεῖνον τὸν χειμῶνα...¹³

Ἀπὸ τὰ παραπάνω βγαίνει ξεκάθαρα, ὅτι ὁ κύρ-Πᾶνος Μπέρκος εἶναι Κονιτσιώτης καὶ διαμένει πότε στὴν Κόνιτσα καὶ πότε στὰ Γιάννινα. Καὶ γιὰ νὰ προσκληθεῖ σὲ ἀρραβῶνες παιδιῶν μεγάλων οἰκογενειῶν τῶν Καραγιαγιάδων (ποῦναι ἰδιοκτῆμονες χωριῶν ὀλόκληρων «Βριάνιστα, Σειστοροῦντι, Ράϊκο, Ζέλοβα καὶ ἄλλων ἀγροτικῶν γαιῶν ἐν ἄλλοις χωρίοις»)¹⁴ καὶ τοῦ Ἱερομνήμονος¹⁵ σημαίνει ὅτι ἦταν καὶ ὁ ἴδιος τῆς ἴδιας τάξης.

Ὁ Πᾶνος Μπέρκος, φαίνεται τὴν ἴδια ἐποχὴ περίπου πηγαίνει στὴ Βενετία κι αὐτὸ βγαίνει ἀπὸ γράμμα ποὺ στέλνει στὴ Βενετία ἀπὸ τὰ Γιάννινα τὶς 20 Μαρτίου 1680, ὁ Μιχαὴλ Γλυκὺς πρὸς τὸν πατέρα του «...αὐτοῦ ἔρχεται ὁ κουμπᾶρος μου ὁ πᾶνος ὁ μπέρκος καὶ φέρει ἐπιτροπικὸν ἀπὸ τὴν Χρυσίδα τοῦ Ἀλφαντζῆ...».¹⁶

Ὁ Πᾶνος Μπέρκος εἶναι Κονιτσιώτης, καθὼς λέει τὸ στιχούργημα τοῦ Παΐσιου, καὶ φαίνεται πὼς εἶναι γιὸς τοῦ Νικολάου Μπέρκου, ποὺ ἐμφανίζεται στὴν παραπάνω ἐνθύμηση γιὰ τὶς ἐπισκευὲς τῆς ἐκκλησίας στὴν Κόνιτσα, γιὰτὶ ὁ γιὸς του ποὺ σὰν ἔμπορας εἶναι ἐγκατεστημένος στὰ Γιάννινα τὸ 1729, λέγεται κι αὐτὸς Νικόλαος Μπέρκος¹⁷.

Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, σιγά-σιγά ὁ ἕνας κλάδος τῆς οἰκογένειας Μπέρκου ξεκόβει ἀπὸ τὴν Κόνιτσα καὶ εἶναι ἐγκατεστημένος στὰ Γιάννινα καὶ στὴ Βενετία. Στὰ Γιάννινα συναντᾶμε ἕνα ἄλλο Νικόλα Μπέρκο - Πέρκο, κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἐγγονὸ τοῦ προηγούμενου Νικόλα Μπέρκου, νὰ παντρεύεται τὴν ἀνεψιὰ τοῦ Μητροπολίτη Καμπανίας Θεοφίλου στὰ 1790, καὶ στὸν ὁποῖο ὁ παραπάνω Δεσπότης σ' ἐπιστολὴ του¹⁸ ἀποκαλεῖ «ἄρχοντα Πέρκο...» Τὸν 18ο αἰῶνα συναντᾶμε στὰ Γιάννινα πολλοὺς Μπέρκους σημαίνοντες¹⁹.

Κι ἀργότερα, στὰ 1830, συναντᾶμε πάλι στὰ Γιάννινα μιὰ Μπέρκοβα, στὴν ὁποία ὁ Σταυρὸς Ἰωάννου ἐξοφλώντας ὑποχρεώσεις καταβάλλει χρήματα²⁰. Ἡ παραπάνω Μπέρκοβα ὀνομάζεται Ἀλεξάνδρα, σὲ παλιὸ κατάστιχο τῆς Μητρόπολης Ἰωαννίνων (1831-1839)²¹.

Στὰ 1821 ἐμφανίζεται νὰ μένει στὴ Γρίμπιανη, ὁ Ἀναστάσης Μπέρκος²² πού δὲν ξέρουμε τί σχέση ἔχει μὲ τοὺς ἄλλους Μπέρκους, ἂν καὶ τὸ ὄνομα Ἀναστάσης τὸ συναντᾶμε καὶ σ' ἄλλους Μπέρκους, ἰδιαίτερα σ' αὐτοὺς πού πήγανε στὴ Βενετία.

Πάντως ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς στὰ Γιάννινα δὲν ὑπάρχουν ἄλλοι Μπέρκοι, καὶ τὸ μόνο πού ἀπομένει γιὰ νὰ τοὺς θυμίζει εἶναι τὸ οἰκοπέδο πάνω στὸ ὁποῖο χτίστηκε ἡ Ζωσιμαία Σχολὴ καὶ ἡ φήμη σ' ἕνα οἰκογένεια παλιῶν ἀρχοντάδων (εὐπατριδῶν).

Ἐκείνη τὴν ἄλλη μεριὰ στὴ Βενετία ἡ οἰκογένεια ἀκμάζει, ἐγκατεστημένη στὴ συνοικία Ἁγίας Μαρίας Φαρόζας²³ καὶ ἐκεῖ βλέπουμε τὸ Ζαχαρία Μπέρκο, Μέγα Ἐπιστάτη τῆς Κοινότητος τῶν Ἑλλήνων τὸ 1768. Τὸ Δημήτριο Μπέρκο, Πρόεδρος τῆς ἴδιας Κοινότητος τὸ 1743. Ἀκόμα ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Βενετίας, πού δημοσίευσε ὁ Κ. Μέρτζιος²⁴ βλέπουμε ἕνα Ἀναστάσιο Μπέρκο νὰ πεθαίνει τὸ 1803. Ἐνα Νικόλαο Μπέρκο πού τὸν ἀποκαλοῦν ἄρχοντα οἱ Ἐπίτροποι τοῦ Ἀρχιμανδρείου Ἰωαννίνων σ' ἐπιστολὴ τους ἀπὸ 17 7/βρίου 1774²⁵. Ὁ ἴδιος νὰ φιλοξενεῖ στὸ σπίτι του τὸν πρῶην ὑπάλληλό του καὶ εὐεργέτη Σουδενῶν Παναγιώτη Γεωργίου Γκότση, τὸ 1793. Ἀργότερα, τὸ 1794, νὰ ὀρίζεται ἀπὸ τοὺς Πανωσουδενιώτες ἐπίτροπος καὶ καθολικὸς οἰκοκύρης στὴν κληρονομιά τοῦ παραπάνω Π. Γκότση²⁶. Καὶ τελικὰ νὰ πεθαίνει τὸ 1803.

Ὅταν πρὸ τεσσάρων χρόνων πέρασα ἀπὸ τὴ Βενετία, στὰ βιαστικὰ ἀνοιξα ἕνα τηλεφωνικὸ κατάλογο (ὁ χρόνος δὲν μ' ἐπαιρνε ν' ἀσχοληθῶ περισσότερο), καὶ εἶδα πὼς ὑπάρχουν ἐκεῖ καταχωρημένα ἕξη ὀνόματα BERGO.

Ὁ ἄλλος κλάδος τῆς οἰκογένειας Μπέρκου, ἔμεινε στὴν Κόνιτσα, στὸ παλιὸ ἀρχοντικὸ τους, πούταν χτισμένο πάνω στὸν κήπο τοῦ σπιτιοῦ πού

ἀνήκει τώρα στην οικογένεια Ἄρ. Πύρρου, ἐγγονοῦ τῆς τελευταίας Μπέροκας. Κατὰ τὰ λεγόμενα παλιῶν Κονιτσιωτῶν, ἦταν τεράστιο, εἶχε μιὰ μακριὰ στοὰ φωτισμένη μὲ φανάρια πού ὀδηγοῦσε στην ἐσωτερικὴ αὐλή, ὅπου τὸ σπίτι τοῦ ὑποστατικοῦ (τὸ σημερινὸ σπίτι τοῦ Ἄρ. Πύρρου). Ἀπέναντι ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ σπίτι αὐτό, ἦταν τὸ ἀρχοντικὸ τῆς οικογένειας Λιάμπεη. Καὶ δίπλα (ἀπὸ τὴν πάνω μεριά) ἦταν τὸ ἀρχοντικὸ τῆς οικογένειας Σκουμπουρδῆ, ὅπου φιλοξενήθηκε στὶς ἀρχές τοῦ περασμένου αἰῶνα σὰ ρεέμι (ὄμηρος) τοῦ Ἄλῆ πασά, ὁ Λάμπρος Τζαβέλλας, γι' αὐτὸ μέχρι πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια τὸ σπίτι αὐτὸ λέγονταν καὶ σπίτι τοῦ Λάμπρου Σουλιώτη.

Τὸ περίεργο εἶναι ὅτι καὶ στὰ Γιάννενα, αὐτὲς οἱ τρεῖς οικογένειες τῶν παλιῶν τιμαριούχων εἶχαν τὰ σπίτια τους, κοντά-κοντά²⁷. Πολλὰ θὰ μπορούσε νὰ ὑποθέσει κανένας πάνω σ' αὐτό. Πάντως οἱ παραδόσεις στὴν Κόνιτσα τὶς φέρνουν ὅλες αὐτὲς τὶς οικογένειες νὰ συνδέονται μεταξύ τους συγγενικά, ἀλλὰ κι αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ περίεργο, νὰ συνδεοῦνται ἐπίσης συγγενικά καὶ μὲ ἐξισλαμισθεῖσες οικογένειες Ἀλβανῶν μετεπιδῶν, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες ἦταν καὶ ἡ οικογένεια τοῦ Ζεϊνὲλ μπέη, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχονταν καὶ ἡ Χάμκω, ἡ μάνα τοῦ Ἄλῆ πασά.

Ἴσως ἔτσι νὰ ἐξηγεῖται τὸ πῶς αὐτὲς οἱ οικογένειες διατήρησαν τὰ τιμαριά τους καὶ μετὰ τὸ 1635 πού ὡς γνωστὸν καταργήθηκε τὸ προνόμιο σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τοὺς Τούρκους γιὰ τοὺς χριστιανούς νὰ εἶναι τιμαριούχοι, ἐφ' ὅσον δὲν ἐξισλαμίζονταν, προνόμιο πού ξεκινοῦσε ἀπὸ τὸν λεγόμενο «Ὁρισμὸ τοῦ Σινάν πασά» (1431).

Ὁ κλάδος τῶν Μπέροκων, πού ἔμεινε στὴν Κόνιτσα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἐπιστολὴ τῶν Κονιτσιωτῶν Διαμάντη καὶ Πόντζιου, πρὸς τὸ Γιαννάκη Μπέροκο μὲ χρονολογία 1804²⁸ ἀπὸ Μπέροκος ἔγινε Μπέργος. «Τιμιώτατε καὶ εὐγενεστάτε Ἄρχοντα κυρ Γιαννάκη Μπέργο», τὸν ἀποκαλοῦν. Κι ἀπὸ κεῖ τὸ ὄνομα μεταπηδᾷ σὲ Βέργος, πού ὅπως εἶπαμε ἦταν τῆς μόδας τὸν περασμένο αἰῶνα, ἴσως κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ ἀντισλαυϊσμοῦ πού κυριαρχοῦσε στὴ λήφτερη Ἑλλάδα καὶ κείνη τὴ ρομαντικὴ διάθεση τοῦ ἀρχαϊσμοῦ καὶ τῆς καθαρότητος τῆς γλώσσας, μὲ ἀποβολὴ τῶν βαρβαρικῶν στοιχείων.

Στὴν ἰδιοκτησία τοῦ κλάδου αὐτοῦ, παραμένουν ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀρχοντικὸ τῆς Κόνιτσας, ὅλη ἡ ἄλλη ἀκίνητη περιουσία στὴν Κόνιτσα (σπίτια, χωράφια, ἀμπέλια, μπάσαινες κλπ), καθὼς καὶ τὸ τσιφλίκι μὲ τὸ κονάκι στὶς Καμινάδες τῆς Θεσσαλίας (Καρδίτσα). Κατὰ τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα, στὸ Κονάκι τοῦ τσιφλικιοῦ τῶν Καμινάδων μένουν σχεδὸν μόνιμα οἱ ἄρρενες τῆς οικογένειας. Στὰ 1876, παντρεύουν τὴν Ἄννα, θυγατέρα Πέτρου Βέργου, μὲ τὸν ἔμπορα τῆς Κόνιτσας Νικολάκη Μπεκιάρη καὶ με-

ταφέρεται ὅλη ἢ ἄλλη οἰκογένεια στίς Καμινάδες, δηλ. ἡ Ἄριστούλα, σύζυγος Πέτρου Βέργου καὶ ὁ γιός τους Βασίλης.

Στ' ἀναμεταξύ μεγάλο μέρος ἀπ' τὸ τσιφλίκι, τὸ λεγόμενο «Μπέρκο» στὴν ἄκρη τῆς Κόνιτσας, καταπατεῖται ἀπὸ τοὺς Λεσκοβικιανοὺς χουσιμεκιάρηδες πὺ κουβαλᾶνε στὴν Κόνιτσα γιὰ ὑπηρετικὸ προσωπικὸ οἱ μπέηδες τοῦ Βαροσιοῦ τῆς Κόνιτσας, τῶν ὁποίων τὸ κῦρος καὶ ἡ δύναμη δὲν ἐπιτρέπει κανενὸς εἶδους ἀντίσταση, ἰδιαίτερη μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἄλῆ πασά.

Στὸ 1872, τὰ ὑπόλοιπα σπίτια, κῆποι, ἀμπέλι ἀπὸ τὸ τσιφλίκι Μπέρκου, ὅ,τι ἀπόμεινε ἀπὸ τὴν καταπάτηση, βγαίνουν σὲ πλειστηριασμὸ καὶ τὰ παίρνει ὁ Κύρκας Σούρλας. Νὰ τί δημοσίευε τότε ἡ ἐφημερίδα τῶν Γιαννίνων «Γιάνγια», 137/7.2.1872²⁹:

«Ἡ Ὑποδιοίκησις Κονίτσης δηλοποιεῖ ὅτι συνεπεία αἰτήσεως τοῦ Κωνσταντίνου Σούρλα ἐκ Πυρσόγιαννης ἐξέθηκεν εἰς Δημοπρασίαν πωλήσεως δύο κήπους καὶ δύο οἰκίας τὰς ὁποίας οἱ ἐκ Κονίτσης Σπύρος καὶ Πέτρος Βέργου εἶχον ὑποθηκεύσει εἰς τὸν ρηθέντα Κωνσταντῖνον Σούρλαν ἀπέναντι λιρῶν ὀθωμανικῶν 152 ἅς ἐδανείσθησαν παρ' αὐτοῦ. Ἐπειδὴ τελευταῖος πλειοδότης παρουσιάσθη ὁ Κύρκος Σούρλας κάτοικος τοῦ αὐτοῦ χωρίου, ὅστις προσήνεγκεν ἐβδομήκοντα λίρας ὀθωμανικάς, καὶ ἐπειδὴ μετὰ 45 ἡμέρας ἀπὸ τὴν ἡμερομηνίαν τῆς παρούσης, ἐὰν δὲν παρουσιασθεῖ ἕτερος πλειοδότης θέλουσι κατακυρωθεῖ τ' ἀνωτέρω κτήματα εἰς τὸν ρηθέντα Κύρκον Σούρλαν, ἐὰν ὑπάρχει τις βουλόμενος νὰ πλειοδοτήσῃ πρέπει ἐντὸς τῆς ἀνωτέρω προθεσμίας νὰ ἀποτανθεῖ εἰς τὴν ρηθεῖσαν ὑποδιοίκησιν. Κόνιτσα 26 Φεβρουαρίου 1872».

Ἄπο πληροφορίες πὺ ἔχουμε, αὐτὰ τὰ σπίτια καὶ τ' ἄλλα χτήματα τῶν Βέργων, βρισκόνταν λίγο πέρα ἀπὸ τὸ Παζάρι τῆς Κόνιτσας, στίς ἀρχές τῆς συνοικίας τοῦ Μπέρκου.

Τὸ 1878 πιάνουν αἰχμάλωτο οἱ Ἀρβανίτες κλέφτες (μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Λεσκοβικιανὸ-Κολωνιάτη Ταμάζη) τὸ γαμπρὸ τῆς οἰκογένειας (καὶ παποῦ μου) Νικολάκη Μπεκιάρη. Κι ἀφοῦ τοῦ παίρνουν ὅ,τι «εἶχε καὶ δὲν εἶχε», ἰδιαίτερα ἀσημικά, χρυσαφικά, χρυσὲς λίρες, μαργαριτάρια κλπ. πὺ τὰ περισσότερα τὰ κρατοῦσε γιὰ ἐνέχυρο δανείων πούδινε σὲ Κονιτσιῶτες, ἐπαγγελόμενος μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὸν τραπεζίτη, τοῦ ζητᾶνε καὶ χρυσὲς πέντε χιλιάδες λίρες λύτρα, γιὰ νὰ τὸν ἀπελευθερώσουν ὕστερα ἀπὸ μιὰ αἰχμαλωσία στὰ βουνὰ τοῦ Ἰσβόρου, σαράντα ἡμερῶν³⁰. Τότε ἡ γυναίκα του Ἄννα - Νικόλαινα Μπεκιάρη, ἀναγκάζεται νὰ πωλήσῃ τὸ πιὸ μεγάλο μέρος ἀπὸ τὴν ἀκίνητη περιουσία τῶν Μπέρκων - Βέργου, πὺ ἦτανε στὸν κάμπο τῆς Κόνιτσας, μπῆρ-παρὰ πὺ λένε.

Ἡ ληστεία αὐτὴ συντάρραξε ὄλους τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς, οἱ ὅποιοι ζητᾶνε ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς τὴν ἐγκατάσταση στὴν Κόνιτσα στρατιωτῶν. Ὅπερ κι ἔγινε. Ὅμως ὁ στρατὸς ἦταν δυσβάσταχτος ἀπὸ τοὺς Κονιτσιῶτες, γιατί στρατωνίζονταν στὰ σπίτια τους³¹. Γι' αὐτὸ μὲ νέα διαβήματα πρὸς τὸ Ντοβλέτι, στὰ ὁποῖα παίρνουν μέρος καὶ οἱ ἰσχυροὶ Κονιτσιῶτες μπέηδες, χτίζονται στὴν Κόνιτσα στρατῶνες, στὴν ἄκρη τοῦ Μπέρκου καὶ μάλιστα πάνω σὲ χωράφια τῆς οἰκογένειας Βέργου, χωρὶς καμμιά ἀποζημίωση. Κι ἐναπομένει πλέον ἐκεῖ δίπλα στὶς βρούσες τῶν στρατῶνων, τὸ τελευταῖο ὑπόλοιπο τοῦ τσιφλικιοῦ τῆς οἰκογένειας Μπέρκου, τὸ Μπέρκο, ἓνα χωράφι δεκάξη στρέμματα καὶ μιὰ βρούση καταμεσίς στὸ Μπέρκο, πὺ τὴ λένε «Βρούση τοῦ Βέργου». Ἄπ' αὐτά, ἔμεινε ἡ βρούση, ἀλλὰ τὸ χωράφι τὸ καταπάτησε ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς τὸ 1939, ἐπεκτείνοντας τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα του ἐν ἀναμονῇ τοῦ πολέμου στὰ 1940.

Στὴ δεκαετία τοῦ 1920, ἀπαλλοτριώνεται τὸ Τσιφλίκι τῶν Καμινάδων, ἀφοῦ προηγουμένα, καθὼς ἔμαθα, εἶχε περιέλθει ἀπὸ πολλὰ χρόνια πρὶν στὴν ἰδιοκτησία τῶν πολιτευομένων Τερτίπη-Ταλιασοῦρου.

Στὴν οἰκογένεια, ἔξω ἀπὸ τὸ καλὸ ὄνομα καὶ τὶς διάφορες γιὰ τοὺς προγόνους, πὺ κυκλοφοροῦν ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, δὲν ἔμεινε τίποτε ἄλλο... Ἄνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς ἱστορίες εἶναι καὶ ἡ ἱστορία γιὰ τὴ σπαταλωσύνη τοῦ Σπύρου Βέργου καὶ τὰ γλέντια του στὴν Πόλη, πὺ κατάληξαν νὰ ὑποθηκέψουνε τοὺς Καμινάδες, γιατί κινδύνευε τὸ παιδί νὰ καταλήξει στὴ φυλακὴ... Εἶχε χαλάσει τὸ μπουμπούλωμα μιᾶς Τουρκάλας χανούμ, ἀπὸ μεγάλο σόϊ, πὺ σημαίνει ὅτι τῆς κατέβασε τὸ φερετζὲ καταμεσίς στὸ δρόμο καὶ προσπάθησε νὰ τὴ φιλήσει, κι οἱ δικοὶ τῆς ψάχνανε νὰ τὸν βροῦν ἀπειλώντας ἂν δὲν τὸν σκοτώσουν νὰ τὸν βάλουν φυλακὴ... Τὸ περίεργο εἶναι ὅτι τὴν ἴδια ἐποχὴ ἢ λίγο ἀργότερα ἓνας ἀπόγονος τῆς οἰκογένειας Ἄθανασίου (οἰκογένειας πὺ εἶχε σπίτι δίπλα στὸ σπίτι τοῦ Μπέρκου στὰ Γιάννινα) ζώντας μιὰ ζωὴ ἀσυλλόγιστη, σπατάλισε στὰ γλέντια τὴν περιουσία του, καὶ γιὰ τὰ «μάτια μιᾶς μουσουλμάνας τσιγγάνας» ἄλλαξε τὴν πίστη του καὶ τὴν ἀκολούθησε στα Μπιτώλια. Χάρις σ' αὐτὸν βγῆκε τὸ γνωστὸ λαϊκὸ τραγούδι: «Ἐγὼ εἶμαι τ' ἀρχοντόπουλο μὲ τοὺς πολλοὺς παράδες... Φατιμὲ τί μοῦ ἔκανες, στὰ Μπιτώλια μ' ἔστειλες...»³².

Ἔτσι, μὲ τὸ θάνατο τῆς Ἄννας - Νικόλακαινας Μπεκιάρη, τὸ 1939, τῆς τελευταίας Μπέρκοβας καθὼς ἔλεγε ἡ σεβάσμια μάνα τοῦ Δήμαρχου Ἰωαννίνων, καὶ τὸν θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Πέτρου Βέργου, χάθηκαν καὶ οἱ τελευταῖοι κατ' εὐθείαν ἀπόγονοι τῆς οἰκογένειας Μπέρκου, πὺ σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση καὶ τὸν Ἀραβαντινὸ ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς οἰκογένειες τῶν κεφαλᾶδων καὶ τιμαριούχων «Καστρινῶν», πὺ τὸ 1613 ἔδιωξαν- ἔξωσαν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὸ κάστρο τῶν Γιαννίνων.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ἀπὸ τὴν παραπάνω μελέτη, ποὺ πρωτοδημοσιεύθηκε στὸ **ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ**, 1986, τῆς **ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ**, γιὰ λόγους χώρου, παραλείφθηκαν ὀρισμένα διευκρινιστικὰ στοιχεῖα, ποὺ ἐμφανίζονταν στὸ ἀρχικὸ γραφτὸ κείμενο σὰν ὑποσημειώσεις. Τὰ στοιχεῖα αὐτά, γιὰ τὴν πληρότητα τῆς μελέτης, καταχωροῦνται παρακάτω.

1. Τὸ Κονάκι τοῦ Μπέρκου τὰ χρόνια ποὺ ἀκόμα ἡ οἰκογένεια ζοῦσε στὸ Κάστρο τῶν Ἰωαννίνων βρίσκονταν στὶς ἀρχές τοῦ Συνοικισμοῦ «Μπέρκο» δίπλα στὸ Παζάρι τῆς Κόνιτσας (Στρατσιανίτικα).

Λίγα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο τοῦ Σαράντα, ἡ περιοχή αὐτὴ περιβάλλονταν ἀπὸ ψηλοὺς μαντρότοιχους, ποὺ ἔφταναν στὸ σημερινὸ Πρακτορεῖο τῶν αὐτοκινήτων, ἀκολουθοῦσαν τὸ δημόσιο δρόμο μέχρι τὸ λάκκο. Καὶ τὰ ἴχνη τῆς μεγάλης στρογγυλῆς πόρτας, βρίσκονταν ἀκριβῶς δίπλα ἀπὸ τὸ μαγαζὶ τοῦ κ. Γκάσιου. Ἀναμφισβήτητ, ἡ συνοικία ποὺ βρίσκονταν πιὸ πάνω ἀπὸ τὸ Κονάκι αὐτό, πήρε τὸ ὄνομά της ΜΠΕΡΚΟ ἀπὸ τὶς ἰδιοκτησίες τῆς ἴδιας οἰκογένειας.

Ἀργότερα, ὅταν οἱ Μπέρκοι διώχθηκαν ἀπὸ τὸ Κάστρο κι ἐγκαταστάθηκαν μόνιμα στὴν Κόνιτσα, ἔχτισαν τὸ ἀρχοντικό τους δίπλα στὰ σπίτια τοῦ Σκουμπουρδῆ καὶ Λιάμπει, στὴ συνοικία Περβόλι. Τὸ σπίτι αὐτὸ κάηκε γύρω στὰ 1880.

2. Γιὰ τὴν **ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ** τῶν λεγόμενων **ΚΑΣΤΡΙΝΩΝ** ἀρχόντων τῶν Γιαννίνων, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ὁ Ἀραβαντινὸς περιλαμβάνει καὶ τὴν οἰκογένεια Μπέρκου, ἀντιγράφω ἐδῶ χωρὶς ἀλλοίωση διάφορα κείμενα.

α) ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ κ. Λέαντρου Βρανούση «**ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ**»³³:

«**Ὁ ἱστορικὸς ρόλος τοῦ κάστρου τῶν Ἰωαννίνων**, ρόλος ἑνὸς βυζαντινοῦ ἀκρίτα, κατεφάνη, νομίζω, ἀρκούντως ἐξ ὧν ἐξετέθησαν ἀνωτέρω.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τῶν Φράγκων, εἰς τὸν κατακλυσμὸν τοῦ 1204, τὸ κάστρον τῶν Ἰωαννίνων ἀναδεικνύεται «σώτειρα κιβωτός», κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Ἀποκαύκου (βλ. σ.445), καταφύγιον καὶ ἐστία ἀντιστάσεως. Ὁ Κομνηνοδούκας Μιχαὴλ ὁ Α΄, ἀνεγείρων ἐκ νέου καὶ ἐπανεποικίζων τὸ κάστρον τῶν Ἰωαννίνων, παρέχει ἄσυλον εἰς διασκορπισθέντας βυζαντινοὺς ἀρχοντας καὶ εἰς κλάδους ἐπισήμων οἴκων (εἰς τὰ κάστρα, ὡς γνωστόν, δὲν κατοικεῖ ὁ κοινὸς λαός), οἱ νέοι δὲ ἔποικοι μαζί μὲ τοὺς ἐντόπιους, τοὺς ἰσχυροὺς ἤδη Ἰωαννινιώτας θ'

ἀποτελέσουν μίαν παντοδύναμον ἀριστοκρατίαν εἰς τὴν καρδίαν τῆς Ἠπείρου. Αἱ κατὰ καιροὺς ἀναστατώσεις θὰ συντελέσουν ἔπειτα, ὥστε καὶ ἀπὸ ἄλλα κάστρα «πολλοὶ τῶν εὐγενεστέρων» νὰ συρρεύσουν βαθμηδὸν καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς Ἰωάννινα».

«Οἱ καστρηνοὶ Ἰωαννινιῶται, προικισμένοι ἤδη μὲ προνόμια ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μιχαήλ Α΄ (1205-1215), κατορθώνουν νὰ τὰ περιφρουροῦν καὶ νὰ τὰ ἐπαυξάνουν. Αἱ ἱστορικαὶ συνθήκαι τῆς ἐποχῆς εὐνοοῦν τὴν ἰσχυροποίησίν των. Εἶναι οἱ οὐσιαστικοὶ κυρίαρχοι τοῦ κάστρου καὶ τῆς ἐπικρατείας των, ἢ δὲ ὑποταγὴ των εἰς τοὺς ἐκάστοτε δεσπότης ἢ εἰς τὴν κεντρικὴν ἐξουσίαν τοῦ Βυζαντίου γίνεται συνήθως μὲ τόσας ἀντιπαροχὰς ἢ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, ὥστε ἰσοδυναμεῖ μᾶλλον μὲ ἀναγνώρισιν ψιλῆς ἐπικυριαρχίας, παρὰ μὲ ὑποταγὴν. Εἶναι γνωστόν, ἄλλωστε, ὅτι πολλοὶ κλάδοι καὶ ἰσχυραὶ βυζαντιναὶ οἰκογένειαι, ὅπως οἱ Φιλανθρωπηνοὶ, οἱ Στρατηγόπουλοι, οἱ Γαβριηλόπουλοι, οἱ Μελισσηνοὶ κ.ἄ., ἐπὶ οὐδὲν καὶ πλέον αἰῶνας κατέχουν, κατὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπο, καὶ ναιὶ τὴν ἐξουσίαν εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Τὰ ἀνώτερα πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἀξιώματα, κάστρα καὶ πύργοι, μεγάλαὶ ἐκτάσεις γῆς, μητροπολιτικοὶ καὶ ἐπισκοπικοὶ θρόνοι, πλούσια μοναστήρια κτλ. – ἢ κοσμικὴ καὶ ἢ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία – ἀνήκουν εἰς αὐτοὺς. Οἱ ἐπιφανεῖς αὐτοὶ ἄρχοντες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀφανεῖς, «μείζονές τε καὶ μικροί, κοσμικοὶ καὶ κληρικοί, χρυσοβουλᾶτοι καὶ ἐξκουσᾶτοι» κτλ. ἀποχρωματίζουν ἀπὸ κάθε ξενικὸν χαρακτῆρα τὴν αὐτὴν καὶ τὴν διοίκησιν τῶν κατὰ καιροὺς ἄλλοεθνῶν δυναστῶν ἢ δεσποτῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου - Σέρβων, Φράγκων καὶ Ἀλβανῶν – (οἱ ὅποιοι, ἄλλωστε, μὲ ἐπιγαμίας, μὲ τὴν ἀπόκτησιν τίτλων ἐκ μέρους τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος, μὲ τὴν ἑλληνικὴν των καγκελλαρίαν, μὲ τὴν στάσιν των ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας, τῶν μονῶν καὶ τῆς παλαιᾶς ἀριστοκρατίας τῶν ἐντοπίων, μὲ τὴν ἐν γένει πολιτικὴν των καὶ συμπεριφορὰν, φροντίζουσιν καὶ φιλοδοξοῦν ν' ἀναδειχθοῦν συνεχισταὶ τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως τοῦ τόπου, φορεῖς καὶ κληρονόμοι τῆς νομίμου ἐξουσίας τῶν Βυζαντινῶν καὶ τοῦ Δεσποτάτου). Οἱ ἑλληνοβυζαντινοὶ αὐτοὶ «ἄρχοντες», ἐπιφανεῖς καὶ ἀφανεῖς, διέλυσαν ἐκ τῶν ἔσω, εἰς διάστημα μίας μόλις γενεᾶς, τὸ σερβικὸν κράτος τῶν διαδόχων τοῦ Στεφάνου Δουσάν εἰς τὴν Θεσσαλίαν (1355-1381)».

«Δὲν εἶναι τυχαῖον, οὔτε ἔμεινε χωρὶς ἱστορικὰ ἐπακόλουθα, τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τὸ κάστρον τῶν Ἰωαννίνων εὐρίσκομεν ἐγκατεστημένους, καὶ δρωῦντας ἐπὶ αἰῶνας, ἀκμαίους κλάδους τῶν μεγάλων βυζαντινῶν οἰκογενειῶν ποὺ ἐξουσίαζαν εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν ἀπὸ τῆς φραγκικῆς μέχρι τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως. Οἱ Φιλανθρωπηνοὶ, οἱ Στρατηγόπουλοι, οἱ Ἀψαράδες κ.ἄ. εἶναι οἱ σημαίνοντες καστρηνοὶ Ἰωαννι-

νιῶται, τῶν ὁποῖων τὰ ὀνόματα καὶ τὴν δρᾶσιν παρακολουθοῦμεν εἰς ὄλας σχεδὸν τὰς γνωστὰς πηγὰς τῆς ἐποχῆς τοῦ Δεσποτάτου, μέχρι καὶ τῶν πρώτων αἰῶνων τῆς Τουρκοκρατίας».

«Ἡ βυζαντινὴ αὐτὴ ἀριστοκρατία ἀπεδείχθη ὁ ἀνθεκτικώτερος πυρὴν τοῦ Δεσποτάτου. Χάρις εἰς αὐτὴν τὰ Ἰωάννινα, χειραφετούμενα ἀπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς Ἄρτης, θὰ καταλάβουν τὴν πρώην θέσιν μεταξὺ τῶν πόλεων καὶ τῶν κάστρων τῆς Ἠπείρου. Ἡ Ἄρτα, ἡ παλαιὰ πρωτεύουσα τῶν Κομνηνοδουκάδων, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΔ' αἰῶνος περιέρχεται εἰς δευτέραν μοῖραν. Ὄταν δέ, κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ αἰῶνος, αἱ νοτιώτεροι ἐπαρχίαι τοῦ παλαιοῦ Δεσποτάτου, μὲ τὴν Ἄρταν, τοὺς Ρωγούς, τὸ Ἀγγελόκαστρον καὶ ἄλλα φρούρια παραδίδονται εἰς χεῖρας Ἀλβανῶν φυλάρχων, δὲν ἀπομένει παρὰ τὸ κάστρον τῶν Ἰωαννίνων ὡς καταφύγιον καὶ ἐστία ἀντιστάσεως, «σώτειρα κιβωτὸς» καὶ πάλιν, τῆς ἐλληνοβυζαντινῆς ἀριστοκρατίας τοῦ τόπου. «Μόνη δὲ ἡ τῶν Ἰωαννίνων πόλις οὐχ ὑπετάγη τῇ τῶν Ἀλβανιτῶν ἐπικρατείᾳ· ἐτύγγανον γὰρ ἐν αὐτῇ ἄνδρες ἐπισημότατοι καὶ τῶν εὖ γεγονότων».

«Τὸ κάστρον τῶν Ἰωαννίνων δὲν εἶχε μόνον ἰσχυρὰ πείχη· ἐξ ἴσου ἰσχυροὶ ἦσαν ἐκεῖνοι ποὺ ἐρρῦθμιζαν τὰς τύχας του, κἄνδρες ἐπισημότατοι καὶ τῶν εὖ γεγονότων».

Συντηροῦν τὴν συναίσθησιν καὶ καλλιεργοῦν τὴν πεποίθησιν τῆς κοινωνικῆς, πολιτιστικῆς καὶ πολεμικῆς τῶν ὑπεροχῆς «...καὶ ἦσαν ἄρχοντες Ρωμαῖοι, στρατιῶτες ἀνδρειωμένοι!». Εἰς τὰς παραμονὰς σχεδὸν τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως, ἐξακολουθοῦν νὰ καυχῶνται ὅτι εἶχαν κατακτήσει τὰ Ἰωάννινα «ρίζα τῶν Ρωμαίων ὄλου τοῦ Δεσποτάτου».

«Τὸ κάστρον καὶ τὸ δεσποτάτον τῶν Ἰωαννίνων συνεκράτει τοὺς ἀπὸ βορρᾶ κατερχομένους Ἀλβανούς ἢ τοὺς ἀπέκοπτεν ἀπὸ τὰ ὀρμητήριά των καὶ τοὺς ἐνάγκαζε νὰ διοχετευθοῦν πρὸς νότον (ὅπου, ἂν καὶ ὠργανώθησαν εἰς κάστρα καὶ δεσποτᾶτα ὑπὸ ἰκανοὺς ἡγεμόνας, δὲν κατώρθωσαν τελικῶς νὰ ἐδραιωθοῦν). Συνεχῆς καὶ συμπαγῆς ἀλβανικὴ ἐπικράτεια, ὅπως ἐπιστεύετο, οὐδέποτε ὑπῆρξε. Ἄν ὅμως δὲν ὑπῆρχε τὸ κάστρον καὶ τὸ δεσποτάτον τῶν Ἰωαννίνων, δὲν γνωρίζομεν ποία θὰ ἦτο ἡ τύχη τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ παλαιοῦ Δεσποτάτου καὶ ἂν ἡ Ἠπειρος θὰ εἶχε διατηρήσει τὴν σημερινὴν τῆς ἐθνολογικὴν σύνθεσιν».

β) Τὰ ΓΙΑΝΝΙΝΑ καταχτηθήκανε ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὸ 1430-1431, ἀφοῦ προηγουμένα οἱ παραπάνω ἄρχοντες τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων ἐξασφάλισαν μὲ διαπραγματεύσεις τὰ χτήματά τους καὶ τὰ προνόμιά τους. Τὸ γραπτὸ κείμενο τῆς συνθήκης αὐτῆς, λέγεται ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΣΙΝΑΝ-ΠΑΣΑ³⁴ καὶ εἶναι τὸ παρακάτω κείμενο:

«† Ὁρισμὸς ὄνπερ ἔστειλεν ὁ Σινὰν πασιὰς ὁ τοῦ Σουλτάν Μουράτ βεζίρης εἰς τὰ Ἰωάννινα ἐπὶ ἔτους, στ' ἄλλη...

Τῆς κεφαλῆς τῶν κεφαλάδων καὶ αὐθέντου πάσης Δύσεως, τοῦ Σινὰν πασιὰ ὄρισμὸς καὶ χαιρετισμὸς εἰς τὸν πανιερώτατον μητροπολίτην Ἰωαννίνων καὶ εἰς τοὺς ἐντιμώτατους ἄρ [φ. 194] χοντες, τὸν τε καπετάνον Στρατηγόπουλον καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Καπετάνου τὸν κύρ Παῦλον καὶ εἰς τὸν πρωτομάστορα τὸν Μπουήσαβον καὶ εἰς τὸν πρωτασιγκρήτη τὸν Στανίτζη καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἄρχοντες τῶν Ἰωαννίνων, μικροὺς τε καὶ μεγάλους.

Νὰ ἤξεύρετε ὅτι μᾶς ἔστειλεν ὁ μέγας αὐθέντης νὰ παραλάβωμεν τοῦ Δούκα τὸν τόπον καὶ τὰ κάστρο του. Καὶ ὤρισέν μας γοῦν οὕτως: ὅτι ὁποῖον κάστρο καὶ χώρα προσκυνήση μὲ τὸ καλόν, νὰ μηδὲν ἔχει κανένα φόβον, οὔτε κακόν [φ. 194] οὔτε κουρσεμὸν ἀλλ' οὔτε κανέναν χαλασμόν καὶ ὁποῖον κάστρο καὶ χώρα δὲν προσκυνήσουσιν, ὤρισεν νὰ τὰ καταλύσω καὶ νὰ τὰ χαλάσω ἐκ θεμελίων, ὥσπερ ἐποίησα καὶ τὴν Θεσσαλονίκην. Διὰ τοῦτο γράφω καὶ λέγω σας ὅτι νὰ προσκυνήσετε μὲ τὸ καλόν καὶ μηδὲν πλανηθῆτε καὶ ἀκούσετε τῶν Φραγκῶν τὰ λόγια ὅτι τίποτε δὲν σας θέλουν ὠφελῆσει, πλὴν ἂν σας χαλάσουν καθὼς ἐχάλασαν καὶ τοὺς Θεσσαλονικαίους. Καὶ ἔνεκεν τούτου ὀμνέω σας τὸν Θεὸν τοῦ Οὐρανοῦ [φ. 195] καὶ τῆς γῆς καὶ τὸν προφήτην Μωάμεθ καὶ εἰς τὰ ἑπτὰ μουσάφια καὶ εἰς τοὺς ἑκατὸν εἰκοσιτέσσαρες χιλιάδες προφῆταις τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν ψυχὴν μου καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν μου καὶ εἰς τὸ σπαθὶ ὅπου ζώνομαι ὅτι νὰ μηδὲν ἔχετε κανέναν φόβον, μήτε αἰχμαλωτισμὸν, μήτε πιασμὸν παιδίων, μήτε ἐκκλησίας νὰ χαλάσωμεν, μήτε μασγίδι νὰ ποιήσωμεν ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκκλησίαις σας νὰ σημαίνουσι καθὼς ἔχουν συνήθειαν. Ὁ μητροπολίτης νὰ ἔχη τὴν κρίσιν τοῦ τῆς ρωμαϊκῆς [φ. 195] καὶ ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαιώματα οἱ ἄρχοντες ὅσοι ἔχουσιν τιμάρια πάλιν νὰ τὰ ἔχουσιν τὰ γονικά τους, τὰ ὑποστατικά τους καὶ τὰ πράγματά τους ὅλα νὰ τὰ ἔχουν χωρὶς τινός λόγου· καὶ ἄλλα εἴτε ζητήματα θέλετε ζητήσῃ νὰ σᾶς τα δώσωμεν. Εἰτέ καὶ σταθῆτε πεισματικά καὶ δὲν προσκυνήσετε μὲ τὸ καλόν νὰ ἤξεύρετε ὅτι ὥσπερ ἐδιαγουματίσαμεν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἐχάλασαμεν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ ἐρημώσαμεν καὶ ἀφανίσαμεν τὰ πάντα, οὕτω θέλομεν χαλάσει [φ. 196α] καὶ ἐσᾶς καὶ τὰ πράγματά σας καὶ τὸ κριμα νὰ τὸ γυρέψῃ ὁ Θεὸς ἀπ' ἐσᾶς...».

«Ὁ ὄρισμὸς τοῦ Σινὰν πασᾶ ἐξησφάλισε πολύτιμα προνόμια εἰς τοὺς Ἰωαννίτας, τὰ ὅποια ὁμως βεβαίως δὲν ἐφηρμόζοντο πάντοτε. Ἡ ἐφαρμογὴ ἐξηρτάτο πάλιν ἀπὸ τὰ μέσα τὰ ὅποια διέθετον οἱ τυχόντες προνομίων εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν γνωρίζομεν ἀνανέωσιν τοῦ ὄρισμοῦ τοῦ Σινὰν πασᾶ ὑπὸ ἄλλων Σουλτάνων ἀποδεικνύει ὅτι τὰ

παραχωρηθέντα δι' αὐτοῦ προνόμια κατεπατοῦντο εὐκόλως, ὄχι δὲ τυχόν ὅτι ἐφηρμόζοντο τελείως. Ἐνδέχεται ὅμως καὶ νὰ ἐξεδόθησαν καὶ ἄλλοι ἀχτναμέδες διασαφητικοὶ καὶ συμπληρωματικοὶ τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ 1430 καὶ τοὺς ὁποίους δὲν γνωρίζομεν ἀκόμη. Πάντως ὅμως περὶ προνομίων τῶν Ἰωαννίνων δὲν δύναται νὰ γίνεταί λόγος μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ μητροπολίτου Διονυσίου κατὰ τὸ 1611.

Ὅπως καὶ ἂν ἐφηρμόσθη ὁ ὁρισμὸς τοῦ Σινὰν πασὰ ἔχει πολλὴν σημασίαν ὄχι μόνον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἠπείρου ἀλλ' ὅλης τῆς τουρκοκρατηθείσης Ἑλλάδος. Οἱ ζητήσαντες καὶ ἐπιτυχόντες τὴν ἔκδοσιν εὐεργετικῶν ἀχτναμέδων, οἱ Χῖοι, οἱ Κυκλαδίταις καὶ ἄλλοι βεβαίως ἐστηρίχθησαν καὶ εἰς τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ Μουράτ (1430) ὑπὲρ τῶν Ἰωαννιτῶν καὶ τοῦ Μεχμέτ τοῦ κατακτητοῦ (1453) ὑπὲρ τῶν Γενοβίζων τοῦ Γαλατᾶ».

Σημειῶνω ἐδῶ ὅτι πρὶν ἀπὸ τὰ Γιάννινα, τὰ Κούρεντα, ποὺ ἦταν καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ τσιφλίκια τῶν Μπέρκων, τὸ χωριὸ ΜΠΕΡΚΟ μαζί μετὰ Κεντρικὸ Ζαγόρι προσκύνησαν πρῶτοι τοὺς Τούρκους.

«Τὸ προσκύνημα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦταν τὸ τυπικὸ τῆς τελετῆς τῆς ὑποτελείας.

Ἐκεῖνος ποὺ προσκυνοῦσε, ζητώντας προστασία καὶ προνομιακὴ θέση, γονάτιζε ἄοπλος μπροστὰ στὸ μέλλοντ' ἀφέντη του, ἔβαζε τὰ χέρια του ἐνωμένα μέσα στὰ χέρια τοῦ ἐπικυρίαρχου, καὶ δήλωνε ἐπίσημα ὅτι εἶναι «ἄνθρωπός» του. Ὁ ἐπικυρίαρχος τότε, τὸν ἀνασήκωνε, τὸν φιλοῦσε στὸ στόμα, καὶ ἀφοῦ ὁ ὑποτελής ὄρθιος πιά, ἔδινε τὸν ὄρκο πίστεως, τοῦ ἔδινε ἓνα ἀντικείμενο ποὺ ἦταν τὸ σύμβολο τοῦ τιμάριου, τοῦ φέουδου ποὺ δημιουργοῦσαν ἀνάμεσά τους. Κατόπι, ἀκολουθοῦσε τὸ δείξιμο τῆς γῆς ποὺ ἀφήνονταν στὸν καινούργιο ὑποτελεῆ, ὁ ὁποῖος δήλωνε ὅτι τὴν παίρνει ἀπὸ τὸν ἐπικυρίαρχό του.

Τὸ προσκύνημα αὐτὸ τῶν Κουρεντιανῶν καὶ τῶν Ζαγορίσιων, ἦταν τὸ προμήνυμα τοῦ προσκυνήματος καὶ τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων».

γ) Ἀπὸ τὸ 1431 μέχρι τὸ 1611, ἡ κατάσταση στὴν Ἠπειρο, καθὼς τὴν περιγράφει ὁ Δημ. Σαλαμάγκας στὸ βιβλίου του ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ³⁵ εἶναι ἡ παρακάτω.

«Τὸ Γιαννιώτικο Κάστρο, ὅταν ὁ ἀρνησίθρησκος (ἐξισλαμισμένος χριστιανός) Καρὰ Σινὰν Πασιάς κατέβηκε μετὰ τὰ φουσατά του γιὰ νὰ τὸ καταλάβῃ, τὸ κυβερνοῦσαν οἱ μεγάλοι χωροδεσπότες τῆς ἐποχῆς, οἱ γνωστοὶ ἀλλιώτικα τιμαριοῦχοι· οἱ φεουδάρχες.

Κοινωνικά, ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἀφεντάδες, εἶναι οἱ εὐγενεῖς, ὁ κληρὸς, οἱ πολεμιστὲς· οἱ δὲ δουλευτάδες, εἶναι οἱ βιλάνοι, οἱ χυδαῖοι, οἱ ἀγροῖκοι.

Παρόμοια περίπου πολιτικοκοινωνική κατάσταση ἐπικρατοῦσε καὶ στὸ Γιαννιώτικο Κάστρο, ὄχι μονάχα στὰ 1430 ἀλλὰ καὶ πολὺ ἀργότερα. Οἱ φεουδάρχες, ἀργότερα ἔγιναν τιμαριούχοι, χωροδεσπότες, τσιφλικούχοι· οἱ πιο μικροὶ ἀπ' αὐτοὺς, λεγόταν σπαῆδες ἢ ζαῖμηδες. Οἱ χωρικοὶ τῆς ὑπαίθρου καὶ οἱ ὑποτελεῖς τους, οἱ ραγιάδες.

Στὴν περιοχὴ τῶν Γιαννίνων, τὰ χρόνια τῆς πρώιμης Τουρκοκρατίας (1430-1635) συνυπῆρχαν στὴν πραγματικότητα δυὸ χωριστὲς πολιτεῖες: Τὸ Κάστρο μὲ τοὺς Καστροινούς, τοὺς κλεισμένους μέσα ἀπὸ τὰ τεῖχη του, τὸ καὶ Βαρόσι, καὶ ἡ ἔξω πόλη, πὺ μποροῦμε κι αὐτὴ νὰ τὴ χωρίσουμε σὲ τρεῖς τομεῖς. Τοὺς Τούρκους πὺ εἶχαν συνοικίσει τὶς περιοχὲς γύρω ἀπὸ τὸ Μπαῖρακλῆ-τζαμί, τὴν Καλούτσια (ὁδὸς 21 Φεβρουαρίου), τὸ Ναμαζγκιάχ (τὸ σημερινὸ μισοφτιαγμένο Διοικητήριο), καὶ συνέχισαν τὶς ποδιὲς τῆς δυτικῆς λοφοσειρᾶς, στὶς –ἀργότερα– συνοικίεις Σιαμσιατμιά (Σιέμισεντίν), Ντεντερούτσι (Ντεντέ-Οὐρούτσ), Σαβατιέ, Ζεβαΐτιέ, τὸ σημερινὸ Γηροκομεῖο), ὅπου εἶχαν χτίσει καὶ τὰ ὁμώνυμα τζαμιά τους· τοὺς Χριστιανοὺς πὺ ἀπὸ παλαιότατα (ποῖν ἀκόμα κι ἀπὸ τὸ 14ο αἰῶνα) κατοικοῦσαν τὶς ἀρχαιότατες συνοικίεις Λεβαδιώτη, Ἁγίου Ἀθανάσιου (Μητρόπολης), Πληθοκοπεῖο, Λιθαρίσιο, καὶ ἀργότερα Τσουκαλᾶ, Τσιγαρᾶ κ.ἄ. καὶ τοὺς Ἑβραίους, πὺ ἴσως κι ἀπὸ τὸν 11ο ἀκόμα αἰῶνα κατοικοῦσαν στὶς γύρω ἀπὸ τὸ Κάστρο συνοικίεις τῆς Μικρῆς καὶ Μεγάλης Ρούγας».

δ) Στὰ 1611, ἐξοπάει στὰ Γιάννινα ἡ ἐπανάσταση τοῦ Δεσπότη «Ἡ ἀποστασία Διονυσίου» τοῦ λεγομένου ἀπὸ τοὺς ἀντιδραστικούς κληρικούς Σκυλόσοφου, καὶ «ἡ ἔξωση τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τὸ Κάστρο» κατὰ τὴν καιροσκόπητικὴ ἔκφραση τοῦ Μαξίμου Πελοποννησίου³⁶.

«Ἀποστασία Διονυσίου τοῦ κοινῶς λεγομένου Σκυλοσόφου καὶ ἔξωσις τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τὸ Κάστρον.

»Ἀλλ' ὡς νὰ μὴν ἦτον ταῦτα τὰ κακὰ ἱκανά, ὁ ἐχθρὸς τοῦ καλοῦ διάβολος ἐφθόνησε, βλέπων ὅτι οἱ τῆς Ἠπείρου Χριστιανοὶ οὔτε ἀπὸ Τουρκικὴν μάχαιραν κατεκόπησαν, οὔτε τὴν πολιτικὴν των δύναμιν ἔχασαν, ὅτι ὅλη ἡ ἐξουσία ἦτον αὐτῶν. Αὐτοὶ εἶχον τὰ σπαῖλίκια καὶ τιμάρια, αὐτοὶ καὶ διέτασσον καὶ ἐσύναζαν τοὺς φόρους, καὶ αὐτὴ ἡ πολεμικὴ δύναμις ἦτον ὅλη εἰς χεῖρας των· οἱ δὲ Τούρκοι ὄχι μόνον κανόνι τοῦ Κάστρου νὰ ρίξουν, ἀλλ' οὐδὲ νὰ κατοικήσουν εἰς αὐτὸ εἶχον ἄδειαν.

»Κατὰ τὸ 1611 ἔτος ἐφάνη ὁ Τρίκκης Διονύσιος, ἄνθρωπος ἀστρολόγος

και λεκανομάντης, ὅστις διὰ τοιαῦτα ἄσεμνα καὶ ἄτοπα ἔργα καὶ ἀπὸ τὸν θρόνον του ἐξώσθη καὶ ἔμεινε ἡ Τρίκκη ὑπὸ τὴν τοῦ Λαρίσσης ἐπίσκεψιν διὰ φόβον τῶν Τούρκων...

...ἐξελθὼν τὰ τῶν Ἰωαννίνων περίχωρα καὶ τὰ τοῦ ἀνωτέρω μοναστηρίου καὶ ἄλλας χώρας περιήρχετο φέρων πλόσκαν ἐπὶ τοῦ ὤμου καὶ κερνῶν τοὺς γεωργούς, ποιμένας, βουκόλους καὶ ἄλλους χωρικούς, προσοικειοῦτο τοιοῦτους ἀπαίδευτους καὶ ἀπόλεμους στρατιώτας.

»Μετὰ δὲ πολλὰς ἀταξίας, τὰς ὁποίας μεθύοντες καὶ ἀπὸ μίαν εἰς ἄλλην χώραν διαβαίνοντες ἔκαμαν, μίαν ἡμέραν συναθροισθέντες ὅλοι, ἐπέπεσαν ἔξαφνα κατὰ τῆς Τουρκογρανίζης καὶ Ζαραβούσης, χωρίων ὡς δύο ὥρας μακρὰν τοῦ προορηθέντος μοναστηρίου κειμένων, καὶ εὐρόντες τοὺς ἐκεῖ κατοικοῦντες Τούρκους ἀμερίμνους τοὺς κατέσφαξαν ὅλους καὶ τὰ χωρία ἐρήμωσαν.

»Ἐπειτα τοῦ αὐτοῦ ἔτους τὴν δεκάτην Σεπτεμβρίου ἐκστράτευσον μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ των καλογήρου τὴν νύκτα κατὰ τῶν Ἰωαννίνων καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν πόλιν ἔβαλαν φωτίαν εἰς τὴν τοῦ τότε πασᾶ Ἀσουμᾶν κατοικίαν καὶ ἔκαυσαν πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸν βασιλικὸν θησαυρόν· ὁ δὲ πασᾶς μὲ τὴ γυναῖκα του πηδήσαντες ἀπὸ τοῦ παραθύρου ἔφυγον γυμνοὶ τὴν νύκτα καὶ ἐσώθησαν. Τὸ ἄθλιον ἐκεῖνο τῶν γεωργῶν καὶ βοσκῶν στρατευμα μὲ τὸν ψευδοαστρολόγον στρατηγὸν του ἐφώναζαν *Κύριε ἐλέησον*, καὶ χαράτζι χαρατζόπουλον, καὶ ἀναζούλι ἀναζουλόπουλον, αἰνιττόμετοι τὸν νέον φόρον, τὸν ὁποῖον ὄχι προ πολλῶν ἡμερῶν οἱ Τούρκοι εἶχαν ἐπιβάλλει. Οὗτοι δὲ ἀκούσαντες τὸ *Κύριε ἐλέησον* ἐγνώρισαν ὅτι ἦλθον κατ' αὐτῶν οἱ Χριστιανοί, καὶ παρευθὺς ἔδραμον ὅλοι ἔφιπποι καὶ δυνατὰ ἄρματωμένοι, καὶ τρέψαντες αὐτοὺς εἰς φυγὴν εὐκόλως, ὡς πεζοὺς καὶ μὴ ἔχοντας ἄρματα πολέμου, κατέκοψαν πολλοὺς, ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς πολέμιους ἀλλὰ καὶ ἀναίτιους· διότι, ἐπειδὴ ἐξημέρωνε Κυριακὴ, ἐδέχοντο εἰς τοὺς δρομοὺς τοὺς ἐρχομένους εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τοὺς ἔκοπταν· μάλιστα ἤθελον νὰ κάμουν κοινήν σφαγὴν ὅλων τῶν κατοικούντων τὸ Κάστρον Χριστιανῶν, ὅμως τινὲς φρόνιμοι καὶ ἀπὸ τοὺς προεστώτερους αὐτῶν τοὺς ἐμπόδισον. Οἱ δὲ Ἰωαννῖται δὲν ἐφείσθησαν τὴν κατάστασιν των παντάπασιν εἰς ἀποφυγὴν ταύτης τῆς σφαγῆς.

»Ὁ δὲ τῆς ἀποστασίας Διονύσιος, ὡς ἤκουσε τοὺς ἀλαλαγμοὺς τῶν Τούρκων καὶ εἶδε τοὺς μεθ' ἑαυτοῦ σκορπισθέντας, ἔφυγε καὶ ἐλθὼν ἐκρύφθη εἰς τὸ σπήλαιον τῆς ἐκκλησίας Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ὅπου τῶρα κεῖται τὸ τζαμί τοῦ Ἀσλάν πασᾶ. Ἐγινε δὲ μεγάλη περὶ αὐτοῦ ζήτησις καὶ οὐδεὶς ἄλλος ἐδυνήθη νὰ τὸν εὔρη παρὰ τὸ μισόχριστον τῶν Ἰουδαίων γένος, οἱ ὁποῖοι φέροντές τον δέσμιον τὸν παρέδωσαν εἰς τοὺς κριτάς, καὶ διὰ προσταγῆς τῶν ἀρχόντων Τούρκων, χωρὶς τινὸς ἐξετάσεως, τὸν ἔγδα-

ραν ζωντανόν, καὶ γεμίσαντες τὸ δέσμα του ἄχυρον τὸ περιέφεραν ἀπὸ πόλιν εἰς πόλιν καὶ τέλος καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Λέγεται δὲ ὅτι ἐσηκώθη καὶ ὁ βασιλεὺς νὰ τὸν ἰδῆ καὶ οὕτως ἐπληρώθη τὸ τῆς προφητείας του λόξόν, ὅτι ἔμελλε νὰ ὑπάγῃ καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς νὰ τὸν σηκωθῆ.

»Τέλος, ἐπειδὴ οἱ Τούρκοι ἔγραψαν ἀναφορὰν πρὸς τὸν βασιλέα των, κηρύττοντες τοὺς Χριστιανούς ἀπειθεῖς τῆς βασιλείας καὶ ἀποστάτας, ἦλθεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν χάτι σερίφι³⁷ νὰ τοὺς ἐξώσουν ἀπὸ τὸ Κάστρον, ἀφαιροῦντες τοὺς ὅλην ὅσῃν εἶχαν τιμὴν καὶ δύναμιν, κατὰ τὰς συνθήκας. Οὕτως ἀπωσθέντες ἔκτισαν ἔξω οἰκίας μικρὰς καὶ ἔζων ταπεινοὶ καὶ καταφρονημένοι.³⁸

ε) Στὰ 1635, ὕστερα ἀπὸ νικηφόρα ἔκβαση ἑνὸς πολέμου τῶν Τούρκων κατὰ των Περσῶν, στὸν ὁποῖο ἀποφασιστικὸ ρόλο, τὴν τελευταία στιγμή τῆς μάχης, ἔπαιξαν κατὰ τὴν παράδοση, οἱ ἠπειρώτες σπαχῆδες χριστιανοί, ὑψώνοντας τὶς σημαῖες τοὺς μὲ τὸν Ἀηγιώγη, τὸ Διβάνι φοβισμένο ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς τέτοιου ἀνίκητου ἀλλοπίστου στρατοῦ, μέσα στὶς τάξεις του, διάταξε νὰ μὴ μπορεῖ κανένας χριστιανὸς σπαχῆς νὰ νέμεται τὰ προνόμιά του, ἂν δὲν γινόταν Μωαμεθανός... Κι αὐτὸς εἶναι ὁ πρῶτος ἐπίσημος ἐξισλαμισμὸς τῶν χριστιανῶν τῆς Ἡπείρου...

«Ποιὰ ἦταν ἡ τρομερὴ θέσις στὴν ὁποία βρέθηκαν οἱ χριστιανοὶ ἐκεῖνοι τιμαριούχοι, ἀφήνει νὰ διαφανεῖ ἡ προφορικὴ παράδοση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία δὲν τούρκεψε ὅλη ἡ οἰκογένεια, ἀλλὰ μόνο ἓνα μέλος ἀπὸ καθεμία, κι αὐτὸ γιὰ νὰ μπορέσει νὰ διατηρήσει τὰ κτήματά της. Οἱ ἄλλοι ἄρχοντες ἢ ζαῖμοδες, ὅπως ὀνομάζονταν, φτώχυναν, καὶ γιὰ νὰ συντηρηθοῦν ἀναγκάστηκαν νὰ ἐπιδοθοῦν στὶς τέχνες, στὸ ἐμπόριο καὶ στὰ γράμματα».³⁹

Ὁ ἐξισλαμισμὸς δὲ σταμάτησε, μ' αὐτὸ τὸ πρῶτο κρούσμα.

Στηριζόμενος πάνω στὴν ἐπιθυμία πολλῶν κοινωνικῶν ομάδων, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὰ πιὸ φτωχὰ διαμερίσματα τῆς περιοχῆς, νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴν ἀτέρμονη ἐξαθλίωση, φτώχεια καὶ καταπίεση, φούντωσε στὰ τέλη τοῦ δέκατου ἑβδομοῦ, ἀρχὲς δέκατου ὄγδοου αἰῶνα καὶ κατάκλυσε ὅλη τὴν Ἀλβανία, φθάνοντας μέχρι τὰ ὄρια τῆς Κόνιτσας. Στὴν περιοχὴ τοῦ Δέλβινου καὶ τῆς Πρεμετῆς, σ' ὅλα τὰ χωριά ποὺ ὑπάγονταν τότε, στὴν ἐπισκοπὴ Πωγωνιανῆς. Καὶ δὲν ἦταν μόνο ὁ ἐξισλαμισμὸς ποὺ φόβιζε, ἦταν ἡ ἀνταρσία, ἡ ἀνασφάλεια καὶ ἡ κατάλυση τῶν πάντων, ἀφοῦ οἱ νεοπροσήλυτοι περνώντας ἀπὸ σκλάβοι στὴ μεριὰ τοῦ δυνάστη, ἄγριοι, ἀδίσταχοι, ἀσύδοτοι κύταγαν μέσα σὲ ἐλάχιστο καιρὸ, σκοτώνοντας, ρημάζοντας, καίγο-

ντας για να εξασφαλίσουν αυτά που χρόνια όλόκληρα τὰ στερήθηκαν με τὸ νὰ εἶναι χριστιανοί.

Μέχρι κείνη τὴ στιγμή ἡ Κόνιτσα ἦταν ἕνας τόπος εἰρήνης κι ἡσυχίας, σωστὸ καταφύγιο χριστιανῶν καὶ μωαμεθανῶν, κι αὐτὸ χάρι στὰ Ἱερὰ Τεμένη που ἦταν ἐκεῖ, ὁ τεκὲς τοῦ Μπαμπὰ Βρενὸς (ἕνα ἀπ' τὰ παλιότερα μωαμεθανικὰ ἱερὰ στὸν Ἑλλαδικὸ χώρο). Τὸ τζαμί του Βαγιαζίτ του Β', τὸ τζαμί του Σουλὰν Σουλεϊμὰν του Μεγαλοπρεποῦς, κ.λ.π.

Ὁ ἐξισλαμισμὸς τῶν χρόνων αὐτῶν, μ' ὅλες τὶς προεκτάσεις του, δημιούργησε πανικὸ στὸς καλοκαθισμένους Κονιτσιῶτες, που δὲν ἔβλεπαν τὴν ὥρα καὶ τὴ στιγμή, που θὰ γινόνταν δυνατὸ ν' ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν Κόνιτσα.

Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος που ἕνας κλάδος τῶν Μπέρκων ἔφυγε στὶς ἀρχές τοῦ 18^{ου} αἰῶνα γιὰ τὰ Γιάννινα κι ἀπὸ κεῖ γιὰ τὴ Βενετιά. Τὸ ἴδιο κι ὁ Νικόλαος Χατζηνίκος κι ὁ γιὸς του Παναγιώτης, ὁ εὐεργέτης, που τελικὰ κατὰληξε στὴ Ρουμανία. Τὸ ἴδιο κι οἱ Σουμπουρδῆδες, στὴν ἀρχὴ στὰ Γιάννινα κι ἔπειτα στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ οἰκογένεια Λιάμπτη ἴσως καὶ ἡ οἰκογένεια Ἀθανασίου, κ.λ.π., κ.λπ.

Γιὰ τὴ μετακίνηση αὐτὴ ἔχω νὰ παρατηρήσω τὰ παρακάτω.

α) Ὅπως καὶ με τοὺς Μπέρκους, ἔτσι καὶ μ' ὅλους τοὺς ἄλλους, μετακινεῖται ἕνας κλάδος τῆς οἰκογένειας, ἀλλὰ στὴν Κόνιτσα ἐξακολουθεῖ γιὰ πολλὰ χρόνια μετὰ, νὰ παραμένει ἡ υπόλοιπη οἰκογένεια.

β) Τὸ γεγονὸς ὅτι ὅλοι οἱ μετακινούμενοι στὰ Γιάννινα, ἐπώνυμοι Κονιτσιῶτες, εἶναι γείτονες στὴν Κόνιτσα (κάθονται δηλαδὴ στὴν περιοχὴ που εἶναι σήμερα τὸ Γηροκομεῖο) καὶ ἀγοράζουν ἀκίνητα στὰ Γιάννινα γιὰ τὴν ἐγκατάστασή τους, που βρίσκονται τόνα δίπλα στὸ ἄλλο (γύρω ἀπὸ τὴ σημερινὴ ὁδὸ Ζωσιμάδων), μᾶς ὀδηγεῖ στὴ σκέψη ὅτι ἡ μετακίνηση αὐτὴ πρέπει νὰ γίνε κατὰ κάποιον τρόπο ὀργανωμένα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. ΘΩΜΑΣ ΔΕΣΠΟΤΗΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ Ο ΠΡΕΑΛΙΜΠΟΣ, 1367-1384.
2. Βλέπε Ἀραβαντινοῦ, ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑ, τόμος Ι, σελ. 138.
3. Ἀραβαντινός, Χρον. Ι, σελ. 139.
4. Βλ. Φ. Πέτσας - Γ. Σαραλῆς, Ἀρίστη καὶ Δυτικὸ Ζαγόρι, σελ. 93.
5. Ὅπου ἀνωτέρω, σελ. 321.
6. Βλ. Α. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, ἔκδ. 1968, Γ' σελ. 363.
7. Χρονογραφία ΙΙ, 361-363.
8. Ἀραβαντινοῦ, Χρον. ΙΙ, 328.
9. Φιλ. Σαγκούνη, Ἀνέκδοτος Ἀλληλογραφία τῶν Ζωσιμάδων, Ἡπειρ. Χρονικά, 1193, σελ. 4.
10. Βλ. Δ. Σαλαμάγκα: Γιαννιώτικα Ἱστοριοδιφικά σημειώματα, Η. Ε., 1962 σελ. 928.
11. Ὁ Ἀ. Παπασταῦρος στὸ «Ἰωαννίνων Ἐγκώμιον», σελ. 36 λέει ὅτι ἡ γειτονία αὐτὴ τὸν περασμένο αἰῶνα ἦταν ἀπὸ τίς πιὸ ἀριστοκρατικές.
12. Βλ. Ἀθηναγόρα, Μητροπολίτη Παραμυθίας καὶ Παργῆς, Νέος Κουβαράς, Ἡπ. Χρον. 1929, 13. Ἀλλὰ καὶ Ἰ. Λυμπερόπουλος «Κόνιτσα», σελ. 51.
13. Βλ. Κ. Μέρτζιου, Κατάλογος ἐκδόσεων Ν. Ψυχέως, Ἡπ. Χρ. 1935, 104).
14. Βλ. Ἡπ. Χρ., 1936, 111-150 κλπ.
15. Βλ. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία ΙΙ, σελ. 261.
16. Κ. Μέρτζιος, Ἡπ. Ἀρχεῖο, Ἡπ. Χρ. 1936, 601.
17. Βλ. ἐπιστολὴ τοῦ ποῦ ἀπευθύνεται πρὸς τὴ Βενετία, Κ. Μέρτζιου κλπ., Ἡπ. Χ. 1936, σ. 281.
18. Βλ. Ἡπ. Χρ. 1927, σελ. 61.
19. Βλ. Ἀραβαντινός: Χρονογραφία ΤΒ σελ. 266, 267, 268, 271 κλπ. καὶ Δ. Σαλαμάγκα «Ζουλεῖχα» Η. Ε. 1967, σελ. 358.
20. Βλ. Σ. Κουγέα, Ἐγγραφα Σταύρου Ἰωάννου, Ἡ. Χ. 1939, σελ. 190-191.
21. Βλ. Στεφ. Μπέττη: «Οἱ Ζωσιμάδες», Ἰωάννινα 1990, σελ. 254.
22. Ὅπου παραπάνω, σελ. 48, 145, 147 κλπ.
23. Βλ. Κ. Μέρτζιου, Ἡπ. Χρ. 1936, σελ. 198.
24. Στὰ Ἡπειρωτικὰ Χρονικά, 1936.
25. Ὅπου παραπάνω, σελ. 212.
26. Σελ. 199-200.
27. Καὶ ἡ οἰκογένεια Ἀθανασίου ποῦ ἔχει δίπλα στοὺς Μπέρκους τὸ ἐκθιαζόμενο ἀπὸ τὸν Χόλλαντ, ἀρχοντικό, κατὰ πᾶσα πιθανότητα εἶχε καταγωγὴ ἀπ' τὴν Κόνιτσα.
28. Βρίσκονταν στὸ ἀρχεῖο τῆς Τούλας Βέργου, στὸ Βόλο.
29. Ὅπως τὸ ἀναδημοσίευσε ὁ Τάσος Εὐθυμίου στὸ περιοδικὸ «Κόνιτσα», 1972, τεῦχος 119, σελ. 13.
30. Βλ. Ν. Βεκιάρη «Τριάκοντα ἡμερῶν αἰχμαλωσία καὶ συμβίωσις μετὰ τῶν ληστῶν», Ἐν Κερκύρα. Τυπογραφεῖον «Ἀθηνᾶ». Ἀρσενίου Κάου, 1879.
31. Βλ. ΚΟΝΙΤΣΑ 1981, 296.

32. Δ. Σαλαμάνγκα: «Γιαννιώτικα Στιχοσλάκια», 1956, σελ. 904.
33. 1968, σελ. 811.
34. Βλ. Ἡπειρ. Χρονικά, τ. Ε΄, σελ. 197.
35. 1965, σελ. 52 κ.έ.
36. Βλ. Δ. Σάρρου: Μάξιμον Πελοποννησίου Λόγος στηλιτευτικός, ΗΠΕΙΡ. ΧΡΟΝΙΚΑ, 1928, σελ. 180.
37. Τὸ ἔτος 1635.
38. Rouqueville, Voyage dans la Grèce t.V, Paris 1821 σελ. 282 - 290.
39. Βλ. Α. Βακαλόπουλου, «Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ», τ. Γ. σελ. 368.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

**ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΣ:
Ο ΚΟΝΙΤΣΙΩΤΗΣ ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ**

1

Στὸν κατάλογο τῶν ἐλεοθετῶν ἢ κληροδοτῶν τῆς πόλης τῶν Ἰωαννίνων ποὺ καταχωρεῖ ὁ Π. Ἀραβαντινὸς στὴ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑ του', σὰν πρῶτος (χρονολογικά) ἐλεοθέτης ἀναφέρεται ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου, μὲ κατάθεση στὴ Ρωσία 21.000 ἀσσιγνάτσιες, καὶ στὴ Βιέννη 19.500 φιορίνια.

Γιὰ τὸν κατάλογο αὐτὸ ὁ ἴδιος λέει ὅτι «οὐκ εἶχομεν θετικὴν γνῶσιν πότε ἤκμαζον ἀκριβῶς, καὶ ποῖοι οἱ οὐσιώδεις ὄροι τῆς διαθήκης ἑνὸς ἐκάστου, διότι αἱ διαθήκαι αὐτῶν κατεστράφησαν ὑπὸ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1820, καὶ οὐδεὶς κώδηξ ἔμεινε κοινός. Διὸ καταχωροῦμε, κατὰ χρονικὴν ὡς ἔγγιστα σειρὰν τοὺς ἀειμνήστους ἐκείνους εὐεργέτας ὡς ἔπεται».

Μετὰ τὸν Παναγιώτη Χατζηνίκου, ἀκολουθοῦν ἐλεοθέτες μὲ μεγαλύτερα κληροδοτήματα, ὅπως ὁ Γεώργιος Γοργόλης καὶ υἱὸς (60.000 ἀσσιγ.), ὁ Δημήτριος Παυλῆς (45.000 φιορίνια), ὁ Ζωῆς Καπλάνης (170.000 ἀσ.), ὁ Ἰωάννης Μάνθου Κονιτζίωτης (48.000 ἀσ.), ὁ Παναγιώτης Ζούκας (95.000 ἀσ.), ὁ Ἰωαν. Χριστοδούλου (50.000 ἀσ.), ὁ Μπαλάνος Τροφίμ Μάτζος (117.000 ἀσ.) οἱ Ζωσιμάδες (500.000 φιορ.), ὁ Γεώργιος Χατζηκώστας (105.000 ἀσ.) κλπ.

Ἔτσι, ὁ Χατζηνίκου εἶναι μὲν πρῶτος χρονολογικά εὐεργέτης τῆς πόλης τῶν Ἰωαννίνων, δὲν εἶναι ὅμως ἀπὸ τοὺς πιὸ σημαντικούς. Καὶ χωρὶς ἀκόμα νὰ λογαριάσουμε τὸν ὄγκο τῶν κληροδοτημάτων ποὺ διέθεσε ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου (ἐκτὸς Ἠπείρου βέβαια, ποὺ ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω εἶναι σημαντικώτατος), τὸ γεγονὸς καὶ μόνο ὅτι ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου βρίσκεται πρῶτος στὴ λίστα τῶν ἠπειρωτῶν εὐεργετῶν, καὶ μάλιστα στὴ λίστα ἐκείνη τῶν εὐεργετῶν ποὺ ξεκινάει τὰ τέλη τοῦ δέκατου ὄγδου αἰῶνα, συνεχίζει τὸν δέκατο ἔνατο καὶ τὸν εἰκοστὸ αἰῶνα, χωρὶς ἀκόμα νὰ χει κλείσει ὀριστικά, κάνει τὸν Παναγιώτη Χατζηνίκου κάτι παραπάνω ἀπὸ σημαντικό, θάλεγα μοναδικό, ἢ ἀνεχτίμητο, ἂν σκεφτεῖ κανένας πόσο ἀποφασιστικὸς εἶναι ὁ ρόλος τοῦ «πρωτοπόρου» ἢ τοῦ *animateur* σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, τί καίριο ρόλο παίζει ἡ μίμηση στὴν ὅλη ψυχικὴ διαδικασία ποὺ καταλήγει στὴν ἀπόφαση νὰ διαθέσει κάποιος τὴν περιουσία του σὲ κοινωφελεῖς σκοπούς, τὸ προηγούμενο παράδειγμα κλπ.

Χωρὶς νὰ ἐπιμείνουμε περισσότερο, σημειώνουμε ἐδῶ, πὼς ὅλο αὐτὸ τὸ ἄνθισμα τοῦ μοναδικοῦ φαινομένου τῆς ἀφιέρωσης περιουσίας στὰ κοινά, ποὺ σημειώθηκε στὴν Ἠπειρο κατὰ κύριο λόγο, αὐτὴ τὴν ἐποχὴ δὲν μπο-

ρεῖ νὰ εἶναι ἄσχετο ἀπὸ τὸ φαινόμενο τοῦ διαφωτισμοῦ στὴν Ἠπειρο, τὸ ρόλο τοῦ Ἁλῆ Πασᾶ, τὸ πέρασμα τοῦ πολιτιστικοῦ ἐποικοδομήματος καὶ ἡ διαμόρφωση τῆς εἰδικῆς κοινωνικῆς συνείδησης τοῦ εὐεργέτη, θᾶχει τὶς ρίζες του σὲ βαθιές κοινωνικοπολιτικὲς ἀναδιαρθρώσεις, κι ἄλλες ἀλλαγές, πὺ θᾶξιζε τὸν κόπο νὰ ἐρευνηθοῦν βαθύτερα.

Καθὼς θὰ δοῦμε παρακάτω, ἡ ζωὴ τοῦ Παναγιώτη Χατζηνίκου δένεται μὲ τὴν παιδική, ἐφηβικὴ καὶ πρώτη ἀντρικὴ ἡλικία τοῦ Ζώη Καπλάνη, στοῦ ὁποίου τὴν τύχη, ἀλλὰ καὶ τὴν ὅλη διαμόρφωση τοῦ χαρακτήρα, ὁ Χατζηνίκου ἄσκησε ἀποφασιστικὸ ρόλο. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ γιὰ ὅσα εἶπαμε παραπάνω αὐτὸ πὺ γράφει ὁ ἀνώνυμος μεταφραστὴς τοῦ Ρούσικου βιβλίου «Σπάνια εὐποιᾶς ἔργα τοῦ Ζώη Κωνσταντίνου Καπλάνη» (Μόσχα 1809) στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ βιβλίου. Ἐφοῦ ἀναφέρει ὅτι ὁ Καπλάνης ἐξακολουθοῦσε καὶ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Χατζηνίκου νὰ βοηθᾶει διὰ «παντός, καθὼς τοὺς εἰς Μόσχαν παρευρισκομένους ἐνδεεῖς, οὕτως καὶ τοὺς ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ πτωχοὺς, δι' οὗ ἐπλήρου πρὸς αὐτοὺς τὸ χριστιανικὸν αὐτοῦ ἀπαραίτητον χρέος... τὸ καλὸν τῆς πατρίδος του, πρὸς τὸ συντρέχειν, ἐκεῖ, τὰ κατὰ δύναμιν τοῖς δεομένοις, καταλήγει:

«Ταῦτα τὰ θεάρεστα ἔργα ἐκδιδάχθη αὐτὸς κατ' ἀρχὰς παρὰ τοῦ ῥηθέντος εὐεργέτου αὐτοῦ Π. Χατζῆ Νίκου, ὅστις οὐχὶ μόνον διὰ παντός ἦν βοηθῶν δόσει ἀδρᾶ τοῖς πτωχοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἔτι ὦν, πρῶτος τῶν Γραικῶν αὐτὸς κατέθετο ἀγωνίως, εἰς τὸ ἐν Μόσχᾳ Ἱμπερατορικὸν Ὀρφανοτροφεῖον ρούβλια πενήντε χιλιάδας, ὡσαύτως δὲ καὶ εἰς τὸ ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας Γρασοφυλάκιον (κοινῶς Μπάγκον) ἱκανὴν ποσότητα χρημάτων ἐξ ἰδίας αὐτοῦ περιουσίας, ὦν τὸν κατ' ἔτος τόκον, διορίσατο πρὸς χρῆσιν διαφόρων θεαρέστων εὐποιῶν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ πόλιν τῶν Ἰωαννίνων».

2

Ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου γεννήθηκε τὸ 1709 καὶ πέθανε τὸ 1796. Εἶναι θαμμένος στὸ Μπρασόφ τῆς Ρουμανίας, τὴν ἀλλοτινὴ Στεφανούπολη, πὺ τὰ χρόνια τοῦ Χατζηνίκου ἀνῆκε στὴν Αὐστρουγγρικὴ Αὐτοκρατορία. Καὶ στὸν τάφο πὺ βρίσκεται στὸ ἐλληνικὸ νεκροταφεῖο τοῦ Μπρασόφ, δίπλα ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν «Ἐθνικὴ Ἑλληνικὴ ἐκκλησία» τῆς Ἁγίας Τριάδας, εἶναι γραμμένα τὰ παρακάτω:

«Παναγιώτης Χατζηνίκου ἐνταῦθα καθεύδει
δοῦλος μὲν Ρ'α Θεοῦ, ἡ δὲ φίλος μέροποις
Καυνὰ μὲν Ἰωάνν(ινα) ἐτέξατο, ἔσχε δὲ ἄλλη

Βρασοβὸν ἢ κώμη ἔνεκα ἐμπορίας
 ἦτ' ἐκυδεύσατο εἰς βαθὺ γήρας κείνον ἰόντα
 οὐδ' ἐπὶ τῷ θανάτῳ ἄμφω ἐκωκυσάτην

XXX

ἐγεννήθη μὲν ἐν ἔτει (1709)

Κατὰ δὲ τῷ 1796 Μαρτίου τὶ 28 ἐτελεύτ(ησε)»².

Ἀπὸ τὸ παραπάνω ἐπιτύμβιο φαίνεται καθαρὰ ὁ χρόνος γέννησης, τὸ ἐπάγγελμα, ὁ τόπος γέννησης καὶ ὁ χρόνος τοῦ θανάτου τοῦ Παναγιώτου Χατζηνίκου. Ἀπ' αὐτὰ πού ξέρουμε καὶ συμβαίνουν κατὰ κανόνα, μὲ τὴν παραπάνω μνήμη, ξεκαθαρίζονται ἀπόλυτα ὁ χρόνος θανάτου καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πεθαμένου. Καὶ θὰ πρέπει ν' ἀμφισβητηθοῦν ἡ χρονολογία καὶ ὁ τόπος γέννησής του, στοιχεῖα πού γιὰ τοὺς μοναχικοὺς- ἀγασμοὺς ξενητεμένους (ὅπως ἦταν ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου) μετὰ τὸ θανάτό τους, ἀπὸ χίλιους δυὸ λόγους μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι ἀπόλυτα γνωστά. σ' αὐτοὺς πού ἀναλαμβάνουν τὸ ἔργο τῆς σύνταξης τοῦ ἐπιτύμβιου ἢ τῆς βιογραφίας.

Φαίνεται ἀπ' ὅσα γράφει ὁ Ἀρχιμ. Χριστόφορος Κτενᾶς³, στὴ Ρουμανία ἀμφισβητήθηκε καὶ ὁ χρόνος τοῦ θανάτου τοῦ Π. Χατζηνίκου ἀλλὰ καὶ ἡ ἑλληνόγλωσση καταγωγή του. Ἔτσι, ἀναφέρει πὼς ὁ πατὴρ Κάντιδος Μουσσλέα στὸ ἔργο του TARA BARSEI (σελ. 27), τοποθετεῖ χρονολογικὰ κάποιο ἐπεισόδιο ἀνάμεσα στὸν Παναγιώτη Χατζηνίκου καὶ τὸν ἱερέα Γ. Χάϊνες νὰ λαβαίνει χώρα στίς 29 Δεκεμβρίου 1796, πού σημαίνει, ὅπως γράφει ὁ Κτενᾶς, ὅτι τὰ γραφέντα «ὑπὸ τοῦ πατρὸς Μουσσλέα, ἦσαν ἀποκυήματα τῆς φαντασίας αὐτοῦ, καὶ ἐγράφησαν οὐχὶ χάριν τῆς Ἱστορίας, πρὸς ἣν δὲ ἀνταποκρίνονται, ἀλλ' ὅπως φανῆ εἰς τοὺς ὁμογενεῖς του ὅτι γράφει νεὸν τι περὶ τοῦ ἴδρυτοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας (ἐννοεῖ ἐδῶ τὴν Ἁγία Τριάδα τοῦ Μπρασόφ, τῆς ὁποίας ἴδρυτῆς εἶναι ὁ Π. Χατζηνίκου), τὸν ὁποῖον δὲν χωνεύουσι διότι ἴδρυσεν ἐκκλησίαν ὀρθόδοξον, οὐχὶ μικτὴν ἑλληνορωμανικὴν, ἀλλὰ καθαρῶς ἑλληνικὴν». Τὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ ἀναφέρεται σ' ἐκβιαστικὴ ἐνέργεια τοῦ ρουμάνου ἱερέως Γ. Χάϊνες «εἰσδύσαντος εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ μετὰ δύο μαρτύρων, τοῦ ἐπόπτου Λάγκε καὶ ἐνὸς γραμματέως καὶ θέλοντος ἵνα ἐκβιάσῃ αὐτὸν καὶ ὁμολογήσῃ ἐνώπιον αὐτῶν, εἰάν εἶπεν ἢ ὄχι ὅτι δὲν θὰ ἰδρύσῃ τὰ δύο ἐκεῖνα ἰδρύματα (τουτέστι τὸ Ταμεῖον τῶν πτωχῶν τοῦ Βρασοβοῦ καὶ τὸ τῆς σχολῆς) μέχρις ὅτου ὁ Ρωμᾶνος καπελλᾶνος δὲν ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐζήτηι ὅπως διαταχθῇ ὁ Ρωμᾶνος ἱερεὺς νὰ μὴν ἐνοχλῇ αὐτὸν τοῦ λοιποῦ, ἀσθενῆ ὄντα, καὶ νὰ παύσῃ νὰ ὑβρίζει αὐτὸν».

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὁ Κτενᾶς ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἰωάννης Ἰπλότης DE

PUSCARIU «μετεβάπτισεν εἰς Ἄρωμάνον» (Κουτσόβλαχο) τὸν Παναγιώτη Χατζηνίκου.

Σημειώνουμε ἐδῶ, ὅτι κι ὁ δικός μας Π. Ἀραβαντινός⁴ κάνει λάθος γράφοντας ὅτι τὸ 1700 «εἰκάζεται ὅτι ἔζων οἱ ἐλεοθέται Παναγιώτης Χατζηνίκου, Κώστας Γεωργίου...», τοὺς ὁποίους μάλιστα φέρνει σὰ σύγχρονους μ' ὄλους τοὺς Γιαννιώτες προύχοντες πούφερναν βόλτες πάνω στὴν παγωμένη λίμνη στὶς 15 τοῦ Γενάρη τοῦ 1687, σύμφωνα μὲ τὸ γνωστὸ σιχούρημα τοῦ ἱερομόναχου Παῖσιου «Ἐπαινος τῶν Ἰωαννίνων»⁵.

Στοιχεῖα βέβαια γιὰ ἀμφισβήτηση τοῦ παραπάνω (1709) χρόνου γέννησης τοῦ Π. Χατζηνίκου δὲν ὑπάρχουν.

3

Κεῖνο πὺ ὁπωσδήποτε ἀμφισβητεῖται εἶναι ὅτι σὰν τόπος γέννησης - καταγωγῆς τοῦ Παναγιώτη Χατζηνίκου θεωροῦνται τὰ Γιάννινα. Γιατὶ εἶναι σίγουρο πὺς ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου εἶναι Κονιτσιώτης.

Γιὰ τὸ ὅτι ὁ Π. Χατζηνίκου εἶναι Κονιτσιώτης, ἔχουμε τὰ παρακάτω στοιχεῖα:

α) Ἡ παράδοση τῶν προηγούμενων γενιῶν τὸν ἔφερε Κονιτσιώτη.

β) Στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα, ἀρχὴς ἐτούτου, οἱ Κονιτσιῶτες ἔδειχναν καὶ τὸ σπίτι του (τῆς Χατζίνης - Γενεράλη, πίσω ἀπ' τὸ Φλωραΐικο) προσδιορίζοντάς το σὰν ἀρχοντοσύμιτο πὺ οἱ τελευταῖοι ἔνοικοί του ἔπαιρναν βοηθήματα ἀπ' τὴ Βιέννη, σὰ συγγενεῖς τοῦ Π. Χατζηνίκου.

γ) Τὸ γεγονὸς ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ὁ Π. Χατζηνίκου, ἄφησε καὶ στὴν Κόνιτσα κληρονομήματα, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω (ὅπως κι ὁ Ζώης Καπλάνης στὰ Γράμμένο, ποῦταν τὸ χωριό του, ἂν καὶ στὴ διαθήκη του ὀνομάζει πατρίδα του τὰ Γιάννινα), καὶ

δ) Τὰ ἀφιασίστα γραφτὰ κείμενα τῶν ἐξουσιοδοτήσεων, πὺ ἔστειλναν οἱ πρόκριτοι τῆς Κόνιτσας (τὸ πρῶτο πὺ ἔχουμε στὰ χέρια μας ἔχει ἡμερομηνία 5 Ἀπριλίου 1834) κι ὁ Δεσπότης της, στὸν Ἀναστάσιο Μπούμπα, νὰ εἰσπράξει ἀπ' τὸ Ὀρφανοτροφεῖο τῆς Μόσχας τὸν τόκο τῶν 4.000 ρουβλιῶν, τὰ ὁποῖα ἦταν ἐκεῖ ἀφιερωμένα στὴν πόλη τῆς Κόνιτσας, μαζί μ' ἄλλα 12.000 ρούβλια ποῦταν ἀφιερωμένα στὴν πόλη τῶν Ἰωαννίνων. Ἡ τὴν ἄλλη ἐξουσιοδότηση πρὸς τὸν Κ. Κοδῆ, νὰ εἰσπράξει ἀπ' τὸ Αὐτοκρατορικὸ Βασιλικὸ Θησαυροφυλάκειο Πετροπούλεως τὸν τόκο τῶν 1428 ρουβλιῶν, ποῦταν κι αὐτὰ ἀφιερωμένα στὰ Σχολειὰ τῆς Κόνιτσας. Στὰ κείμενα αὐτὰ, ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου, ἀναφέρεται σὰν Κονιτσιώτης.

«Δηλοποιοῦμεν οἱ ὑπογεγραμμένοι ὅτε Ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρόκριτοι τῆς πόλεως, ὅτι ὁ αἰμίνηστος Παναγιώτης Χατζηνίκου Κονιτζιότης, εἶχε καταθέσει...», ἀναφέρει τὸ ἀπὸ 5.4.1834 γράμμα τῶν προκρίτων.

«...τῶν δύο λάσσων ἀειμνήστων Παναγιώτου Χ. Νίκου καὶ Μιχαήλ Διαμάντη, Κονιτσιώτων...», ἀναφέρει στὴν ἀπὸ 15 Αὐγούστου 1834 ἐπιστολή του ἀπ' τὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ Βελλᾶς καὶ Πωγωνιανῆς Ἰωσήφ, πού τὴν ἀπευθύνει στὸν Ἀθανάσιο Μπούμπα.⁶

4

Μοῦ φαίνεται λογικὸ νὰ ὑποθέσω, πὼς ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου μπορεῖ νὰ γεννήθηκε καὶ στὴν Κόνιτσα, ἀλλὰ ἡ οἰκογένειά του μεταφέρθηκε νωρὶς στὰ Γιάννινα, ὥστε ὁ ἴδιος περισσότερο χρόνια νὰ ἔζησε στὰ Γιάννινα, παρὰ στὴν Κόνιτσα. Αὐτὸ ἄλλωστε ἀπεικονίζει καὶ τὸ μοῖρασμα τῆς σχετικῆς κατάθεσής του στὸ Ὁρφανοτροφεῖο τῆς Μόσχας, ἀνάμεσα Κόνιτσα καὶ Γιάννινα. Τέσσερις χιλιάδες ρούβλια γιὰ τὴν Κόνιτσα, δώδεκα χιλιάδες ρούβλια γιὰ τὰ Γιάννινα.

Τὴν ἄποψη αὐτὴ ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Π. Ἀραβαντινὸς στὴ Χρονογραφία του⁷, ἀναφέρει ἔγγραφο τοῦ 1722, ὅπου ὁ Νικόλαος Πάνου Χατζηνίκου, ὑπογράφει μαζὺ μ' ἄλλους Γιαννιώτες πρόκριτους. Κατὰ τὴ λογικὴ σειρὰ τῶν πραγμάτων, φαίνεται πὼς ὁ Νικόλαος Πάνου Χατζηνίκου, αὐτὸς, ἦταν πατέρας τοῦ ἐλεοθέτη, ἐγκατεστημένος μόνιμα στὰ Γιάννινα καὶ πρόκριτος. Τὸ ὅτι τ' ὄνομα τοῦ πατέρα του ἦταν Νικόλαος, δέχεται κι ὁ Χριστόφορος Κτενᾶς⁸.

5

Βιογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ Παναγιώτη Χατζηνίκου, βρίσκουμε στὸν Ἀναστάσιο Γουδά⁹. Στὰ «Σπάνια Εὐποιΐας Ἔργα τοῦ Ζώη Καπλάνη»¹⁰. Στὸν Α. Μ. Κουντουμάρη¹¹. Στὸν Ἀρχιμανδρίτη Χριστόφορο Κτενᾶ: «Αἱ Ἐπιγραφαὶ καὶ οἱ Ἀφιερωταὶ τῆς ἐν Στεφανουπόλει κλπ.»¹². Καὶ τοῦ ἴδιου: «Λεύκωμα τῆς ἐν Στεφανουπόλει Ἐθνικῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Τριάδος κλπ.»¹³. Ὁ Κτενᾶς ἀναφέρει καὶ τοὺς Ρουμάνους Ν. Ιώργα (ACTE ROMANESTI SI CATEVA CRESESTI) καὶ Κάντιδος Μουσσλέα (TARA BARSEI), πού ἀσχολήθηκαν μὲ τὸν Παναγιώτη Χατζηνίκου. Στὸν Κτενᾶ βασίστηκε κι ὁ γιατρὸς Δημοσθ. Γραμματόπουλος¹⁴.

Τέλος, στοιχεῖα πού ἀναφέρονται στὸν Παναγιώτη Χατζηνίκου βρίσκονται στὰ Ρουμάνικα βιβλία D. LIMONA: CATALOGUL DOCUMENTELOR GRECESTI - BRASOV¹⁵ καθὼς καὶ D. LIMONA: CATALOGUL DOCUMENTELOR GRECESTI - SIBIU¹⁵, Βουκουρέστι 1966¹⁶. Ἀναφορὰ στὸν Παναγιώτη Χατζηνίκου κάνουν κι ὁ Ἀραβαντινὸς στὴ Χρονογραφία του κι ὁ Λαμπρίδης στὰ «Ἀγαθοεργήματά» του.

Ὁ Νικόλαος Πάνου Χατζηνίκου, πατέρας τοῦ ἔλεοθέτη, φαίνεται πὼς ἦταν ἓνας ἀπ' τοὺς παλιούς ἄρχοντες τῆς Κόνιτσας, πού στα τέλη 17^{ου} ἀρχές τοῦ 18^{ου} αἰώνα εἶχαν μεταφέρει στα Γιάννινα τὸ κέντρο τῆς ἐπαγγελματικῆς τους δραστηριότητας, χωρὶς νᾶχουν ξεκόψει ὀλοκληρωτικὰ μὲ τὴ γενέτειρα.

Ὅπως εἶναι γνωστό, στα πολὺ παλιὰ χρόνια, στὴν Κόνιτσα βρισκόνταν σὲ μεγάλη ἀκμὴ ἡ βυρσοδεψία κι ἡ γουνοποιΐα.

Πολλοὶ Κονιτσιῶτες, εἶχαν τ' ἀργαστήρια τους καὶ τὰ καταστήματά τους στὸ Παζάρι τῆς Κόνιτσας, στὸν Ἀγιάννη, καὶ στ' Ἀργαστήρια τῆς Κάτω Κόνιτσας. Οἱ ἴδιοι πάλι ἐμπορεύονταν τὴν προμάτεια τους στα Γιάννινα, στὴν Ἄρτα, στὴ Δυτικὴ Μακεδονία, στὴ Θεσσαλία καὶ σ' ὅλα τὰ Βαλκάνια, παίρνοντας τὶς περισσότερες φορές μέρος κι αὐτοπρόσωπα στα Παζάρια, τὶς ἐμποροπανηγύρεις δηλαδή, πού στα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας καὶ γρηγορώτερα ἦταν ὁ κυριότερος τόπος τῶν μεγάλων ἐποχιακῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν.

Τὶς γοῦνες κείνη τὴν ἐποχὴ τὶς ἔλεγαν *μηλωτές*. Καὶ μιὰ σπουδαία εὐκαιρία γιὰ τὸ ἐμπόριό τους –μαζὶ μὲ τὸ ἐμπόριο τῶν ζώων καὶ τῶν κτηνοτροφικῶν προϊόντων– ἦταν τὸ Παζαροπούλο τῆς Κόνιτσας, πού γίνονταν κάθε χρόνο στα τέλη τοῦ καλοκαιριοῦ, ἀρχές τοῦ φθινόπωρου.

Πιὸ μόνιμη ἀγορά, γιὰ τὸ ἐμπόριο τῶν μηλωτῶν, ἦταν ἀνέκαθεν –ἀπ' τὰ χρόνια τοῦ Δεσποτάτου ἄρχοντα– τὰ Γιάννινα, πού ἐξασφάλιζαν κάποια ἡσυχία καὶ προστασία στους ἐμπόρους. Καθὼς λέει κι ὁ Ἄν. Γούδας: «...τὸ ἐμπόριον τῶν μηλωτῶν... ἐπικερδέστατον πάντων ἦν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην».

Φυσικὰ ἦταν, οἱ Κονιτσιῶτες γουναράδες, πού ὑπόφερναν μόνιμα ἀπ' τὶς ληστρικὲς ἐπιδρομές τῶν Ἀλβανῶν καὶ τὶς ἀπόπειρες ἐξισλαμισμοῦ, ν' ἀποζητοῦν καταφύγιο τῆς οἰκογένειάς τους καὶ τῶν ἐπιχειρήσεών τους σ' ἄλλες πόλεις... καὶ φυσικὰ, κατὰ κύριο λόγο στα Γιάννινα.

Τὸ δρόμο αὐτό, κείνα τὰ χρόνια (τέλη 17^{ου} ἀρχές τοῦ 18^{ου} αἰώνα πῆραν πολλοὶ Κονιτσιῶτες, ἀνάμεσα στους ὁποίους ἦταν οἱ Μπέρκοι, ὁ Χατζηνίκου, οἱ Σκουμπουρδήδες, Λιάμπεη, πιθανῶς Ἀθανασίου κλπ.

Καθὼς εἶδαμε προηγούμενα, τὸ 1722 ὁ Νικόλαος Πάνου Χατζηνίκου, ἦταν κι ὅλας πρόκριτος τῶν Γιαννίνων. Τ' ἀρχοντικό του καὶ τὴ δουλειά του στα Γιάννινα, πιά, κληρονόμησε κατὰ πᾶσα πιθανότητα ὁ γιός του Παναγιώτης Χατζηνίκου, κι εἶν' αὐτὸς πού μάζεψε κυριολεκτικὰ ἀπ' τὸ δρόμο τὸν «παντέρημο καὶ ρακένδυτο νέο» Ζώη Καπλάνη, ἀπ' τὸ Γραμμένο, τὸ λεγόμενο Πικροζώη, πού οἱ οἰκογενειακὲς του περιπέτειες, τὰ βάσανα

τῆς μητριᾶς του κι ἡ φτώχεια, τὸν ἔκαναν νὰ πάρει τοὺς πέντε δρόμους, καὶ νὰ βρεθεῖ ἀπελπισμένος, νηστικός κι ἄστεγος στὰ Γιάννινα, ἔξω ἀπ' τὸ σπίτι τοῦ Παναγιώτη Χατζηνίκου, στὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1740.

Ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου, ὄχι μόνο μάζεψε ἀπ' τὸ δρόμο τὸν Καπλάνη, ἀλλὰ καὶ τὸν προστάτεψε, τὸν ἔκανε συνεταῖρο του, τοῦδωσε τὰ ἐφόδια νὰ προκόψει σὰν ἔμπορος, ἀλλὰ καὶ σὰν κοινωνικὸ στοιχεῖο καὶ τοῦ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΣΕ ΤΟ ΙΕΡΟ ΠΑΘΟΣ τῆς Μεγάλης ἀγάπης, ἀφοσίωσης καὶ θυσίας γιὰ τὴν πατρίδα, τοὺς πατριῶτες καὶ τὴν ἰδέα τῆς διάθεσης τῆς περιουσίας του σὲ κοινωφελῆ ἔργα.

Τόσο ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου, ὅσο καὶ ὁ Ζῶης Καπλάνης ἔμειναν ἄγαμοι, κι αὐτὸ δὲν εἶναι ἄσχετο μὲ τὸ ἱερὸ πάθος τῆς θυσίας ποὺ τοὺς ἔκαιγε.

Αὐτὴ τὴ συνάντηση, τῶν δυὸ εὐεργετῶν, τὴν προστασία, τὴ συμπίπτουσα στὴν κοινὴ προσπάθεια καὶ τὸ κοινὸ ἐμπόριο καὶ πρὸ πάντων τὴ μετάδοση τοῦ ἱεροῦ πάθους, γιὰ ἔργα εὐποιΐας, περιγράφει ὁ Ἀναστάσιος Γούδας στὴ βιογραφία τοῦ Ζῶη Καπλάνη¹⁷, τὸν ὁποῖο ἐμφανίζει σὲ παιδικὴ ἡλικία νὰ φτάνει κάποια μέρα στὰ Γιάννινα ὄρφανος κι ἀποδιωγμένος ἀπ' τὴ μητριὰ του.

«Ἀφίχθεις δ' ἐκεῖ περὶ λύχνων ἀπὸ τῆς προσῆλθεν εἰς ξενῶνα (χάνι), ἔξαιτούμενος ὡς χάριν τὸ νὰ διατιγντερεύσῃ ἐν αὐτῷ. Ἄλλ' ὁ ξενοδόχος, εἰκάσας ὅτι σμικρὸν ἢ καὶ οὐδὲν ἠθέλεν ὠφελῆσαι αὐτὸν ὁ οὕτω πενιχρῶς ἐνδεδυμένος νέος θαυρῶν, ἀπέβαλεν αὐτὸν ἀποτόμως.

Ὁ Ζῶης τότε νηστικός καὶ κουρασμένος ἔπεσε καὶ κοιμήθηκε μπροστὰ στὴν πόρτα ἑνὸς ἀρχοντικοῦ. Τὸ πρωῒ, ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ἀρχοντικοῦ βρῆκε τὸν φτωχὸ καὶ ὄρφανὸ Ζῶη, τὸν περιμάζεψε καὶ τὸν ἔδωσε στοὺς ὑπηρετές του νὰ τὸν περιποιηθοῦν... Τελικὰ πρότεινε σ' αὐτὸν νὰ μείνει στὸ ἀρχοντικό του μαζί μὲ τὸ ἄλλο ὑπηρετικὸ προσωπικό. Ὁ ἀρχοντας αὐτὸς ἦταν ὁ ἐντιμὸς Παναγιώτης Χατζηνίκου». Μιὰ βραδιά, κατεχόμενος ἀπὸ ἀϋπνία ὁ Π.Χ. βρῆκε τὸν Ζῶη Καπλάνη νὰ ἔχει ἀναμμένο τὸ λυχνάρι καὶ νὰ διαβάζει. Αὐτὸ συγκίνησε ιδιαίτερα τὸν οἰκοδεσπότη ὁ ὁποῖος μετέφερε ἀμέσως τὸν Ζῶη Καπλάνη ἀπὸ τὸ ὑπηρετικὸ προσωπικὸ στὸ ὑπαλληλικὸ προσωπικὸ τοῦ ἐμπορικοῦ καταστήματός του.

«Τοσαύτην δὲ ἐπιμέλειαν καὶ ἀκρίβειαν ἀνέπτυξεν ὁ Καπλάνης ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ ἀνατεθείσῃ αὐτῷ ὑπηρεσίᾳ, ὥστε ὁ κύριος αὐτοῦ κατεθέλγετο αἰείποτε πλειότερον. Ἄλλ' οὐχ' ἤττον καὶ ὁ Καπλάνης οὐδὲν ἔτόλμα νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ μίαν ἔτι μεγάλην! τῷ ὄντι χάριν. Μετὰ τινὰς δὲ δισταγμούς, ἀπεφάσισε τέλος ν' ἀξιωθῇ καὶ ταύτης, ὅπως ἠξιώθη καὶ τῆς τῶν γραμμάτων μαθήσεως...»

«Ἐμπορικῆς πανηγύρεως τελουμένης τότε ἐν τινι τῆς Μακεδονίας, νομίζομεν, πόλει, καὶ μεγάλα μὲν ἐν αὐτῇ ὁ Χατζῆ Νίκος ἔχων ἐμπορικὰ συμφέροντα, μὴ ἐντελῶς ὁμως ἐπαναπαυόμενος εἰς τὴν ἰκανότητα τοῦ συνήθως εἰς τοιαύτας πανηγύρεις πεμπομένου ὑπαλλήλου, ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ αὐτῷ ὡς βοηθὸν τὸν Ζῶην Καπλάνην. Οὗτος δέ, τοσοῦτον εὐστόχως, ἐπιτυχῶς καὶ εἰλικρινῶς ἐβοήθησε τὸν προϊστάμενον αὐτοῦ, ὥστε ὁ Χατζῆ Νίκου οὐδεμίαν ἔσχεν ἀμφιβολίαν, ὅτι τὸ πλεῖστον τῆς ἐπιτυχίας ὠφείλετο εἰς τὴν ἐξειδικιασμένην ἰκανότητα καὶ εἰς τὴν εἰλικρινῆ σύμπραξιν τοῦ Καπλάνη. Εὐθεὶς λοιπὸν τότε οἰκειοθελῶς παρεχώρησεν αὐτῷ μετοχὴν τινα τῶν ἐμπορικῶν αὐτοῦ ἐπιχειρήσεων...»

«Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ ὅμοιοι τοῦ Χατζῆ Νίκου καὶ Καπλάνη οὔτε εὐρὸν στάδιον ἐνεργείας ἠδύναντο νὰ εὐρωσιν ἐν Ἰωαννίνοις οὔτε τὴν ἀσφάλειαν νὰ ἔχωσιν ἐκείνην, τὴν ἄλλως πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀπαραιτήτως ἀναγκαίαν οὔσαν οὐχὶ μόνον πρὸς εὐδοκίμησιν τοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶσαν ἄλλην ἀνθρώπινην ἀνάπτυξιν. Ὅθεν μετ' οὐ πολὺ ἀμφότεροι ἀπῆλθον εἰς Βουκουρέστιον, «τὸ πιστὸν τοῦ Καπλάνη (λέγει ἀνώνυμὸς τις μεταφραστής, δημοσιεύσας σὺν τῇ διαθήκῃ καὶ σύντομόν τινα βιογραφίαν τοῦ ἀνδρός) ἢ εὐαρέστησις πρὸς τὸν ἐνεργέτην του, καὶ αἱ ἐκδουλεύσεις αὐτοῦ εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς ἐμπορίας του, παρεκίνησαν τὸν ρηθέντα Χατζῆ Νίκον, διὰ τὴν ἀποφασίση καὶ νὰ κάμῃ αὐτὸν κατὰ μέρος εἰς τὴν πραγμάτειάν του».

«Τοιαύτης λοιπὸν οὔσης, φαίνεται, τότε καὶ τῆς συμπαθείας καὶ σχέσεως μεταξὺ τοῦ Καπλάνη καὶ τοῦ Χατζῆ Νίκου, μετετέθησαν ἀμφότεροι εἰς Βουκουρέστιον καὶ ἐμπορευόντο συνεταιρικῶς. Καὶ ὁ μὲν Χατζῆ Νίκος, ὡς πρεσβύτερος καὶ διευθυντής, ἐγκατέστη ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ταύτῃ τῆς Δακίας· ὁ δὲ Καπλάνης ἐπεχείρει καὶ ἐμπορικὰς ἐκδρομάς· τῷ δὲ 1768 ἀπῆλθε τὸ πρῶτον χάριν ἐμπορίου καὶ εἰς Νίζναν τῆς μικρᾶς Ρωσσίας, ὅθεν ἀπήρχετο μὲν κατὰ καιροὺς καὶ εἰς διαφόρους ἄλλας τῆς τε Εὐρώπης καὶ Ρωσσίας πόλεις, ἀλλ' ἐκεῖ φαίνεται ἐγκατέστη ἐπὶ τρία ἔτη· τῷ δὲ 1771 μετέστησε καὶ οὗτος τὴν διαμονὴν του εἰς Μόσχαν καὶ ἐκεῖ μετήρχετο ἐπίσης τὸ ἐμπόριον εἰς λογαριασμὸν τῆς ἐταιρίας».

«Μετὰ παρέλευσιν δὲ χρόνου τινὸς ὁ εὐσυνείδητος Καπλάνης ἐνόμισε καθήκόν του νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Βουκουρέστιον, νὰ ἐκφράσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην του εἰς τὸν ἐνεργέτην του Χατζῆ Νίκον, καὶ νὰ παραδώσῃ αὐτῷ ἀκριβεῖς λογαριασμούς. Κοινῇ δὲ γνώμῃ διέλυσαν τὴν ἐταιρίαν· καὶ ὁ μὲν Χατζῆ Νίκος ἀπεσύρθη τοῦ ἐμπορίου, ὁ δὲ Καπλάνης ἐπανῆλθεν εἰς Μόσχαν, κατώκησεν ὀριστικῶς καὶ μέχρι ἀποβιώσεως μίαν πτέρυγα τοῦ Ἑλληνικοῦ μοναστηρίου ἢ μετοχίου, τοῦ τιμωμένου ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Νικολάου, καὶ ἤρξατο νὰ ἐμπορεύηται εἰς ἴδιον αὐτοῦ λογαριασμὸν».

Ἡ μεταφορὰ τοῦ κέντρου τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Παναγιώτη Χατζηνίκου στὸ Βουκουρέστι, φαίνεται πὼς ἔγινε τὸ 1754. Ἔτσι τουλάχιστον ἀναφέρεται στὰ «Σπάνια εὐποιΐας ἔργα τοῦ Ζώη Κ. Καπλάνη» καὶ ὅτι τὸ 1771, γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Ζώης Καπλάνης πάει στὴ Μόσχα, γιὰ λογαριασμὸ τῆς κοινῆς ἐπιχείρησης Χατζηνίκου - Καπλάνη. Αὐτὸ σημαίνει πὼς ὁ Π. Χατζηνίκου βρίσκεται ἀκόμα στὸ Βουκουρέστι, καὶ κατὰ συνέπεια δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν ἀλήθεια αὐτὸ πὺ γράφει ὁ Κτενᾶς, πὼς ὁ Π. Χατζηνίκου

«...ἦλθε στὴ Στεφανούπολη ὀλίγον πρὸ τοῦ 1770, ἐνθα εὔρε τὴν ποθομένη ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας του»¹⁸.

Τὸ ὅτι βέβαια, δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν ἀλήθεια ὁ χρόνος ποὺ τοποθετεῖ τὴν ἐγκατάσταση τοῦ Χατζηνίκου στὸ Μπρασόφ, ὁ Κτενᾶς, ἀποδεικνύεται κι ἀπὸ σωρεῖα στοιχείων ποὺ παραθέτουμε παρακάτω καὶ τὰ ὁποῖα δείχνουν πὼς τουλάχιστο μέχρι τὸ 1792, ὁ Χατζηνίκου ἀναφέρεται σὰν κάτοικος Βουκουρεστίου, μὲ πλήρη δραστηριότητα ἐπιχειρησιακή, καὶ μόνο ἀπ' τὸ ἔτος 1792 ἀναφέρεται σὰν κάτοικος Μπρασόβου.

Δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ ἡμερομηνία διαλύσεως τῆς κοινῆς ἐπιχείρησης Χατζηνίκου - Καπλάνη. Μὲ βάση τὰ γνωστὰ στοιχεῖα, θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε, πὼς αὐτὸ συνέβηκε ἀνάμεσα στὰ ἔτη 1777 μὲ 1779, μιά καὶ ἀπὸ τότε φαίνεται πὼς ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου ἀρχίζει τὴ διάθεση περιουσιακῶν στοιχείων του στὰ κοινά, γιὰτὶ μὲ ἡμερομηνία 1η Νοεμβρίου 1779, ἔχουμε γράμμα ἢ διαθήκη του¹⁹. Στὴ διαθήκη γράμμα βέβαια αὐτὸ ὁ Π. Χατζηνίκου γράφει ὅτι μὲ γραφὴν του «10 παρελθόντος Μαΐου», ἔδωσε ἐντολὴ στὸν Πάνο Χριστοδούλου νὰ καταθέσει 10.000 δουκάτα, ποὺ οἱ τόκοι τοὺς θὰ στέλνονται στὰ Γιάννινα κλπ. Βέβαια ἡ Νότα του, ποὺ στέλνει στὸν Πάνο Χριστοδούλου, καὶ ἡ ὁποῖα δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸ Μέρτζιο, μαζὺ μὲ τὴν παραπάνω διαθήκη-γράμμα (στὰ «Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ»)²⁰ φέρει ἡμερομηνία 10 Μαΐου 1779, ἐνῶ θάπρεπε νὰ φέρει 10 Μαΐου 1777 ἢ 1778 γιὰ νὰ νᾶναι σύμφωνη μὲ τὸ «προπαρελθόντος Μαΐου» τῆς διαθήκης.

Τὰ παραπάνω εἶναι μιὰ ὑπόθεση ἀπλή. Γιατὶ τίποτα δὲν ἀποκλείει, ἀφοῦ στὰ χέρια μας δὲν ἔχουμε πλήρες ἀρχεῖο τῶν χαρτιῶν τοῦ Χατζηνίκου, οἱ διαθέσεις τῶν περιουσιακῶν στοιχείων γιὰ τὰ κοινά, νᾶχαν ἀρχίσει ἀπὸ παλιότερα, ὅπως καὶ τὸ ἄλλο, δηλαδή οἱ διαθέσεις τῶν στοιχείων νᾶχαν ἀρχίσει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ συνεταιρισμοῦ του μὲ τὸν Καπλάνη. Κεῖνο ποῦναι πάλι βέβαιο, εἶναι πὼς ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου καὶ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Καπλάνη ἐξακολουθεῖ νὰ ἐργάζεται δραστήρια.

Ἐπὶ τοὺς Καταλόγους Ντοκουμέντων τοῦ D. LIMONA, πού ἀναφέραμε παραπάνω, φαίνεται πὼς ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου στὸ Βουκουρέστι δὲν εἶχε μόνο ἓνα «κατάστημα ἐμπορίας γουναρικῶν καὶ δερμάτων», ἀλλὰ «μιὰ μεγάλη ἐπιχείρηση Τραπεζιτική», μὲ τὴν ὁποία δούλευε κι ἐξυπηρετιοῦνταν ἓνας σοβαρὸς ἀριθμὸς Ἑλλήνων κι ἄλλων ἐμπόρων πού ζοῦσαν σὲ πόλεις τῆς Αὐστρουγγαρίας, τῆς Ρουμανίας, τῆς Τουρκίας κλπ. Σὰν τὸν Μιχαὴλ Τσοῦμπρο ἀπὸ τὸ Μπρασόβ, τὸν «Ἰωάννη Πάϊκο καὶ Σία», ἀπὸ τὸ Σεμλίνο, τὸν «Κ. Βασιλείου καὶ Σία» ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι κλπ.

Κι ὅλ' αὐτὰ φαίνομαι ἀπὸ μιὰ σειρὰ γράμματα, ἀλλὰ κι ἄλλα κατάστιχα τῶν ἐτῶν 1776-1793, πού δημοσιεύονται στοὺς παραπάνω καταλόγους σὲ περίληψη, πού ἔκανε στὰ ρουμάνικα ὁ Δ. Λιμόνας.

Στὰ γράμματα αὐτὰ καὶ τὰ ἐμπορικὰ κατάστιχα αὐτὰ γίνεται λόγος γιὰ ἀνταλλαγές προϊόντων μὲ τὸν Οἶκο Παναγιώτου Χατζηνίκου στὸ Βουκουρέστι, ἀλλὰ καὶ τὸ κυριότερο γιὰ κάθε εἶδους τραπεζικὲς ἐργασίες, στὶς ὁποῖες ὁ Οἶκος Παναγιώτου Χατζηνίκου στὸ Βουκουρέστι παίξει πρωτεύοντα ρόλο. Ἐκδοση συναλλαγματικῶν καὶ ἐξόφληση συναλλαγματικῶν μὲ προμήθεια. Δανεισμοὶ χρημάτων. Ἀνταλλαγὴ κι ἄλλα σπεκουλαρίσματα γύρω ἀπὸ ξένα νομίσματα. Διευκολύνσεις, ἐγγυήσεις κλπ.

Ἡ ἔκταση τῆς δουλειᾶς τοῦ Παναγιώτη Χατζηνίκου στὸ Βουκουρέστι, ἀπὸ τὰ παραπάνω στοιχεῖα, φαίνεται νὰ εἶναι πάρα πολὺ μεγάλη κι οἱ προμήθειες πού ἔπαιρνε σοβαρές.

Χαρακτηριστικὸ τῆς οἰκονομικῆς εὐρωστίας τοῦ Π. Χατζηνίκου εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι οἱ Δημήτριος Χατζόπουλος καὶ Παῦλος Οἰκονόμου ἀπὸ τὸ Τέμεσβαρ, σ' ἓνα γράμμα τους πρὸς τὸν Μιχαὴλ Τσοῦμπρο, στὸ Μπρασόβ, στὸ ὁποῖο τοῦ ἀναθέτουν τὸ λύσιμο τῆς διαφορᾶς τους μὲ τὸν Χατζηνίκου (ἰσχυρίζοντα ὅτι τοὺς κατακρατᾶει χρήματα), ἀναφέρουν μεταξὺ ἄλλων ὅτι: «...καὶ 40.000 φιορίνια ἂν ἔχανε ὁ Π. Χατζηνίκου δὲν θὰ τοῦ καίγονταν καρφί, ἐνῶ γι' αὐτοὺς καὶ τὰ 4 σελίνια ἀκόμα θὰ τοὺς ἔτσουζαν»²¹.

Οἱ ἴδιοι πάλι, σ' ἄλλα γράμματά τους²², λόγῳ τῆς διαφορᾶς πού ἔχουν μὲ τὸν Παναγιώτη Χατζηνίκου ἢ ὁποία συνεχίζεται μέχρι τὸ 1794, καὶ τὴν ὁποία καθὼς φαίνεται²³ κέρδισε τελικὰ ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου, τὸν ἀποκαλοῦν... «ἄθεο, ἀντίχριστο, παλιάνθρωπο, φαρισαῖο, ὁ ὁποῖος ἀπὸ μπροστὰ φαίνεται ἅγιος κι ἀπὸ πίσω εἶναι Ἰούδας...».

Στά παραπάνω στοιχεῖα²⁴ φαίνεται νά ναι ἐγκατεστημένος στό GYOR σάν ἔμπορος κάποιος ἀνεψιός τοῦ Χατζηνίκου «Κωνσταντῖνος Χατζηνίκος καί Σία», πού στέλνει βοϊοδέσματα καί μαλλιά στή Βιέννη.

Ἐπίσης²⁵ ἐμφανίζεται ἐγκατεστημένος στό Βουκουρέστι νά κάνει τίς ἴδιες μέ τόν Παναγιώτη Χατζηνίκου δουλειές (ἐμπόριο καί τραπεζιτικές), ἴσως μάλιστα καί σέ συνεργασία μ' αὐτόν, ἢ καί σά διάδοχός του, ἄλλος ἀνεψιός τοῦ Παναγιώτη Χατζηνίκου, ὁ Πάνος Δημητρίου Χατζηνίκου, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἀναφέρεται σ' ἓνα γράμμα (951/96 Νοέμβριος) σά Πάνος Δημητρίου ΙΟΝ Χατζηνίκου. Νά πρόκειται τάχα γιά παραδρομή; Νά ναι ἀνεψιός τοῦ Παναγιώτη Χατζηνίκου ἀπό ξάδερφο; Νά ναι ἄλλος, διαφορετικός ἀπό τόν προηγούμενο Πάνο Δημητρίου Χατζηνίκου; Ἡ ὁ λαμπρός αὐτοῦ, ἀλλά καί πατέρας τοῦ Παναγιώτη Χατζηνίκου λέγόταν Ἰωάννης κι ὄχι ὅπως εἶπαμε παραπάνω Νικόλαος; Πάντως, ἔτσι κι ἄλλοιῶς στά παραπάνω γράμματα κλπ. ὁ μὲν θεῖος ἀποκαλεῖται, πάντοτε Παναγιώτης Χατζηνίκου, ἢ σκέτο Παναγιώτης, ὁ δὲ ἀνεψιός Πάνος Δημητρίου Χατζηνίκου.

Ἐδῶ πρέπει νά σημειώσουμε καί τό παρακάτω. Ὄταν ἄρχισα νά γράφω στό περιοδικό «Κόνιτσα»²⁶ τή βιογραφία τοῦ Π. Χατζηνίκου, ἀνάφερα πῶς ὁ πατέρας του λεγόταν Δημήτριος, κι ὅτι αὐτό ἔβγαινε ἀπό κάποιο παλιότερο κείμενο. Τό παλιότερο αὐτό κείμενο ἦταν ἓνα γράμμα, πού βρισκόταν στά χέρια τῆς οἰκονόμου Χατζῆ - Γενεράλη τῆς Κόνιτσας, καί τό ὁποῖο ἰσχυρίζονταν ὁ παπα-Θωμᾶς Γκότζος ὅτι εἶχε διαβάσει²⁷. Τό γράμμα αὐτό, φαίνεται, ὅτι ἦταν τοῦ ἀνεψιοῦ κι ὄχι τοῦ θεῖου. Ἀκόμα πρέπει νά σημειώσω ὅτι κι ὁ Ἰωάννης Λαμπρίδης²⁸, ἀναφέρει τόν καταθέσαντα στό Ὁρφανότροφεῖο τῆς Μόσχας (Βοσπητάτελνοῖδομ, ὅπως τὸ λεγαν) ὁ ἀνάγνωμος μεταφραστής τοῦ «Σπάνια Εὐποιῖας Ἔργα Ζώη Κ. Καπλάνη» τῆς θεωρεῖ καταθέσεις τοῦ προστάτη τοῦ Ζώη Καπλάνη, κι ἔχουμε κάθε λόγο νά πιστεύουμε πῶς ὁ μεταφραστής αὐτός καί κοντήτερα ἦταν στά πράγματα, χρονικά καί τοπικά, ἀλλά κι ἐνημερωμένος ἦταν γενικώτερα στό ὅλο θέμα. Αὐτός ἄλλωστε εἶναι καί ἡ πρώτη πηγή τῶν σχέσεων Χατζηνίκου - Καπλάνη. Ὅλα τὰ παραπάνω μᾶς ὀδηγοῦν στό συμπέρασμα πῶς ὁ ἐλεοθέτης ἦταν ἓνας. Κι αὐτός ἦταν ὁ Παναγιώτης Νικολάου Χατζηνίκου.

Σ' ἄλλο γράμμα²⁹ ἀναφέρεται σάν ἀνεψιός τοῦ Παναγιώτη Χατζηνίκου ἐγκαταστημένος στό Βουκουρέστι κι ἓνας Πάνος Στεργίου. Ἄν τὸ Στεργίου ἦταν πατρώνυμο ἢ ἐπώνυμο, δέν ξεκαθαρίζεται.

Στό Ἀρχεῖο Σταύρου Ἰωάννου, πού δημοσίευσε ὁ Σωκράτης Κουγέας στά «Ἡπειρωτικά Χρονικά»³⁰, ἐμφανίζεται νά ζεῖ στά Γιάννινα, τὸ 1803,

κάποια Χριστοδούλη ἢ Χριστοδούλου Χατζηνίκου, πού παίρνει καθὼς φαίνεται βοήθημα ἀπ' τὴ Βιέννη. Εἶναι φανερό πὼς πρόκειται γιὰ συγγενῆ τοῦ Παναγιώτη Χατζηνίκου, ἀφοῦ σύμφωνα μ' αὐτὰ πού γράφει ὁ Ἰωάννης Λαμπρίδης³¹, τὸ 1/6 τῶν εἰσοδημάτων ἀπ' τὴν κατάθεση τοῦ Παν. Χατζηνίκου στὴ Βιέννη πήγαινε στοὺς φτωχοὺς συγγενεῖς του.

Ἀπ' ὅσα ἔλεγε ὁ παπα-Θωμᾶς (Κονιτσιώτης), τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας Χατζῆ - Γενεράλη τῆς Κόνιτσας, σὰ συγγενεῖς τοῦ Παναγιώτη Χατζηνίκου, ἔπαιρναν κι αὐτὰ βοήθημα ἀπ' τὴ Βιέννη.

11

Ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου ἐγκαθίσταται στὸ Μπράσσοβο γύρω στὸ 1792, ἀλλὰ ἡ ἐπιχείρησή του δὲ σταμάτησε στὸ Βουκουρέστι. Καθὼς φαίνεται, συνεχίζει ἀλλὰ μόνο γιὰ τὴν ἐκκαθάρισή της καὶ μία-μιά σὲ δουλειές περνᾶνε στὸν ἀνεψιὸ Πάνο Δημητρίου Χατζηνίκου.

Ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ του τῆς 30 Δεκεμβρίου 1794, πρὸς τοὺς «Πραγματευταῖς τῆς ἐν Βρασοβῶ πριβηλιγιάτης κομπανίας τῶν γραικῶν» κλπ. ἀπόσπασμα τῆς ὁποίας δημοσιεύουμε παρακάτω, πρὶν ἀποφασίσει νὰ ἐγκατασταθεῖ ὀριστικὰ στὸ Μπρασόβ, ἔρχονταν συχνὰ σ' αὐτό.

«Καθ' ὃν καιρὸν διέτριβον ἐδῶ εἰς Βράσοβόν, ἐκκλησιαζόμενος καὶ ἐγὼ εἰς τὴν καπέλλαν ὅπου ἔχεται μέσα εἰς τὸ κάστρον τοῦ Βρασοβοῦ, διὰ νὰ ἀκούω τὴν ἀκολουθίαν εἰς τὴν διάλεκτόν μου τὴν γραικικὴν...».

Κι ὅταν τελικὰ ἀποφάσισε τὸ ἔκανε γιὰτὶ πίστεψε ὅτι θᾶβρισκε ἐκεῖ τὴν ἡσυχία του.

«... λοιπὸν σᾶς φανερώνω ὅτι διὰ μίαν μόνην ἡσυχίαν ἔκρινα νὰ μείνω ἐδῶ εἰς Βράσοβόν καὶ ἐπομένως ἐδῶ νὰ πληρώσω τὸ κοινὸν χρέος...».

Προτοῦ λοιπὸν ἐγκατασταθεῖ στὸ Μπρασόβ, πού ἦταν ἔδαφος Αὐστροουγγαρέζικο, ἐνῶ τὸ Βουκουρέστι ἀνῆκε στὴν ἡμιανεξάρτητη ἡγεμονία τῆς Βλαχίας, ὑποτελῆ καθὼς ξέρουμε στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία - ἔξω ἀπ' τὴν περίοδο 1789-1791 πού πέρασε κι αὐτὴ στὴν Αὐστροουγγαρικὴ κυριαρχία- ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου, δώρησε τὸ 1777 στὴν ἐκκλησία τῆς κομπανίας τῶν Γραικῶν στὸ Μπρασόβ, «ὅπου ἐβαστοῦσαν μὲ κηρὰν (ἐνοίκιον) μέσα εἰς ἕνα ὀσπίτιον» τὸν Ἱερὸ Ἐπιτάφιο (96X82), ὁ ὁποῖος φέρει στὸ περιθώριό τ' ὄνομα τοῦ δωρητῆ «Παναγιώτη Χατζηνίκο(υ)» κι εἶναι «ὠραιότατος καὶ ἀρίστης τέχνης, χρυσοκεντημένος καὶ μεταξοκεντημένος... κατασκευασμένος στὴ Βιέννη τὸ 1777», καθὼς λέει ὁ Κτενᾶς³².

Τὸ 1779 ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου (ἢ λίγο γρηγορότερα, καθὼς εἶπαμε παραπάνω, κεφ. 5), ἀποφασίζει νὰ καταθέσει δέκα χιλιάδες δουκάτα στὴ Βενετία στὸ «Νέο Δεπόζιτο τοῦ Γαληνοτάτου Πρίγκηπος εἰς τὸ ὄνομα τῆς Σεβασμίας Σχολῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ ἐκκλησίας Ἁγίου Γεωργίου τῶν Ρωμαίων» διὰ μέσου τοῦ Πάνου Χριστοδούλου, δίνοντας ἐντολή, ἀπ' τὰ εἰσοδήματα -ράτα- ποῦ θ' ἀφήνει ἢ κατάθεση αὐτή, τὸ μεγαλύτερο μέρος νὰ στέλνεται στὰ Γιάννινα -δύο φορές τὸ χρόνο- γιὰ νὰ τὸ μοιράζουν «σὲ φτωχοὺς καὶ ἀποκλεισμένα σπίτια ἀφιλοπρόσωπα, εἰς τὰς Ἁγίας Ἑορτὰς τῶν Χριστουγέννων... καὶ τοῦ Ἁγίου Πάσχα. Νὰ μὴν ἔχουν δικαίωμα νὰ ἀγοράσουν μούκι ἢ ἄλλο, ἀλλὰ μόνον διὰ πτωχοὺς. Ὡσαύτως ἂν ἤθελε τύχει κανεὶς ἀπὸ τοὺς τοῦ γένους μας (συγγενῆς του δηλαδή, σ.σ.) ξεπεσμένος κι ἀναγκαιούμενος νὰ δίδεται εἰς αὐτὸν μέρος τοῦ ἄνωθεν ἐλέους χωρὶς νὰ ἔχει καμμίαν προτίμησιν».

Γιὰ τὸ παραπάνω κληροδοτήμα του τὸ Νοέμβριον τοῦ 1779 γράφει μιὰ σχετικὴ δήλωση -σὰν ἓνα εἶδος διαθήκης, ποῦ μαζί μὲ τὸ γράμμα (ἀπὸ 10 Μαΐου 1779) ποῦ ἔστειλε στὸν Πάνο Χριστοδούλου καὶ Σία στὴ Βενετία, δημοσίευσε ὁ Κωνσταντῖνος Μέρτζιος στὸ «Ἐν Βενετία Ἡπειρωτικὸν Ἄρχεϊον»³³.

Ἄπὸ τὸ γράμμα αὐτὸ φαίνεται, πὼς τὰ 10.000 δουκάτα προέρχονται ἀπὸ ἐκκαθάριση ἑνὸς ἐμπορίου κεριῶν ποῦ ἔκανε ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου. Στὰ εἰσοδήματα του παραπάνω κληροδοτήματος ἀναφέρονται καὶ οἱ ἐπιστολὲς ποῦ δημοσιεύει σὲ περίληψη ὁ Κων. Μέρτζιος³⁴, ὅπου, ἀνάμεσα στ' ἄλλα (6 Ἀπριλίου 1782 ἀπὸ Ἰωάννινα) καταχωρεῖται ὅτι οἱ Ἐπίτροποι τοῦ Ἀρχιεπισκοπείου «ἔλαβον ἀπὸ Κυρ. Κωσταντῆ καὶ Ἰωάννην Κυρίτζην τὴν δευτέραν ράτα (δότη) τοῦ λάσσου Παναγιώτου Χατζηνίκου ἀπὸ τζεκίγια 40, ὁμοίως καὶ διὰ τὴν πρώτην ὅπου τὰ ἐρεμετάρισαν (ἀπέστειλαν) μὲ πόλιτσαν (συναλλαγματικὴν) εἰς Κωνσταντινούπολιν στοῦ Κύρ. Παναγιώτη Μπαΐλου, τὰ ἐλάβαμε καὶ τὰ ἐμοιράσαμε εἰς πτωχοὺς τὰ Χριστούγεννα καὶ τὸ Πάσχα... σήμερα εἰς τὴν πατρίδα μεγάλο καλὸ ἔγινε αὐτὸ τὸ λάσσο, ὅτι εἶναι πολλὴ ἢ ἀκρίβεια καὶ χώρια τὰ περιστατικὰ τοῦ καιροῦ».

Σὲ συνέχεια, πιθανὸν τὸ 1785, ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου, καθὼς ὁ ἴδιος ἀναφέρει στὴν ἀπὸ 20 Ἰουλίου 1793 ἐπιστολή του, ἔδωσε ἕξ χιλιάδες γρόσια «αὐτοθελήτως» μὲ τὰ ὁποῖα ἀγοράστηκε στὸ Μπρασὸβ «ἓνα ὀσπίτιον μὲ ὄλον τὸν τόπον τῆς περιοχῆς του, ἐπὶ τοῦ ἀειμνήστου Αὐτοκράτο-

ρος Ἰωσήφ τοῦ δευτέρου καὶ δι' ἀδείας τῆς αὐτοῦ Καισαρικῆς Μεγαλειότητος... ἔχτισαν μέσα εἰς τὸν τόπον τοῦ ὀσπητίου Ἐκκλησίαν, με συμφωνίαν ὅπου ἡ ἐκκλησία νὰ εἶναι Γραικική καὶ νὰ παρθῆ ἡ ἄδεια ὅπου νὰ ἔλθει γραικὸς παπὰς καὶ νὰ λογίζεται ἡ Ἐκκλησία τῶν Γραικῶν»³⁵.

Ὁ Κτενᾶς³⁶, ἀναφέρει ὅτι τὸ 1785 ἀνοίχτηκε κατάλογος συνεισφορῶν Ἑλλήνων γιὰ τὸ χτίσιμο τῆς Γραικικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Βρασοβοῦ (τῆς «εὐρυχωροτέρας», πὺ ἀναφέρει στὸ γράμμα τοῦ ἀπὸ 30.12.1794 ὁ Π.Χ.). Σ' αὐτὸν λοιπὸν τὸν κατάλογο ἀναγράφεται πρῶτος ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου «μὲ πρώτην εἰσφορὰν φιορίνια 6000. Καὶ εἶτα 500. Κατὰ δὲ τὸν Ν. Ἰόργα (σελ. 158) φιορίνια 527. Καὶ ὡς τρίτην εἰσφορὰν φιορίνια 600. Σύνολο δηλαδῆ 7127 φιορίνια»³⁷.

Ἔτσι καθὼς φαίνεται κι ἀπὸ τὰ γράμματα αὐτά, δὲν εἶναι μόνο κτήτορας τοῦ γραικικοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδας στὸ Μπρασόβ ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου, ἀλλὰ κι ὁ πρῶτος πὺ συνέλαβε τὴν ἰδέα. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ ὕψος τῆς συνεισφορᾶς τοῦ ἀναφέρεται καὶ πρῶτος στὴ σειρά πάνω στὶς δυὸ πλάκες πού'ναι ἐντειχισμένες στὸ ναὸ τῆς Ἁγίας Τριάδας:

«ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΤΗΤΟΡΩΝ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΥ ΓΚΙΩΚΑ ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ,
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΔΗΜΟΥ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΖΑΝΛΗ, ΧΡΗΣΤΟΥ
ΜΙΧΑΗΛ, ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ, ΜΑΝΟΛΗ ΚΑΛΦΟΒΙΤΖ»

Κατὰ τὸν Κτενᾶ³⁸ ἡ παλαιὰ ἐκκλησία τέλειωσε καὶ λειτούργησε τὸ 1787. Καὶ καθὼς ἀναφέρει τὸ ἀπὸ 20.7.1793 γράμμα τοῦ Παν. Χατζηνίκου, ὁ ναὸς λειτούργησε με ἄδεια τῆς «Αὐτοῦ Καισαρικῆς Μεγαλειότητος», τοῦ Αὐτοκράτορα δηλ. Ἰωσήφ τοῦ Β'.

Ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου κατάθεσε ἐπιπλέον με τὴν ὑπ' ἀριθ. 26274 ὁμολογία τὴν 15.12.1793, στὴ Βασιλικὴ Τράπεζα τῆς Βιέννης, γιὰ νὰ μοιράζονται τὰ εἰσοδήματά τους στοὺς φτωχοὺς τοῦ Βρασοβοῦ (ἀδιακρίτως φυλῆς καὶ δόγματος), 10.000 φιορίνια³⁹. Στὸ μοίρασμα τῶν εἰσοδημάτων ἀπὸ τὸ ποσὸ αὐτὸ στοὺς φτωχοὺς τοῦ Μπρασόβ, φαίνεται ὅτι ἀναφέρεται τὸ γράμμα ἀριθ. 1930/1802 ἀπὸ Βράσοβο, πὺ δημοσιεύεται στοὺς προαναφερθέντες Καταλόγους τοῦ D. LIMONA⁴⁰.

Γιὰ τὸ Βράσοβο ἀκόμα ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου διέθεσε:

α) 3.000 φιορίνια «ὅπως διαμοιράσωσι αὐτὰ οἱ Ἐπίτροποι τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἔνδεκα οἰκογενεῖας Ρωμανικᾶς καὶ τρεῖς μόνον Ἑλληνικᾶς, ὅταν ὑπανδρευθῶσι αἱ θυγατέρες των καὶ ἄλλα ποσά, σεβαστὰ πάντως, ἀλλὰ μὴ

ἀναφερόμενα ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ κ. Ν. Ἰόργα, ὅπως καὶ ταῦτα δοθῶσι εἰς ἑτέρας εἴκοσι οἰκογενείας Ρωμανικάς»⁴¹.

β) Ἐνα ἀργυροῦν ἅγιον ἀρτοφόριον στό ναό τῆς Ἁγίας Τριάδας⁴².

γ) Κατέθεσε στή Βασιλική Τράπεζα τῆς Βιέννης μέ τήν ὑπ' ἀριθ. 23157 ὁμολογία τῆς 11 Σεπτεμβρίου 1794, 10.000 φιορίνια «πρὸς σύστασιν σχολῆς Ἑλληνικῆς ἐν Στεφανουπόλει διὰ τὴν ἀρχαίαν διάλεκτον τῶν γραικῶν, νὰ ὠφελοῦναι οἱ νέοι τοῦ κάθε γένους ἀπὸ τὴν προκοπὴν τῶν γραμμάτων»⁴³.

Βέβαια τὸ προηγούμενο γράμμα του ἀπὸ 20.7.9., ἀπειλεῖ ὁ Παν. Χατζηνίκου ὅτι τὰ χρήματα αὐτὰ «ψυχρανθεῖς» μέ τὸν Ἐπίσκοπον Γεράσιμον Ἀδαμόβικ «τὰ ἐδιώρισε εἰς ἄλλο μέρος». Τὴν ἀπειλή του βέβαια αὐτὴ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ὅσα εἶπαμε παραπάνω τελικὰ δὲν πραγματοποιήθηκε. Ἡ παραπάνω Σχολή, ἰδρύθηκε μετὰ τὸ θάνατό του καὶ λειτούργησε ἀπὸ τὸ 1799 μέχρι τὸ 1908, μ' ἄδειαμάλιστα τοῦ Αὐτοκράτορα Φραγκίσκου τοῦ Β', ὁ ὁποῖος στό σχετικὸ ἐπικυρωτικὸ διάταγμα ἀναφέρει τὸν Παν. Χατζηνίκου «ἔμφρονα καὶ προνοητικὸν ἐν Στεφανουπόλει ἔμπορον Ἕλληνα τὸ γένος καὶ ἀνήκοντα εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν»

Ἔτσι, κάτω ἀπ' τὸ πορτραῖτο τοῦ Παναγιώτη Χατζηνίκου εἶναι γραμμένα τὰ παρακάτω:

«Παναγιώτης Χατζηνίκου ὁ ἐξ Ἰωννίνων, θεμελιωτῆς τῆς ἐν ἄστει τῆς Στεφανουπόλεως ἐν Τρανσυλβανία Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Γραικικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς μεθ' αὐτῆς ἐνωμένης Ἑλληνικῆς Σχολῆς ὡς καὶ ἀμφότερα ἰδιαιτέροις Βασιλικοῖς Λάσσοις ἐπροΐκησε»⁴⁴.

καὶ δ) Γιὰ τὰ δώσει ἔσοδα στό ναό τῆς Ἁγίας Τριάδας, μέ τὰ ὁποῖα θὰ πληρώνονταν ὁ παπὰς καὶ τ' ἄλλο προσωπικό της, κάθησε σὰ νοικιαστής, καταβάλλοντας κηρὰν (ἐνοίκιο δηλαδή) σ' ἓνα διαμέρισμα τοῦ ναοῦ. Καὶ τὸ κάθη αὐτὸ γιὰ νὰ μὴ «βιαστῆ τις ἀπὸ τοὺς εἰρημένους γραικοὺς διὰ τὸν μισθὸν τοῦ ἐφημέριου». Γιὰ τὸ ἐνοίκιο αὐτὸ ὁ Π. Χατζηνίκου, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὶς ἐπιστολές του, ἤρθε σὲ σύγκρουση μέ τὸν Ἐπίσκοπο, ὁ ὁποῖος διώρισε δικούς του ἐπιτρόπους στό ναό καὶ οἱ ὁποῖοι «ἐξόδευαν τὰ λεφτὰ αὐτὰ εἰς ἔξοδα μάταια, ὁ δὲ ψάλτης τῆς ἐκκλησίας καὶ οἱ λοιποὶ ἠπηρετὰ ὑστεροῦντο τὸν μισθὸν τους δύο ἤδη χρόνους».

Οἱ παραπάνω δύο ἐπιστολές τοῦ Παναγιώτη Χατζηνίκου καταχωροῦνται στό «Αἱ Ἐπιγραφαὶ κλπ.», σελ. 41-44, μέ τὰ σχετικὰ σχόλια τοῦ Κτενᾶ.

Ἀπὸ τὰ γράμματα τῶν Κονιτσιωτῶν πού δημοσιεύω σὲ ἄλλη μελέτη μου μαθαίνουμε ὅτι ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου εἶχε καταθέσει στό Ὀρφανοτροφεῖο τῆς Μόσχας 16.000 ρούβλια μέ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 4356 μπιλλιέτο. Καὶ διέταξε οἱ τόκοι τῶν 12.000 ρουβλίων νὰ διατίθενται στὰ Γιάννινα, οἱ δὲ τόκοι τῶν 4.000 ρουβλίων νὰ διατίθενται γιὰ τὴν Κόνιτσα, πρὸς ὑπαν-

δρεΐαν ὀρφανῶν, ἐλέη πτωχῶν καὶ ἄλλα θεάρεστα καὶ κοινωφελῆ ἔργα». Κατὰ τὸν Π. Ἀραβαντινὸς⁴⁵ οἱ σχετικὲς διαθήκες, κήκκαν στὴν πυρκαγιὰ τοῦ 1820.

Ἐπίσης μαθαίνουμε ὅτι ὁ ἴδιος εἶχε καταθέσει στὸ Αὐτοκρατορικὸ Βασιλικὸ Θησαυροφυλάκειο τῆς Πετρούπολης 1428 ρούβλια μὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. 22004 γραμμάτιο καὶ διέταξε νὰ δίνονται τὰ εἰσοδήματα αὐτῶν στοὺς Ἐφοροὺς τῶν Σχολείων τῆς Κόνιτσας.

Ὅπως ἀναφέραμε καὶ προηγουμένα, ὁ Π. Ἀραβαντινὸς (Χρονογραφία, τόμος 2ος, σελ. 272), μιλάει γιὰ κατάθεση τοῦ Παναγιώτη Χατζηνίκου ὑπὲρ τῆς πόλης τῶν Ἰωαννίνων, στὴ Ρωσία 21.000 ἀσσιγνάτσιες καὶ στὴ Βιέννη 19.500 φιορίνια.

Ὁ Ἰωάννης Λαμπρίδης⁴⁶ ἀναφέρει ὅτι τὸ 1774 (ποὺ σὰ χρονολογία δὲν τὴν θεωρῶ σωστὴ) ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου κατέθεσε στὴν Καισαροπασιλικὴ Τράπεζα τῆς Βιέννης 19.500 φιορίνια (αὐτὰ ποὺ ἀναφέρει καὶ ὁ Ἀραβαντινὸς) σὲ δύο γραμμάτια καὶ σημειώνει ὅτι τὸ 1/6 τοῦ μερισματος αὐτῶν διέθετε ὁ ἀοίδιμος οὗτος ὑπὲρ τῶν πτωχῶν συγγενῶν αὐτοῦ μέχρις ἐβδόμου βαθμοῦ».

Ἀναφέρει ἐπίσης τὰ κληροδοτήματα γιὰ τὸ Βράσοβο. Καὶ τελικὰ κάνει λόγο γιὰ διάθεση χρημάτων ποὺ ἔκανε «ὁ φιλομουσος οὗτος ἀνὴρ πρὸς ἔκδοσιν (1784) συγγραμμάτων Νικηφόρου Βλεμμύδου ὡς καὶ «τὸ Κατὰ Ἀνθειαν καὶ Ἀβροκόμην», Ξενοφῶντος τοῦ Ἐφεσίου (1793)».

Παρακάτω, στὴ σελίδα 27, ὁ Ἰωάννης Λαμπρίδης ἀναγράφει ὅτι ὁ Παναγιώτης Δ. Χατζηνίκου κατέθεσε στὸ Ὀρφανοτροφεῖο τῆς Μόσχας «ὑπὲρ μὲν τοῦ παλαιοῦ νοσοκομείου (1788) ἀσσιγ. 12.000 ὑπὲρ δὲ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀρχιμανδρείου (1796) ἀσσιγ. 9.000.

Ὅπως ὁμως μᾶλλον εὐκόλλησε ἢ εὐκαιρία νὰ τονίσουμε γρηγορότερα, πρέπει μᾶλλον ν' ἀποκλείσουμε τὸ ἐνδεχόμενον νὰ ἦταν καὶ ὁ ἀνεψιὸς Πάνος Δημητρίου Χατζηνίκου ἐλεοθέτης, καὶ ὅτι θὰ πρόκειται γιὰ λάθος τοῦ Ι. Λαμπρίδη.

Ἐξέτος στὸ βιβλίο «Σπάνια Εὐποιΐας Ἔργα τοῦ Ζώη Κωνσταντίνου Καπλάνη», ἀναφέρεται πὼς ὁ Παναγιώτης Χατζηνίκου «κατέθετο αἰωνίως εἰς τὸ ἐν Μόσχᾳ Ἱμπερατορικὸν Ὀρφανοτροφεῖον ρούβλια εἴκοσι πέντε χιλιάδας, ὡσαύτως δὲ καὶ εἰς τὸ ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας Γαζοφυλάκειον (κοινῶς Μπάγκον) ἰκανὴν ποσότητα χρημάτων ἐξ ἰδίας αὐτοῦ περιουσίας, ὧν τὸν κατ' ἔτος τόκον διορίσατο πρὸς χρῆσιν διαφόρων θεαρέστων εὐποιῶν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ πόλιν τῶν Ἰωαννίνων».

Φυσικὰ ἀπ' ὅλα τὰ παραπάνω στοιχεῖα δὲν ξεκαθαρίζεται ποιὸ ἦταν τὸ ἀκριβὲς ποσὸ ποὺ κατατέθηκε ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Χατζηνίκου στὴ Μόσχᾳ καὶ τὴν Πετρούπολη ὑπὲρ τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Κόνιτσας.

Κι εἶναι φανερό, πὼς στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ ἔρευνά μας γύρω ἀπ' τὸν Παναγιώτη Χατζηνίκου δὲν ὀλοκληρώνεται καὶ βασικὴ αἰτία εἶναι ποὺ δὲν

Έχουμε στοιχεία απ' τὰ ρώσικα ἀρχεῖα τοῦ Ὀρφανοτροφείου τῆς Μόσχας καὶ τοῦ Βασιλικοῦ Θεσαιοφυλάκειου τῆς Πετρούπολης, καὶ απ' ὅτι φαίνεται, ἔχει πραγματικά καεὶ ἡ διαθήκη τοῦ Π.Χ.

Εἶναι φανερό πὼς ἡ προσπάθειά μου αὐτὴ εἶχε σὰ σκοπὸ νὰ καταγράψω ὅσα στοιχεία μπόρεσα νὰ μαζέψω γύρω απ' τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου ἀλλὰ ἀγνώστου Κονιτσιώτη - Ἡπειρώτη εὐεργέτη Παναγιώτη Ν. Χατζηνίκου.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τ. 2ος, σελ. 272, ἔκδ. 1856.
2. Βλ. Ἀρχιμανδρίτου Χριστοφόρου Κτενᾶ: «Αἱ Ἐπιγραφαὶ καὶ οἱ Ἀφιερωταὶ τῆς ἐν Στεφανουπόλει Ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Τριάδος». Βουκουρέστιον 1938, σελ. 25. Καθὼς καὶ ἰδίου: «Λεύκωμα τῆς ἐν Στεφανουπόλει Ἐθνικῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Τριάδος». Βουκουρέστιον 1937, σελ. 25.
3. «Λεύκωμα κλπ.», σελ. 32. «Ἐπιγραφαὶ κλπ.» σελ. 37.
4. Χρονογραφία τ. Πος, σελ. 265.
5. Βλ. Γνώμαι ἠθικαὶ καὶ πολιτικά, Ἐνετίησι 1778 (αψοη). Πρόκειται περὶ λάθους, ὅπως ἐκθέτω στὴ προηγούμενη μελέτη μου «Μπέρκοι, οἰκογένεια...» ποὺ δημοσιεύεται στὸ παρόν ὁ ἀναφερόμενος στὸ στιχούργημα αὐτὸ «κυρ Πάνος», ἦταν ὁ Πάνος Μπέρκος, Κονιτσαίτης.
6. Τὰ κείμενα αὐτῶν τῶν ἐξουσιοδοτήσεων - πληρεξουσίων τελικὰ διαπίστωσα ὅτι ἀποτελοῦν τὶς σελίδες 352-357 τοῦ Κώδικα τῆς Μητρόπολης Βελλᾶς καὶ Κονιτσης καὶ ὅτι τάχα ἀντιγράψει ἐκεῖ ὁ τότε, στὰ 1878, γραμματέας τῆς Μητρόπολης Κόνιατ. Ἡγουμενίδης, ἀπὸ παλιότερο Κώδικα τῆς ἴδιας μητρόπολης (Δημοσιεύονται στὸ Γ. Κιμπερόπουλου, «Κόνιτσα», 2000, σελ. 62 καὶ ἐξ.).
7. Τόμος II, σελ. 266.
8. Βλ. Λεύκωμα, σελ. 15.
9. Βίοι παράλληλοι, Τόμος Γ', Πλοῦτος καὶ Ἐμπόριο, Ζῶης Καπλάνης, σελ. 81-86.
10. Εἶναι μετάφραση, καθὼς εἶπαμ, ἀπὸ τὰ ρούσικα κι ἐκδόθηκε στὴ Μόσχα, τὸ 1809.
11. Παιδικὸς Θησαυρὸς, Ἀθήνα 1935, σελ. 74-83.
12. Ἔκδοση 1938.
13. Ἔκδοση 1937.
14. Ἠπειρ. Ἔστια, τεῦχος 338-339, σελ. 562-565.
15. Τόμοι I καὶ II, Βουκουρέστι 1958.
16. Γιά τὶς μεταφράσεις τῶν παραπάνω ἀπὸ τὰ Ρουμάνικα μὲ βοήθησε ὁ ἀξέχαστος φίλος Λεάνδρος Βρανούσης.
17. Βίοι Παράλληλοι, τόμος Γ', σελ. 81-86, ἔκδ. 1870.
18. Ἐπιγραφαί, σελ. 37.
19. Βλ. Ἡ. Χ. 1936, σελ. 194.
20. 1936, σελ. 194.
21. Βλ. D. LIMONA Cat. Doc. τ. Ιος, ἀριθ. 644, ἔτος 1791.
22. 763/1791, 1140/1793, 1166/1793.
23. ὁ.π. 1345/1794.
24. Βλ. D. LIMONA Cat. Doc. τ. Ιος, ἀριθ. 1179/1793 καὶ 1529/1795.
25. Ὁ.π. BRASOV τ. Ιος, 681/1791, 732/1791, 750/1791, 900/1791, 1195/93, 1290/94, Op. cité SIBIU, 686/92, 770/93, 771/93, 951/96.
26. Τεῦχος 62, σελ. 6.
27. Ἐξάλλου ὄλες οἱ πληροφορίες μου, οἱ συμπληρωματικὲς ποὺ εἶχα γιὰ τὸν Παναγιώτη Χατζηνίκου, προέρχονταν ἀπὸ τὸν παπα-Θωμᾶ.
28. Ἀγαθοεργήματα, μέρος δεύτερο, σελ. 27.

29. "Ο.π. τ. ΙΙ, ἀριθ. 137/1792.
30. 1939, σελ. 190 καὶ 240.
31. Ἀγαθοεργήματα, μέρος 2ο, σελ. 25.
32. Λεύκωμα, σελ. 27.
33. Ἡπειρ. Χρονικά, 1936, σελ. 194
34. Ἡπειρ. Χρονικά, 1936, σελ. 204, 205, 207, 212, 216. ἀπ' τὸ «Ἐν Βενετία Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον».
35. Σημειώνουμε πῶς ὁ Αὐτοκράτορας Ἰωσήφ Β'. βασίλευσε στὴν Αὐστρουγγαρία ἀπὸ τὸ 1765-1790.
36. Ἐπιγραφαὶ κλπ., σελ. 21.
37. Τὸ ἔργο τοῦ Ν. Ἰόργα, ποὺ ὑπαινίσσεται ὁ Κτενᾶς εἶναι τὸ ACTE ROMANESTI SI CATEVA CRESESTI (1932).
38. Λεύκωμα, σελ. 9.
39. Βλ. Κτενᾶ: Ἐπιγραφαὶ κλπ, σελ. 23 καὶ 37.
40. Τόμος Ι, ἀριθ. 1930.
41. Ν. Ἰόργα, σελ. 121-123. Βλ. Κτενᾶ: Ἐπιγραφαὶ κλπ, σελ. 37.
42. Κτενᾶς: Λεύκωμα, σελ. 23.
43. Βλ. Γράμμα Π.Χ. ἀπὸ 30.12.1974.
44. Κτενᾶς: Λεύκωμα κλπ. σελ. 15.
45. Χρονογραφία, τ.2, σελ. 272.
46. Ἡπειρωτικὰ Ἀγαθοεργήματα, μέρος Δεύτερο, σελ. 25.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΙΕΡΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΣ ΒΕΛΛΑΣ ΚΑΙ ΚΟΝΙΤΣΗΣ

Καταλόγους Ἐπισκόπων-Μητροπολιτῶν ποὺ ὑπηρετήσαν στὶς Ἐπισκοπές-Μητροπόλεις ὅπου ὑπήγετο ἡ Κόνιτσα καὶ ἡ Ἐπαρχία της, δημοσίευσαν οἱ:

1. Π. Ἀραβαντινὸς στὴ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑ του, τ.2, σελ. 30 ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀρχιερεῖς Βελλᾶς». (1856).

2. Νικόλαος Μυστακίδης στὴν Ἐφημερίδα «ΚΟΝΙΤΣΑ» ποὺ ἔβγαινε μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τοὺς Τούρκους, στὴν Κόνιτσα (Ἰδρυτὴς Παναγιώτης Φλώρος), στίς 22 Μαρτίου 1915, φύλλο 19.

3. Ὁ Μητροπολίτης Σάρδεων Γερμανὸς στὰ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ 1937 σ. 113 ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἀλβανίᾳ Ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως», ποὺ στηρίχτηκαν πρωτίστως στοὺς Πατριαρχικοὺς Κώδικες. Ὁ ἴδιος ἰσχυρίζεται ὅτι κατὰ τὴν κρατοῦσα γνώμη ἡ Ἐπισκοπὴ Βελλᾶς ἀντικατέστησε τὴν Ἐπισκοπὴ Φωτικῆς, ὑπήγετο ἀρχικῶς στὴ Μητρόπολη Ναυπάκτου καὶ ἀπὸ τὸ 1285 ὑπήχθη στὴ Μητρόπολη Ἰωαννίνων.

4. Ὁ Ἱερέας Γεώργιος Παῖσιος στὴ μελέτη του ποὺ δημοσιεύτηκε σὲ πολλὲς συνέχειες στὸ περιοδικὸ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ, 1967, 1968 καὶ 1969, μὲ τίτλο «Μικρὰ Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπαρχίας Βελλᾶς καὶ Κονίτσης» καὶ τέλος

5. Ὁ Φ. Οἰκονόμου στὸ βιβλίον του «Ἡ ἐν Ἰωαννίνοις Ἐκκλησία» 1966.

Γιὰ πρώτη φορὰ ἡ Ἐπισκοπὴ Βελλᾶς (ὑποκείμενη στὴ Μητρόπολη Ναυπάκτου) ἐμφανίζεται τὸ 1223 μὲ ἐπίσκοπον ὀνομαζόμενον Μανουήλ.

Τὸ 1285 ἡ Ἐπισκοπὴ Βελλᾶς ὅπως εἶπαμε καὶ προηγούμενα, ὑπήχθη στὴ Μητρόπολη Ἰωαννίνων. Τὸ 1834 ἡ Ἐπισκοπὴ Βελλᾶς ἐνώθη μετὰ τὴν Ἐπαρχία Πωγωνιανῆς καὶ ἔτσι ἔγινε ἡ Μητρόπολη Βελλᾶς καὶ Πωγωνιανῆς, ποὺ κράτησε μέχρι τὸ 1842. Τὸ 1842, ἡ Ἐπαρχία Πωγωνιανῆς ἀπέτελεσε «ἰδίαν» Μητρόπολη, ἡ δὲ Ἐπαρχία Βελλᾶς ἐνώθη μετὰ τὴν Μητρόπολη Ἰωαννίνων, ὑπὸ Μητροπολίτην ποὺ ἔφερε τὸν τίτλον Ἰωαννίνων καὶ Βελλᾶς, μέχρι τὸ 1863 ὅποτε ξανάγινε ἡ Ἐπισκοπὴ Βελλᾶς.

Κατὰ τὸ ἔτος 1895 ἡ Ἐπισκοπὴ Βελλᾶς προήχθη σὲ Μητρόπολη Βελλᾶς καὶ Κονίτσης καὶ κατέλαβε τὴν 78 θέσιν ἐν τῷ «Συνταγματικῷ τῶν Μητροπόλεων» τοῦ Πατριαρχείου. Καὶ τὸ 1936 ἡ Μητρόπολη Βελλᾶς καὶ Κονίτσης ἐνώθη μετὰ τὴν Μητρόπολη Δρυινοῦπόλεως καὶ τὸν τίτλον Δρυινοῦπόλεως Πωγωνιανῆς καὶ Κονίτσης.

Μὲ βάση τὰ ὅσα ἀναφέρουν οἱ παραπάνω πέντε πού ἀσχολήθηκαν μὲ τοὺς Ἐπισκόπους-Μητροπολίτες Βελλᾶς καὶ Κονίτισης, προσπαθῶ νὰ συγκροτήσω ἕναν πλήρη κατάλογο τῶν Ἐπισκόπων-Μητροπολιτῶν, προσθέτοντας κάθε φορά ἀπὸ ποιόν συγγραφέα ἀναφέρεται ὁ ἐν λόγῳ Ἐπίσκοπος κλ. Φυσικὰ γιὰ λόγους σύντμησης τὸν Π. Ἀραβαντινὸ σημειῶνω ὡς Π.Α., τὸν Νικόλαο Μυστακίδη ὡς Ν.Μ., τὸν Μητροπολίτη Σάρδεων ὡς Μ.Σ., τὸν Γεώργιο Παῖσιο ὡς Γ.Π. καὶ τὸν Φ. Οἰκονόμου ὡς Φ.Ο. «Ὁ Κατάλογος» αὐτὸς εἶναι ὁ παρακάτω:

Κωνσταντῖνος (Φ.Ο.) χωρὶς ἡμερομηνίες

Μανουήλ, 1222-1240, ὁ «κατὰ κόσμον Λέων Μακροῦς ἐκ τοῦ χωρίου Χρυσοῦ (Φ.Ο.). Σὲ ἡμερομηνία 1223 ἀναφέρεται καὶ ἀπὸ Π.Α., Ν.Μ. καὶ Γ.Π.

Ἄντωνιος, 1544 - Φ.Ο., 1565 - Μ.Σ., Ν.Μ. καὶ Γ.Π.

Δοσίθεος, 1546 - Φ.Ο. καὶ Γ.Π. Ἀναφέρεται ὡς Θεοδόσιος 1549-1573 ἀπὸ Ν.Μ.

Μανασσῆς, 1604 - Μ.Σ. καὶ Γ.Π. καὶ 1592-1596 - Ν.Μ. ὁ ὁποῖος μάλιστα σημειώνει ὅτι ὁ Ἱεράρχης αὐτὸς ἦτο φρόνιμος «διωχθεὶς» ὁμως «τῆ ραδιουργία Ἰωαννίνων».

Ἰωάσαφ, 1610-1620 - Μ.Σ., Γ.Π., Φ.Ο.

Ἄγγελος, 1620-22, Ν.Μ.

Σωφρόνιος, 1626 - Ν.Μ., Μ.Σ. καὶ Φ.Ο. «καθηρέθη διὰ τὸ φανῆναι ἄπαξ καὶ δις καὶ πολλάκις ἀπειθεὶς καὶ παρήκοος» Φ.Ο.

Νεόφυτος, 1626-Ν.Μ., Μ.Σ. καὶ Φ.Ο. Ἐκ χώρας Βελτσιστής Μ.Σ.

Φιλάρετος, 1630-32 «ἐναρτετος» Ν.Μ.

Ἀκάκιος, 1636-38 «Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀνεκαινίσθη ἡ Μονὴ Βελλᾶς Ν.Μ.

Παρθένιος, 1640, Μ.Σ.Φ.Ο.

Ἰωαννίκιος, 1669, «ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ ἱεροπρεπὴς» Ν.Μ. 1673-1688 -Γ.Π.

Φιλάρετος, 1695-1711 Γ.Π.

Ἰωαννίκιος 1711-1722 «γενόμενος Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης τὸ 1722» Γ.Π., Μ.Σ. καὶ Φ.Ο.

Νικόλαος, 1720-17222 (Συμπίπτει μὲ Ἰωαννίκιο)

Γερμανός, 1723-28 Ν.Μ.Π.Α. καὶ Γ.Π. καὶ 1729 Φ.Ο.

Δοσίθεος, 1727-1729 Ν.Μ.

Διονύσιος, 1729-1730 Ν.Μ.

Νικόδημος, 1760 Γ.Π καὶ Φ.Ο.

Παῖσιος, 1762-1788 Γ.Π. καὶ 1782 Ν.Μ.

Θεοδόσιος, 1778-1779 «αὔξησε τὴν ἐκκλησία Πυρσογιάννης» κατὰ Ν.Μ. 1798-1818 Π.Α., Γ.Η., καὶ Φ.Ο. Ὁ ἴδιος ἀναφέρεται καὶ στὴν δημοσιευμένη σὺν τὴν παρὸν ἀπόφασιν τοῦ Ἱεροδίκη Ἰωαννίνων ὡς ἐκπρόσωπος τῆς

Κόνιτσας τὸ 1811. Ἀπὸ κάποιο λάθος τῶν συγγραφέων συνυπάρχουν οἱ παρακάτω τρεῖς ἐπίσκοποι

Ἄνθιμος, 1794, Ν.Μ.

Χρῦσανθος, 1805, Ν.Μ. καὶ

Παρθένιος, 1812, Ν.Μ.

Ἐπὶ πλέον ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἰωσήφ

Ἰωσάφ ὁ Νάξιος, 1814-1823 Ν.Μ. «ὅστις προστασία καὶ ἐπεμβάσει τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ εἰσεπήδησεν εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν Βελλᾶς, παρωραθέντων ἀξιωτέρων»

Ἰωσάφ ὁ Νάξιος ἐμφανίζεται καὶ ἀργότερα 1833-39, μέχρι τότε φαίνεται ὅτι παρεπηδημούσε στὴ Ρουμανία «νεμόμενος τὰ εἰσοδήματα ἀπὸ τὰ ἀφιερωμένα στὶς Μονές Βελλᾶς-Πωγωνιανῆς κλπ ἰδρύματα»

Λεόντιος, 1823-24, ἐκ Σουδενῶν Ζαγορίου Γ.Π. κλπ.

Ἰωακείμ Βελλᾶς καὶ Πωγωνιανῆς Ν.Μ. 1834.

Ἱερόθεος Πωγωνιανῆς καὶ Βελλᾶς ἐξ Ὀστανίτσης, 1834-1842 Ν.Μ.

Ἰωαννίκιος Ἰωαννίνων καὶ Βελλᾶς, 1843-1854 Ν.Μ.

Παρθένιος Ἰωαννίνων καὶ Βελλᾶς, 1856 Ν.Μ.

Γερμανὸς Βελλᾶς, 1863-1876, Ν.Μ., Μ.Σ., Γ.Π. καὶ Φ.Ο «ἐκ Βερροίας... παυθέντος διὰ τοὺς ἐν τοῖς συνοδικοῖς πρακτικοῖς ἐμφαινομένους λόγους».

Βασίλειος Βελλᾶς, 1876-99 (Βασίλειος Παπαχρήστου Τζάννου ἐκ Κόνιτσικου καὶ ἀπέθανε Ἰανουάριον 1902). Βοηθοὶ τούτου ἐχρημάτισαν οἱ Βενέδικτος Γεωργιάδης (πιθανὸν ἀρχιλόρχης ἐν Κονίτση κατὰ Γ.Π.) καὶ Μυριοφύτου Νικόδημος (Γ.Π.).

«Ὁ ἀνωτέρω ὑπέβαλε αἰκειοθελῆ παραίτηση, (Μ.Σ.).

Κωνσταντῖνος (Ζαράβογλου) ἐκ Σιγῆς τῆς Βιθυνίας (Ν.Μ.) ὀρίζεται Μητροπολίτης Βελλᾶς καὶ Κονίτσης τὸ 1899 (πρῶην Ροδοστόλου). Μετετέθη τὸ 1906 εἰς τὴν Σταυροπηγιακὰς Μονὰς, σὲ συνέχεια Τραπεζοῦντος καὶ τέλος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. (Μ.Σ., Γ.Π. καὶ Φ.Ο.).

Σπυρίδων (Βλάχος), 1906-1917 Γ.Π., Φ.Ο., ἐκλεγείσ Ἰωαννίνων, πῆρε μαζὺ του καὶ τὴν Μονὴν Βελλᾶς. Τελικῶς ἐξελέγη Ἀθηνῶν.

Πανάρετος (1822-1926 Γ.Π. καὶ Φ.Ο.)

Ἰωάννης (Βασιλικὸς), 1926-1936 ὅποτε ἀπὸ Βελλᾶς καὶ Κονίτσης ὀνομάζεται Δρυινοπούλεως Πωγωνιανῆς καὶ Κονίτσης.

Ἐπακολουθεῖ ποιμανση μὲ ἀναπληρωτὲς τὸν Νύσσης Παῖσιο καὶ Ἰωαννίνων Σπυρίδωνα.

Δημήτριος (Εὐθυμίου) ἀπὸ Δεμάτι Ἰωαννίνων, 1940-1956.

Χριστόφορος (Χατζῆς) 1956-1967.

Σεβαστιανὸς (Οἰκονομίδης) 1967-1994.

Ἄνδρέας (Τρεμπέλας) 1995.

Κλείνοντας τὸν Κατάλογο τῶν Ἱεραρχῶν τῆς Μητρόπολης πρώην Βελλᾶς καὶ Κονίτισης θὰ πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιφέρεια τῆς παραπάνω Μητρόπολης (γιὰ λόγους ἱστορικοὺς περισσότερο) περιελάμβανε κατὰ τὸ 1856 (χρονιὰ πού ἐκδόθηκε ἡ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑ τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ) χωριὰ τῆς Ἐπαρχίας Κουρέντων 35, τῆς Ἐπαρχίας Ζαγορίου 8, τῆς Ἐπαρχίας Πωγωνίου 9, τῆς Ἐπαρχίας Παραμυθιάς 5, καὶ τῆς Ἐπαρχίας Κόνιτσας 60, ἐπὶ πλέον κι ἄλλα 5 χωριὰ πού δὲν ἀναφέρονται στὴ Χρονογραφία. Σύνολο 116 χωριὰ.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΤΟΝ ΠΥΡΗΝΑ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

A'

Ἡ Κόνιτσα εἶναι συνυφασμένη στό μυαλό τῶν περισσότερων Ἑλλήνων μέ τήν ἔννοια ὅτι εἶναι καί πρωτεύουσα μιᾶς ἐπαρχίας ἀπό Μαστοροχώρια. Χωριά δηλαδή πού βγάζανε χτιστάδες. Ἐπαγγελματίες πού μιᾶ περίοδο τοῦ χρόνου (συνήθως ἀπό τόν Ἅη-Γιώργη στόν Ἅη-Δημήτρη) ἄφηναν τὰ χωριά τους, φορτώνονταν ὅπως-ὅπως τὰ σύνεργά τους καί τράβαγαν γιά δουλειά, πούταν τὸ χτίσιμο σπιτιῶν, ἐκκλησιῶν, γεφυριῶν κλπ. στήν ἄλλη Ἑλλάδα, στά Βαλκάνια, στή Μικρὰ Ἀσία. Τὸ βασικὸ ὑλικὸ πού δούλευαν ἦταν οἱ πέτρες, γι'αὐτὸ καί σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας τους ἔλεγαν «πετράδες» κατ' ἀντίθεση μέ τους ἄλλους πού δούλευαν πλάθες (ὀπτόπλινθους ἢ ὠμόπλινθους).

Οἱ ὁμάδες αὐτὲς τῶν χτιστάδων-πετράδων πούχαν επικεφαλῆς ἓνα Πρωτομάστορα γιά νὰ διαπραγματεύεται μέ τόν πελάτη, νὰ προγραμματίζει καί τίς περισσότερες φορές νὰ σχεδιάζει τὸ ἔργο, νὰ κουμαντάρει τὴν ὁμάδα καί γενικά νὰ ἔχει τὴν εὐθύνη τοῦ λεγόνταν Μπλούκια, Νταϊφάδες ἢ ἰσνάφια καί μιλούσαν τὴ δική τους «δικλωματική» γλώσσα, τὰ κουδαρίτικα.

Περιλάβαιναν στοὺς ἀνθρώπους τους ὅλες τίς ἀπαραίτητες εἰδικότητες, παραδοσιακὰ εἶχαν καθιερωμένη ἐσωτερικὴ πειθαρχία, ἱεραρχία καί κανόνες ζωῆς καί πληρωμῆς, πού σπάνια θὰ μπορούσε κανένας νὰ σκεφτεῖ γιά νὰ τους διαταράξει. Τὸ Κονιτσιώτης «πρωτομάστορας ἑνὸς κτιρίου» ἀποτελοῦσε σφραγίδα ὑψηλῆς ποιότητος γι' αὐτό!

Στὴν ἄλλη Ἑλλάδα, ὑπῆρχαν ἐδῶ καί κεῖ μεμονωμένα χωριά πού ἔβγαζαν χτιστάδες (Δυτικὴ Μακεδονία, Τζουμέρκα, Λαγκαδία Γορτυνίας κλπ.). Μαστοροχώρια ὅμως, ὡς εὐρύτερη περιοχή, πού ἀποτελοῦνταν ἀπὸ πολλὰ χωριά καί μέ ὅλες τίς εἰδικότητες (πετράδες, λαγουμιτζήδες, ξυλουργοὶ - ταλιαδόροι, ξυλογλύπτες, πελεκάνοι, καλουπατζήδες, ζωγράφοι κλπ.) μόνο ἢ Ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας εἶχε, κι ὅταν ἀναφέρονταν μ' αὐτὸ τὸν ὄρο τὰ παλιὰ χρόνια, ἐννοοῦσαν πάντοτε τὰ Μαστοροχώρια τῆς ἐπαρχίας μας.

B'

Τὸ στέρεο, καλὸ, ὁμορφο, σίγουρο κι ἀρχοντικὸ χτίσιμο μέ πέτρα τοῦ παλιοῦ καιροῦ (χαρακτηριστικὸ τῶν ἀρχοντόσπιτων, τῶν ἐκκλησιῶν, τῶν γιοφυριῶν, τῶν δημόσιων κτιρίων κλπ.) ἦταν ἀναμφισβήτητα αὐτὸ πού εἶχε πελεκητὴ πέτρα, καλοδεμένα ἀγκωνάρια, καμάρες καί θόλους. Ὅσο μπο-

ρουσαν οί παλιοί καλοί μαστόροι, ἀλλὰ καὶ ντόπιοι οί πελάτες, ἀπόφευγαν τὸ ξύλο γιατί τὰ ἐλληνικά ξύλα (ἔξω ἀπ' τὴν καλή καστανιά, τὸ ρόμπολο καὶ τὸ κυπαρίσι) σαπίζουν, ὅταν δὲν καίγονται.

Ἔτσι ὅταν ἤθελε ὁ πελάτης αἰώνιο ταβάνι ἔφτιαχναν πέτρινο θόλο. Κι ὅταν ἤθελαν γερὸ κράτημα στὰ ἀνοίγματα (πόρτες-παράθυρα, γιοφύρια) ἔφτιαχναν καμάρες (τόξα).

Φυσικά, ὅλα τὰ παραπάνω δὲν ἐξασφάλιζαν τὴν ἀντοχὴ μόνο τῆς οἰκοδομῆς, ἔδιναν ἀέρα στὸ χτίσμα, ἔδιναν ἀρχοντιὰ καὶ ποιότητα, καὶ κράταγαν δροσιὰ τὸ καλοκαίρι καὶ ζέστη τὸ χειμῶνα.

Γιατὸ κι ὁ καλὸς «πετράς» βαθμολογοῦνταν μὲ βάση τὰ παραπάνω στοιχεῖα τοῦ χτισίματος (ποὺ ἦταν βυζαντινὴ παράδοση ἀλλὰ καὶ νομικὴ ὑποχρέωση, γιὰ ὠρισμένο εἶδος χτισμάτων π.χ. λουτρῶν)². Καὶ «ΚΑΛΟὺΣ ΠΕΤΡΑΔΕΣ» εἶχε πολλοὺς καὶ ξακουστοὺς, ἐπώνυμους, ποὺ θὰ λεγοῦμε σήμερα, ἢ ἐπαρχία μας. «Ἐὰν ρωτᾶτε ἀρχοντες ἀπὸ ποῦ εἶναι ὁ πρωτομάστορας, εἶναι ἀπὸ τὸ Βιλαέτι τῆς Κόνιτσας. Τὸ ὄνομα Ἰωάννης Δημητρίου», γράφει σὲ ἀρχοντικὸ τῆς Σιάτιστας³.

Γ'

Ὅταν λοιπὸν ἔρχεται κάποιος στὴν Κόνιτσα, καὶ μέσα του ἔντονα ἢ μισοσβησμένα ὑπάρχει ὁ θρύλος ὅτι ἀπ' τὴν Κόνιτσα βγῆκαν οί καλοί πετράδες, φυσικὸ εἶναι νὰ περιμένει νὰ ἰδεῖ κάποια ἀπὸ τὰ δείγματα κείνης τῆς καταπληκτικῆς παλιᾶς πανάρχαιας τέχνης τῶν πετράδων (ποὺ τὸν τελευταῖο καιρὸ μᾶς τὴ θυμίσαν οί Βορειοηπειρῶτες ποὺ παλιότερα εἶχαν σπουδάσει καὶ πρὸ παντὸς δούλεψαι στὸ Ἀργυρόκαστρο, ποὺ ἂν μὴ τί ἄλλο ἔμεινε ἓνα σωστὸ μνημεῖο, μοναδικὸ στοὺς χώρους μας ἀπὸ τὸ καθεστῶς τοῦ Ἐρβέρ Χότζα).

Δυστυχῶς, ἔξω ἀπὸ τὸ μοναδικὸ γιοφύρι τοῦ Ἀώου, τὸ ἀσύγκριτο ἔργο τῶν μαστόρων τῆς ἐπαρχίας μας καὶ πρὸ παντὸς τοῦ μακαρίτη Ζιώγα Φρόντζου⁴, τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου (ποὺ τὸ χτίσιμό της ἀκόμα δὲν ἀποφάσισαν νὰ τὸ ἀλλάξουν (νὰ τὸ «μοντερνίσουν»!!!) οί «ἀρμόδιοι» (διαφωνοῦντες προφανῶς μὲ τὸν μακαρίτη Νικόλα Ζῆση-Τάτση καὶ Χρίστο Γιόση)⁵, τὴν πόρτα τῆς Σοφίας Κούσιου (παλιὸ σπίτι τοῦ Νταλίμπτη) κλπ, δὲν ὑπάρχουν ἄλλα μνημεῖα.

Οί παλιές πόρτες, τὰ παλιὰ σπίτια γκρεμίστηκαν. Τὸ Παζάρι κάηκε, τὸ 1940 ἀπὸ Ἀλβανούς ποὺ ἀκολουθοῦσαν τοὺς Ἰταλοὺς εἰσβολεῖς, κι ὅτι δὲν κάηκε «ἐκμοντερνίστηκε» μὲ τὴν ἀντικατάσταση τῶν προσόψεων ἀπὸ τιμεντοδοκάρια καὶ τὴν κατεδάφιση τῶν θόλων. Εὐτυχῶς ποὺ τώρα τελευταῖα κάποια νέα παιδιὰ βγάζουν στὴν ἐπιφάνεια (κρυμμένους πραγματικὰ θησαυροὺς) προσόψεις μὲ καταπληκτικὲς καμάρες κλπ. Κι ἀρχίζουμε νὰ καταλαβαίνουμε ὅλοι: Τί μεγάλης ἀξίας μεσαιωνικὸ μνημεῖο καὶ παραδο-

σιακής τέχνης θα ήταν τὸ Παζάρι αὐτὸ ἂν εἶχαν φροντίσει ἀπὸ καιρὸ νὰ διατηρηθοῦν ὅλες αὐτὲς οἱ προσόψεις τῶν μαγαζιῶν. Νὰ συντηροῦνται οἱ παλιές, καὶ νὰ χτίζονται τὰ καινούργια μαγαζιά ἀντιγράφοντας τὸ παλιό, τὸ καταξιωμένο στυλ (Τὸ παζάρι τῆς Κόνιτσας ἦταν «Ίμαρέτ», πού χτίστηκε στὰ 1500 μ.Χ. ἀπὸ τὸ Βαγιαζήτ τὸν Β΄, ὅταν οἱ Ὀθωμανοί, στὴν μεγάλη τους ἀκμὴ, εἶχαν πρόθεση νὰ μετατρέψουν τὴν Κόνιτσα σὲ ἐπικοινωνιακὸ ἐμπορικὸ κέντρο πάνω στὸν ἄξονα Ἡπειρος - Μακεδονία)⁶.

Βέβαια στὴν κατάσταση πού εἴμαστε σήμερα, δὲν μᾶς σώζει τίποτε ἄλλο ἔξω ἀπὸ μιὰ ὀλοκληρωμένη μελέτη τοῦ Κέντρου Κόνιτσας, τοῦ Παζαριοῦ δηλαδή, πού θὰ λάβει ὑπ' ὄψη τῆς αὐτῆς τὴν παράδοση τῆς Ἐπαρχίας, πού θὰ καλύψει ὅλες τὶς ἀσχήμιες καὶ τὶς κακογουστιές τῶν σημερινῶν μαγαζιῶν, πού θὰ βοηθήσει τοὺς ντόπιους νὰ κυκλοφοροῦν τὶς μέρες τῆς βροχῆς καὶ τοῦ ἡλίου **κάτω ἀπὸ στέγαστρα**, πού θὰ πείθει τὸν κάθε ἐπισκέπτη τῆς Κόνιτσας ὅτι πραγματικὰ βρίσκεται στὴν Πρωτεύουσα τῶν Μουσουλμανοχωριῶν.

Τὰ στέγαστρα αὐτὰ θὰ φτιαχτοῦν μπροστὰ ἀπὸ τὶς προσόψεις καὶ θὰ καλύψουν ὅλη τὴν κακογουστιὰ τους. Θὰ στηριχτοῦν σὲ τετράγωνες κολόνες, πού στὴν κορυφή θὰ σχηματίζουν ὠραία τόξα. Οἱ στέγες θὰ εἶναι βεράντες, τοῦ πρώτου πατώματος, καὶ θὰ γιομίσουν λουλοῦρα. Ἔτσι ἡ πρόσοψη τῶν μαγαζιῶν θὰ εἶναι μιὰ σειρά ἀπὸ καμάρες (κοκάντ) ὅπως τῶν «λιστῶν» στὴν Κερκυρα. Προϋπόθεση βέβαια εἶναι νὰ φτιαχτοῦν ὅλες γύρω οἱ στέγες.

Μὲ κεφαλαῖα γράμματα θὰ ἤθελα νὰ τονίσω ἐδῶ, πὼς ἡ μελέτη πού ἐγινε τὸν τελευταῖο καιρὸ καὶ οἱ προτάσεις πού διατυπώθηκαν γιὰ τὴν Ἀναμόρφωση τοῦ οἰκιστικοῦ κέντρου καὶ ἱστορικοῦ πυρήνα Κόνιτσας ἀπὸ τοὺς Ἀρχιτέκτονες Ἀρχιτ. Πιερωνῶτη καὶ Ἀθηνά Κούτση βρίσκονται ἀναμφισβήτητα μέσα στὴν παραπάνω γραμμὴ καὶ στὴν ὀρθὴ κατεύθυνση.

Συμπληρωματικὰ θάθελα μόνο νὰ διατυπώσω καὶ τὶς παρακάτω σκέψεις μου, ὅτι ἀφορᾷ τὴν Κεντρικὴ Πλατεία τοῦ Παζαριοῦ. (Πού βρίσκεται τὸ κέντρο κτιριῶν νεώτερων καὶ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ἰμαρέτ).

Δ΄

Ὁ ἐκτὸς Ἰμαρέτ χώρος τοῦ Παζαριοῦ, καὶ ἰδιαίτερα ἡ κεντρικὴ πλατεία, εἶναι ὁ χώρος πού θέλει ριζικὴ ἀναμόρφωση. Νὰ ἀποκτήσει τὴ σωστὴ λειτουργικότητα. Νὰ περιορίσει τὶς διαστάσεις του στὸ μέτρο τοῦ πληθυσμοῦ τῆς μικρῆς πόλης κλείνοντας. Νὰ προστατευτεῖ ἀπὸ τὸ βορρῖα (ἀπ' ὅπου βάλλεται ἀνοιξὴ καὶ φθινόπωρο καὶ καθίσταται ἀχρηστὴ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ χρόνου) κλπ.

Μιὰ μικρὴ πόλη, τὸν παλιότερο καιρὸ, εἶχε σάν τόπο «Συνάντησης» καὶ «ἐπικοινωνίας» (πού τὴν εἶχε ἀπόλυτη ἀνάγκη ἡ κοινωνία γνωστῶν μετα-

ξύ τους ανθρώπων) τὴν κυριακάτικη Ἐκκλησία. Στὴν Κόνιτσα, λόγω ἀποστάσεων, ἀλλὰ καὶ λόγω «κλίσεων» τοῦ ἐδάφους, ὑπῆρχαν δύο ἐκκλησίες ποὺ λειτουργοῦσαν (καὶ λειτουργοῦν) κάθε Κυριακή. Γιὰ λόγους ποὺ δὲν μποροῦν νὰ ἀναπτυχθοῦν ἐδῶ ἢ Κυριακάτικη συνάντηση στὴν Ἐκκλησία, μὲ τὴν «παλιά» ἔννοια ἔχει ἀτονίσει γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ὅτι ἔχει περιοριστεῖ στὸ ἐλάχιστο.

Ἡ ἀνάγκη ὁμως γιὰ τὴν «ἀνθρώπινη ἐπαφή» παραμένει καὶ ἐπιτάθηκε μάλιστα. Θάλεγα δὲ ὅτι ἀποτελεῖ «καθῆκον» καθενὸς ἀνθρώπου ποὺ σκέφτεται τὴν ἐνίσχυση αὐτῶν τῶν «ἀνθρωποκεντρικῶν τάσεων» μιᾶς κοινω- νίας ποὺ ἀπὸ χίλιους δυὸ λόγους σήμερα χωρίζεται, διαιρεῖται, σκορπίζεται καὶ ἀποσυντίθεται σὲ ἐχθρικές μεταξὺ τους μονάδες, νὰ βρῖσκει τρό- πους καὶ μέσα, ποὺ φέρνουν τοὺς ἀνθρώπους σὲ ἐπαφή μεταξὺ τους, συ- ναδελφώνουν, «ἐξαναγκάζουν» σὲ ἀλληλογνωριμία, σὲ διάλογο, σὲ βελ- τίωση τῶν διανθρώπινων σχέσεων. Σὲ ἀνάδειξη τῆς συλλογικῆς τους ταυ- τότητας καὶ τῆς κοινότητάς τους.

Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, ἡ Δημοτικὴ Ἀρχὴ τῆς Κόνιτσας εἶχε τὴν πραγματικὰ φαινὴν ἰδέα νὰ διαμορφώσει τὸ μικρὸ χῶρο πρὶν ἀπ' τὴν Ἀγροτικὴ Τρά- πεζα καὶ μπροστὰ στὸ Πνευματικὸ Κέντρο τοῦ Δήμου, σὲ πλατειούλα (χώ- ρο ζωῆς) ποὺ μὲ τὸν καιρὸ ἐξελίχθηκε σὲ τόπο συγκέντρωσης ὅλων τῶν νέ- ων τῆς Κόνιτσας. Ὁ τόπος καθημερινῆς συνάντησής τους. Ἡ πραγματικὰ μεγάλη του «Ἀκμὴ» δείχνει ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά τὴν καταλληλότητα τοῦ χώ- ρου (διακριτικός, ἀπόμερος μέσα στὸ κέντρο κλπ.) ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὴν ἀνά- γκη ἀνθρώπινης ἐπαφῆς ποὺ ἔχουν οἱ Κονιτσιῶτες νέοι, θὰ ἔλεγα ὅτι τὸ «ζητοῦν», τὸ «ἐπιδιώκουν», τὸ «φωνάζουν». Ἡ ἀνάγκη αὐτή, προτοῦ δει- χτεῖ ἀπὸ τὴν σημερινή κατάσταση, δὲν φαινόταν. Ἡ μάλλον δὲν τὴν βλέ- παμε, δὲν τὴν συνειδητοποιούσαμε.

Εἶναι ὁμως φανερό, ἀπὸ ἕνα σωρὸ λόγους (κανόνες καὶ κώδικες συ- μπεριφορᾶς, νοοτροπίας, θορύβων κλπ.), ὅτι ὁ χῶρος αὐτὸς τῶν νέων, δὲν «παίει», δὲν ταιριάζει στοὺς μεγαλύτερους. Καὶ συνεπῶς θὰ πρέπει νὰ ἀπο- κλειστεῖ σὰν «τόπος συγκέντρωσης» τῶν Κονιτσιωτῶν, μέσης καὶ μεγαλύ- τερης ἡλικίας (καὶ τῶν περαστικῶν τουριστῶν). Ὡστόσο ἡ ἀνάγκη ἀν- θρώπινης ἐπαφῆς, μὲ τὴ σωστὴ ἔννοια τοῦ ὄρου, στὴ μεγαλύτερη ἡλικία, εἶναι πιὸ ἔντονη, ἀλλὰ καὶ γιὰ λόγους ποὺ ἀνάγονται στὴν προσπάθεια «παραγωγῆς πολιτισμοῦ», πιὸ ἀναγκαῖα, πιὸ ἐπιβαλλόμενη. Ὁ χῶρος συ- γκέντρωσης τῶν μέσης καὶ μεγαλύτερης ἡλικίας ἀτόμων ὡς «κέντρο ζωῆς», θὰ λειτουργεῖ περισσότερο τὴν ἡμέρα καὶ λιγότερο τὴ νύχτα (σὲ ἀντίθεση μὲ ὅ,τι γίνεται στὸ χῶρο τῶν νέων) θὰ πρέπει νὰ ἔχει κυρίαρχη θέση στὴν ἀγορά, νὰ εἶναι εὐκολοπροσέγγιστος καὶ νὰ παρέχει τὴ δυνατότητα τῆς ὅσο τὸ δυνατόν μεγαλύτερης ὀπτικῆς ἐποπτείας τῶν λαμβανόντων χῶρα στὴν ἀγορά (σεριάνι).

Με όλα αυτά τα δεδομένα, ο χώρος που προτείνουμε για τη συγκεκριμένη παραπάνω λειτουργία, είναι το βορεινό μέρος της Κεντρικής Πλατείας. Μια επέκταση προς Ἀνατολὰς τοῦ ὑπάρχοντος Κέντρου που θὰ προστατέψει τὴν πλατεία ἀπὸ τὸν ἄγριο βορριά τῆς Κόνιτσας θὰ δίνει στὴν ἄχρωμη καὶ ἀχανή τώρα πλατεία ἓνα φόντο, μία «προσωπικότητα», μία ἀρχὴ καὶ ἓνα τέλος, ἓνα εὐπρεπὲς ἐστιατόριο στὴν Ἀγορὰ γιὰ τοὺς τουρίστες κλπ.⁷

Κοντολογίς, θὰ μπορούσα ἀκόμα νὰ πῶ, ὅτι ἡ ὑπαρξὴ τέτοιων «κέντρων ζωῆς» που δίνουν τὴ δυνατότητα στὸν πληθυσμὸ τοῦ τόπου, ἀλλὰ καὶ στὸν ξένο τουρίστα «συναντήσεως», «αἰσθησης κοινωνικῆς συνύπαρξης» καὶ παραγωγῆς πολιτισμοῦ «βελτίωσης τῶν διανθρώπινων σχέσεων» (θὰ τὸ λέγαμε πιὸ ἀπλά: «μαλάκωμα τῆς ἀγριάδας τοῦ ἀπομονωτισμοῦ») κρίνει σὲ μεγάλο βαθμὸ καὶ τὸ γενικότερο θέμα τῆς ἐπιβίωσης μιᾶς πόλης, ἀνατρέποντας τὴν ψυχολογία τῆς φυγῆς καὶ τὴν «μυθοποίηση τῆς μετανάστευσης», που κατατρέχει σήμερα μέχρι σημείου διάλυσης ἢ ἀποσύνθεσης ὅλους τοὺς μικροὺς οἰκισμοὺς, τὶς μικρὲς πόλεις.

Ε'

Προτοῦ κλείσω τὶς σκέψεις μου πάνω στις προτάσεις Πετρονώτη - Κούτση θάθελα νὰ καταθέσω τὴν ἀποψή μου γιὰ τὸ Παζάρι – τὸ καθαυτὸ Παζάρι, τὸ μέσα Παζάρι τῆς Κόνιτσας (τὸ παλιὸ Ἰμαρέτ, μὲ πολλὰ χτίσματα τοῦ 1500 μ.Χ.) που στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας φυλάγονταν ἀπὸ τοὺς Πεσβάνηδες κι εἶχε μιὰ μνημειακὴ ἰδιομορφία, που σήμερα τὴν ἔχει χάσει καθ' ὅλοκληρία.

Ἀναμφισβήτητῶς ἡ προσπάθεια νὰ ξαναδώσουμε σ' αὐτὸ τὸ γραφικὸ κομμάτι τῆς Ἀγορᾶς τὴν Ἱστορικὴ καὶ Παραδοσιακὴ του μορφὴ, (ἢ νὰ τὴν πλησιάσουμε μορφικὰ κατὰ τὸ δυνατό, χωρὶς βέβαια νὰ ἀπομακρυνθοῦμε ἀπὸ τὴ βασικὴ ἰδέα τῆς ἀναζωογόνησής του) ἀξίζει τὸν κόπο καὶ πρέπει νὰ προσεχτεῖ ἰδιαίτερα ἀπὸ τοὺς μελετητὲς τῆς κι αὐτοὺς που ἔχουν τὴ φροντίδα τῆς ἀνάπλασής της.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ βροχερὲς ἡμέρες στὴν Κόνιτσα εἶναι πάρα πολλές. Ἐὰν γίνουν στέγαστρα-στοῆς στὰ ἄλλα πεζοδρόμια ἔξω στὴν Ἀγορὰ, αὐτὴ ἢ περιοχὴ τοῦ «Παζαριοῦ», θὰ μειονεκτεῖ καὶ στὸ τέλος θὰ ἐγκαταλειφθεῖ. Ἡ ἀνάπλαση-ἀναμόρφωση τῆς Ἀγορᾶς, ἔχει μεταξὺ ἄλλων καὶ σκοπὸ νὰ ξαναδώσει ζωὴ στὸ «Παζάρι». Κατὰ συνέπεια πρέπει νὰ ἐξοπλίσει τὸ «Παζάρι» μὲ ὅλα τὰ στοιχεῖα που θὰ τὸ κάνουν χειμῶνα καὶ καλοκαίρι λειτουργικὸ καὶ ἀνταγωνιστικὸ πρὸς τὸ ὑπόλοιπο Παζάρι.

Τὸ Παζάρι αὐτὸ παλιὰ⁸ ἦταν κλειστὸ μὲ πόρτες στὶς ἄκρες. Ἦταν δηλαδή τὸ Παζάρι (ΜΠΕΖΕΣΤΕΝΙ). Εἶχε μεγάλες πλατειὲς ὀστρέχες. Σκέπαστρα δηλαδή που σκέπαζαν τὰ μαγαζιά αρκετὰ πλατεῖα. Τότε δὲν κυ-

κλοφοροῦσαν αὐτοκίνητα γιὰ νὰ ἐμποδίζονται ἀπὸ τὶς ὁστρέχες. Ἔτσι, ὁ κόσμος ἐκινεῖτο κάτω ἀπὸ αὐτὰ τὰ στέγαστρα καὶ ἔκανε τὴ δουλειά του.

Ἐξάλλου, στὸ παλιὸ λιβάδι, λίγο πίσω ἀπὸ τὸ Πίκλα, μπροστὰ ἀπὸ τὸ Οἰκοτροφεῖο, ὑπῆρχαν, μέχρι τὸ 1940, τὰ ἐρείπια ἐνὸς παλιοῦ Μπεζεστενιοῦ (Κλειστὸ Παζάρι) περιχαρακωμένο σὲ κατεύθυνση ἀπὸ Βορρὰ πρὸς Νότο, πού τὸ λέγανε Παζαρόπουλο⁹. Αὐτὸ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἕναν κεντρικὸ δρόμο, πλάτους 4 μέτρων, μήκους περὶ τὰ 50 μέτρα μὲ δύο (2) καμάρες (στὴν ἀρχὴ καὶ στὸ τέλος τοῦ δρόμου) πού ἔδειχνε ὅτι ὑπῆρχαν ἐκεῖ πόρτες πού ἔκλειναν τὸ ὄλο κτίριο. Τὰ μαγαζιά ἀπὸ δῶ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὸν κεντρικὸ δρόμο ἦταν συνεχόμενα, στεγασμένα. Στεγασμένος μὲ τζαμαρία ἦταν καὶ ὁ κεντρικὸς δρόμος. Τὰ ἴχνη τῆς τζαμαρίας φαίνονταν, στὶς κορυφές τῶν τοίχων τῶν μαγαζιῶν, καὶ ἔδειχνε ὅτι ἡ τζαμαρία βρισκόνταν σὲ δύο ἐπίπεδα. Τὸ πρῶτο ἐπίπεδο ἐκάλυπτε τὰ πρῶτα 15 περίπου μέτρα ἀπὸ τὴν πόρτα, σὲ ὕψος 4 μέτρων ἀπὸ τὸ ἔδαφος, καὶ σταματοῦσε. Τὸ ἄλλο μὲ συμπληρωματικὸ τοῖχο ἀπάνω ἀπὸ τὴν πρόσοψη τῶν μαγαζιῶν μήκους 15-20 μέτρα, σὲ ὕψος 5 μέτρων ἀπὸ τὸ ἔδαφος. Καὶ ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα συνέχιζε τὸ τρίτο τμῆμα τῆς τζαμαρίας, σὲ ὕψος 4 μέτρων, μέχρι τὴν ἄλλη πόρτα (ἡ μεσαία τζαμαρία ὑπερέκλυπε, ἐν μέρει, τὴν πρώτη τζαμαρία καὶ τὴν τρίτη). Εἶναι φανερὸ λοιπὸν ὅτι ἔτσι ἐξασφαλιζόνταν στὸ «Παζάρι» αὐτό, προστασία ἀπὸ τὴ βροχὴ ἀλλὰ καὶ ἀερισμὸς. Τὸ κτίριο αὐτὸ εἶχε παλαιότερα μισοκαταστραφεῖ ἀπὸ πυρκαγιά, ἀλλὰ οἱ λεπτομέρειες τῆς κατασκευῆς του ἦταν εὐδιάκριτες μέχρι τὸ 1938.

Μιὰ τέτοια κατασκευὴ, γιὰ στέγη, (σὲ ὕψος 5-8 μέτρων καὶ ἀνισόβαθμα ἐπίπεδα) πού ἀποτελεῖ καὶ ἱστορικὴ παράδοση τῆς Κόνιτσας, θὰ μπορούσε καὶ στὸ σημερινὸ Παζάρι νὰ δώσει λύση στὸ πρόβλημα πού εἶναι σοβαρότατο γιὰ τὴ λειτουργία του. Τὰ ὄμβρια ὕδατα μὲ τὶς κατάλληλες ἀποχετεύσεις θὰ πηγαίνουν στὸ διπλανὸ λάκκο. Ὅταν μιλάμε γιὰ ἀναμόρφωση τοῦ Ἱστορικοῦ Πυρήνα τοῦ Παζαριοῦ, κατὰ κύριο λόγο μιλάμε γιὰ τὸ τμῆμα τοῦ Παζαριοῦ αὐτό (Ἰμαρέτ).

Τὸ δίχως ἄλλο οἱ πόρτες εἰσόδου καὶ ἐξόδου στὸ Παζάρι αὐτό, καλὸ θὰ ἦταν γιὰ ἱστορικοὺς λόγους, νὰ ξαναμποῦν στὴ θέση τους. Καὶ πρὸ παντός, ἄς ἔχουμε σὰν πυρήνα τῆς σκέψης μας ὅτι οἱ ἀνάγκες τοῦ 1500 μ.Χ. σὲ μέγεθος μαγαζιῶν δὲν εἶναι οἱ ἴδιες μὲ τὶς ἀνάγκες μιᾶς σύγχρονης ἀγορᾶς. Ἄν θέλουμε λοιπὸν, νὰ κρατήσουμε **τὴ γραφικότητα** τοῦ Ἰμαρέτ, δὲν πρέπει νὰ ἀφήσουμε νὰ θιγεῖ ἡ φόρμα καὶ τὸ μέγεθος τῶν μαγαζιῶν του. **Ἡ μεγάλη ἀνάγκη** γιὰ μεγαλύτερα καὶ σύγχρονα μαγαζιά (τράπεζες - ἐστιατόρια κλπ.) πού ἔχει μιὰ σύγχρονη ἢ τοῦ μέλλοντος Κόνιτσα, θὰ καλυφθεῖ ἀπὸ κτίρια πού θὰ γίνουν στὴν Ἐξω Ἀγορά.

Τὸ παραπάνω Μπεζεστένι τοῦ λειβαδιοῦ, πού ἀναφέραμε (τώρα δὲν ὑπάρχει) σημειώνουμε ἐδῶ (γιὰ τὴν Ἱστορία), ὅτι ἀνήκε μαζί μὲ ὄλο τὸ λιβάδι πού τὸ περιέβαλλε, στὴν οἰκογένεια Ζεϊνέλμπεη (οἰκογένεια τῆς μά-

νας του Ἀλή Πασᾶ, Χάμκως). Ἡ οἰκογένεια αὐτὴ φαίνεται ὅτι ἀπὸ τὴν κατάχτηση τῶν Τούρκων ἦταν οἱ σπαχῆδες τῆς Κόνιτσας, καὶ ἐπομένως οἱ Ὀθωμανοὶ ἄρχοντές της. Σὲ ἀπόφαση τοῦ Δικαστηρίου τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων (Μεχμέτ Ἐμίν, Καδὴ Ζαδὲ, Ἱεροδίκη) τοῦ ἔτους 1811, ποὺ βρίσκεται σὲ μετάφραση στὸ ἀρχεῖο τῆς πρώην Κοινότητος Βρυσσοχωρίου (παλιὰ Λεσνίτσα) καὶ ἀφορᾷ διένεξη μεταξὺ κατοίκων Λεσνίτσας καὶ Κόνιτσας γιὰ τὴν περιοχὴ τοῦ Μοναστηρίου Στομίου, οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Κόνιτσας εἶναι ὁ «Τζεμάλ Ἀγά, υἱὸς τοῦ Μουσταφᾶ ἀγά, ὡς πληρεξούσιος τοῦ Σπαχῆ Κονίτσης καὶ κατοίκου αὐτῆς Ἰσμαήλ βέη υἱοῦ Ζεϊνέλ¹⁰ καὶ οἱ κάτοικοι Κονίτσης Ἰσλιάμ βέης υἱὸς Μουσταφᾶ βέη, Ἀλῆ Ἀγάς υἱὸς Ἀμπεδίν ἀγά, Ἀβδουὺλ Λιατήφ, υἱὸς Τζαμαλῆ¹¹, Σάχης υἱὸς Χουσεῖν καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Κονίτσης ἱερεὺς Θεοδόσιος».

ΣΤ΄

Στοὺς κύκλους τῶν εἰδικῶν εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ἀναπλάση τῶν ἱστορικῶν κέντρων σ' ὁλόκληρη τὴν Εὐρώπη περνάει σήμερα τὸ στάδιο τῆς λεγόμενης «ΑΝΑΖΩΟΓΟΝΗΣΗΣ βῆμα πρὸς βῆμα» ποὺ σημαίνει:

Προσεκτικὴ παρέμβαση, συντήρηση τοῦ κτιριακοῦ ἀποθέματος, βελτίωση καὶ ἐμπλουτισμὸς πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς λειτουργικῆς-χρηστικῆς διαφοροποίησης, ἀντιμετώπιση νέων κοινωνικῶν, οἰκονομικῶν ἀναγκῶν, μορφολογικὴ συνέπεια ὡς πρὸς τὴν παραδοσιακὴ τοπικὴ μορφή-γραμμὴ, ἀξιοποίηση τῆς πείρας τόσο ἀπὸ πλευρᾶς τεχνικῆς ὅσο καὶ ἀπὸ πλευρᾶς λύσεων τῶν εἰδικῶν στῆς κατασκευὴς μαστόρων καὶ ἄλλων τεχνιτῶν τοὺς παρελθόντος, τέλος σαφὴς προσδιορισμὸς τῆς ἱστορικῆς ταυτότητος τοῦ ἀναπλασσόμενου κέντρου καὶ ἁρθρωσὴς του - σύνδεσός του μὲ τὸν εὐρύτερο οἰκισμό.

Ἰδιαίτερη βαρύτητα δίδεται στὴ διάσωση τῆς ΑΥΘΕΝΤΙΚΟΤΗΤΑΣ τῆς μορφῆς τῶν ὑφισταμένων κτιρίων. Ἐτσι ἡ ἔνταξη τῶν νέων μορφῶν στὰ κτιριακὰ κελύφη, θὰ πρέπει νὰ γίνεται κατὰ τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ ἀναδεικνύεται ἡ ἱστορικὴ ἀξία τῶν παλιῶν κτισμάτων ἢ δὲ παρουσία τῶν καινούργιων νὰ γίνεται μὲ χαμηλοὺς τόνους.

Ὅλα τὰ παραπάνω βρίσκονται σὲ πλήρη συνέπεια μὲ τὴ γενικότερη σταυροφορία σὲ παγκόσμια κλίμακα γιὰ τὴ διάσωση τῶν πολιτιστικῶν θησαυρῶν ποὺ θεωροῦνται πλέον κοινὸς πλοῦτος τῆς πανανθρώπινης κοινωνίας.

Ζ΄

Βέβαια, ὅπως παλιότερα καὶ οἱ καλόγεροι τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀρνοῦνταν νὰ καταλάβουν τὸ νόημα τῆς διατήρησης ἑνὸς ἐρειπωμένου τοίχου ναῦ-

δρίου του 16^{ου} αιώνα (άφου αυτός μπορούσε να κατεδαφιστεί και να ξαναχτιστεί έτσι ώστε να εξυπηρετεί καλύτερα τις ανάγκες σήμερα) έτσι και πολλοί νέοι, ακόμα και μεγαλύτεροι στην Κόνιτσα σήμερα έχουν παρεξηγήσει την έπιμονή μας στη διατήρηση του στυλ της «Παλιᾶς Κόνιτσας», στη διατήρηση δηλαδή τῶν σχημάτων, φορμῶν, κατασκευῶν και πραγμάτων του παλιού καιρού, πού σ' αυτούς φαντάζουν ως ἄχρηστα, ἀπορριπτέα και για κατεδάφιση. Σύμφωνα πάντοτε με την κοινή λογική ὅτι ἕνα πράγμα πού γεννιέται κάποια στιγμή εἶναι μοιραῖο και ἀναγκαῖο νὰ πεθάνει.

Γιὰ ἄρση τῆς παρεξήγησης αὐτῆς εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ σημειώσω λίγα πράγματα γι' αυτούς τοὺς δισταχτικούς φίλους και συμπατριώτες πάνω στα παραπάνω:

Πρώτα ὅτι και ἐγὼ εἶμαι ἀνοιχτός στον Καινούργιο Κόσμο.

Δεύτερο, ὅτι δέν αισθάνομαι ὡς ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ πού ἔρχομαι ἀπὸ τὸν παλιό Κόσμο στο Νέο Κόσμο, νοσταλγῶ αὐτό πού ἔχασα και δέν ἔχω τίποτ' ἄλλο στο μυαλό μου πᾶρεξ ιδέες, σχήματα, εἰκόνες πνεύεις ἀπὸ ἕναν κόσμο πού χάθηκε ὁριστικά.

Και τρίτο, αισθάνομαι τὴν ἀνάγκη ν' ἀντιμετωπίσω τὸν Κόσμο πού ἔρχεται κριτικά και νὰ ἀντισταθῶ σέ και στοιχείο του Καινούργιου Κόσμου πού πέφτει πάνω μου για νὰ μου ἐκκαθαρίσει τὴν ἀνθρώπινη ταυτότητά μου νὰ με ἀδειάσει ἀπὸ τὸ πολιτισμικό πλέγμα πού ἔχω μέσα μου και για τὸ ὁποῖο δούλεψαν γενιές και γενιές, νὰ χάσω ἀπὸ τὰ μάτια μου τὸ δράμα για τὸν τόπο μου και τὴ ζωή μου... ἔννοιες πού μετροῦνε για μένα, και ἔχουν ὑπαρξιακή, καινή διάσταση, και ἀποτελοῦν συστατικά στοιχεία τῆς ζωῆς μου, ὅπως και στη ζωή κάθε γενιάς πού προϋπήρξε ἀλλά και πού ἔρχεται.

Ξέρουμε ὅτι πὼς ὁ καινούργιος τρόπος ζωῆς πού ἔρχεται, ὁ καινούργιος πολιτισμός εἶναι ὁ ἀμερικάνικος τρόπος. Ὁ «ἀμερικάνικος πολιτισμός»¹⁴ Μὲ διαφορετικές καταβολές, ἄλλα γνωρίσματα, ἀπὸ «ἄλλο ἀνέκδοτο» κυριολεκτικά, πού εἰσβάλλει ἀκάθεκτος, δυνατός, με τρομερές δυνατότητες ἐπιβολῆς, εὐκολομίμητος, θελκτικός, κλπ. Ὅμως ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεία ἐπενεργοῦν σάν ὁδοστρωτήρες στις οἰκονομικά ἀσθμαίνουσες κοινωνίες, τις ξεθεμελιώνουν, τις κοπαδοποιοῦν, τις μετατρέπουν σέ ἄβουλους καταναλωτὲς κάθε εἶδους προϊόντων και ὑποπροϊόντων τους, ἀπὸ τὴν ἀπλή ἐπιβίωση μέχρι τὴν κάθε μορφή ἱκανοποίησης πνευματικῶν και ἄλλων ἀναγκῶν, ψυχαγωγίας, ἀθλητισμοῦ, κλπ... Και ἐδῶ εἶναι πού ἐμφανίζεται τὸ πραγματικό βάθος αὐτῆς τῆς ἄβαθης, ἀζύμωτης, πρωτόγονης κουλτούρας με τὴ χαμηλὴ ποιότητα τῶν ἐκδηλώσεών της, του μέσου τύπου ἀνθρώπου της, με τὸ καθημερινὸ ξέσπασμα ἀγριότητος και βίας, τῆς χοντροκομμένης χωριατιάς, του ἔντονου συνωστισμοῦ, τῆς χαζοχαρούμενης αἰσιοδοξίας και του ἔξω ἀπὸ κάθε μέτρο και λογική φαρισαῖσμοῦ.

Μιά από τις άγκυρες που μᾶς κρατάει γερά δεμένους στους απάνεμους λιμένες των δικῶν μας πολιτισμικῶν συστημάτων και πολιτισμικῶν κύκλων εἶναι ἀναμφισβήτητα και ἡ «πόλη», ἡ δική μας Πόλη, που μέσα ἀπο τῆ μορφή της ἀναδίνονται «οἱ ἀξίες, ἡ παράδοση, ὁ πολιτισμός, που δημιούργησε τὰ κίνητρα των ἀνθρώπων, τὸ σεβασμὸ και τὴν ἀσέβεια, τὸ θάρρος και τὸν ἐγωϊσμὸ αυτῶν που τὴν κατοίκησαν ἢ τὴν κατοικοῦν». (Ὁ ἀνθρωπος και τὰ κτίσματα συνυπάρχουν, συμβαδίζουν και ζοῦν τὴν ἴδια τὴν Ἱστορία).

Ἐνάμεσα στ' ἄλλα ὄπλα που ἔχουμε νὰ παλέψουμε τὴ λαίλαπα τῆς ὑποκουλτούρας που ἔρχεται, εἶναι ἀναμφισβήτητα και ἡ Πόλη μας. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ κληρονομιά μας, αὐτὸ που κρύβει τὸ κάθε κτίσμα, ἡ συναρπαστικὴ ἱστορία του κάθε κτιριακοῦ ἀποθέματος, ἡ καλαισθησία ἀλλὰ και ἡ ἐφευρετικὸτητα στὴν ἐπίτευξη λύσης του προβλήματος που ἐμφανίζει κάθε κατασκευή, αὐτὴ ἡ σύνθεση ἀρμονίας και τεχνικῆς που ἀποκρυστογραφούμε και στὰ πιὸ ἀπλά και ἀσήμαντα κτίσματα... Ἐτσι κάθε προσπάθεια ἀνάδειξης αυτῶν των μνημείων, ἀποκατάσταση και προβολή, θὰ ἦταν βλασφημία και βρισιὰ ἂν γίνεται μόνο για ἐπίδειξη-διαφήμιση και δὲν γίνεται πρῶτα και κύρια για μᾶς τους ἴδιους, για νὰ γνωρίσουμε τις ρίζες μας, τὸν πολιτισμὸ μας. Νὰ ἐκτιμήσουμε τις ἀπέραντες δυνατότητες που διαθέτουμε σὰν κοινωνία με μακρότατη ἱστορία και παράδοση. Εἶναι μεγάλο στήριγμα αὐτὸς ὁ κόσμος τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς, (ὁ καλαίσθητος, ὁ ὀρθολογικός, ὁ γνήσιος τρόπος με τὸν ὁποῖο σκέφτονταν και λειτουργοῦσε ὁ παλιὸς μάστορας), αὐτὸ τὸ μνημειακὸ δυναμικὸ μας στὸν ἀγῶνα τῆς ἐπιβίωσης μας σὰν κοινωνίας στὸ σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο πλαίσιο ζωῆς και δράσης.

«Ἐν χάσουμε τὴν αἴσθηση του παρελθόντος, χάνουμε τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μας»¹¹

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Μουτσόπουλος, «Σιάτιστα κλπ.», 1964, σελ. 121.
2. Βλ. «Πρόχειρον Νόμου», Ἰαρεμόπουλος.
3. Βλ. Μουτσόπουλος, «Σιάτιστα», 1964, σελ. 121.
4. Βλ. Β. Παπαγεωργίου - Ἰαρε. Πετρονώτη, «Ζιώγας Φρόντζος» στό βιβλίο: «Ἐπαρχία Κόνιτσας στό χῶρο καί τό χρόνο». Ἰκδοση Πνευμ. Κέντρου Δήμου Κόνιτσας, 1996, σελ. 229.
5. Βλ. Ι. Λυμπερόπουλου, «Παζαριού Ἰνατομή», 1971, σελ. 161.
6. Βλ. Ι. Λυμπερόπουλου, «Κόνιτσα, Ἰστορία καί Πολιτισμός», 2000, σελ. 37.
7. Για λεπτομέρειες βλ. Περιοδικό Κόνιτσα 1992, σελ. 256.
8. Βλ. Ι. Λυμπερόπουλου, «Παζαριού Ἰνατομή», σελ. 7 καί ἐπόμε.
9. Βλ. Ι. Λυμπερόπουλου, «Παζαριού Ἰνατομή», σελ. 20.
10. Εἶναι ἀδελφός τῆς Χάμκως καί τόν ἀναφέρει ὁ Μακρυγιάννης στό Ἰπομνημονεύματά του (Βλ. Ι. Λυμπερόπουλου, «Ἰλή Πασάς κλπ.», 1998, σελ. 25).
11. Συνδιοικητής Ἰωαννίνων (1826, Βλ. Π. Ἰαβατινοῦ, «Χρονογραφία», τ.Α., σελ. 382).
12. Ἐνα ἀπό κύρια στοιχεία τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ εἶναι ὅτι τό 30% περίπου τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι λειτουργικῶς ἀναλφάβητοι, 58% ἀποφοίτοι λυκείου πού δέν διαβάζουν γιατί δέν καταλαβαίνουν τίς ἐφημερίδες.
13. Νόρμαν Μέιλερ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ (ΙΤΥΣΣΕ)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

49302A

KON